

Toch fijn dat we jullie hebben

voedselbanken en dankbaarheid

Theo M. F. Hagemeyer

Referent : prof. dr. M. H. F van Uden
Coreferent : dr. H. J. Zondag
Datum : april 2011
Naam : Theo M. F. Hagemeier
Masteropleiding : Christendom en Cultuur
Faculteit Geesteswetenschappen
aan de Universiteit van Tilburg

INHOUD

HOOFDSTUK 1	ALGEMENE INLEIDING	4
1.1	Probleemstelling	5
1.2	Opbouw van de thesis	6
HOOFDSTUK 2	DANKBAARHEID	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Dankbaarheid vanuit de antropologie	8
2.2.1	Het potlatch principe	8
2.2.2	Wederkerigheid: de ziel van het Kula ritueel	9
2.3	Dankbaarheid vanuit de sociologie	10
2.3.1	Wederkerigheid: dankbaarheid en cultuur	10
2.3.2	Dankbaarheid, onmacht en afhankelijkheid	11
2.4	Dankbaarheid vanuit de psychologie	12
2.4.1	Geven en identiteiten	12
2.4.2	Geschenken en identiteiten	13
2.4.3	Transformatie, bevestiging en ontkenning van identiteiten	13
2.4.4	Risico's bij het geven	14
2.5	Dankbaarheid ontleed	14
HOOFDSTUK 3	ARMOEDE IN NEDERLAND	17
3.1	Inleiding	17
3.2	Armoede in Nederland in cijfers	18
3.3	Meervoudige problematiek en hulpverlening	19
3.4	Wie komt in aanmerking voor een voedselpakket?	19
3.5	De voedselbank als organisatie en waar komt het eten vandaan?	20
HOOFDSTUK 4	ONDERZOEKSOPZET	22
4.1	Inleiding	22
4.2	De werving en de interview situatie	22
4.3	Het vragenschema	23
4.4	Verwerking van de interviews	24
4.5	Analyse van het materiaal	24

HOOFDSTUK 5	RESULTAAT DER GEANALYSEERDE CASUSSEN	25
5.1	Inleiding	25
5.2	Resultaat van de analyse van casus Jan	25
5.3	Resultaat van de analyse van casus Annie	27
5.4	Resultaat van de analyse van casus Neeltje	29
5.5	Resultaat van de analyse van casus Olaf	32
5.6	Resultaat van de analyse van casus Marieke	34
5.7	Resultaat van de analyse van casus Klaas	37
HOOFDSTUK 6	NADERE BESCHOUWING VAN DE CASUÏSTIEK	41
6.1	Inleiding	41
6.2	Hoe ervaren de cliënten de voedselbank?	41
6.3	Wat vinden cliënten dat ze niet kunnen kiezen uit het voedselpakket?	41
6.4	Schamen de cliënten zich voor hun bezoek aan de voedselbank?	42
6.5	Helpt voedselhulp de financiële lasten te verlagen?	42
6.6	Zijn de cliënten van de voedselbank dankbaar voor deze vorm van hulp?	42
HOOFDSTUK 7	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	44
7.1	Inleiding	44
7.2	Profiel van een voedselbank client	44
7.3	Dankbaarheid; de spirituele en magische laag	44
7.4	Dankbaarheid; de morele en psychologische laag	45
7.5	Dankbaarheid; 'geven is leven laag'	47
7.6	Dankbaarheid; de maatschappelijke en culturele laag	48
7.7	Conclusies	49
7.8	Aanbevelingen	50
BIJLAGEN		51
A	Vragenschema ten behoeve van het interview	51
B	Voorbeeld interview met Marieke	53
LITERATUUR	Literatuuroverzicht	70

HOOFDSTUK 1   ALGEMENE INLEIDING

Deze thesis gaat over dankbaarheid. Vanwaar mijn belangstelling voor dit thema? Het begon allemaal naar aanleiding van mijn reizen tussen 1985 en 1998 door Afrika, Zuid Oost Azië en Zuid Amerika. Wat mij telkens trof was de uitzichtloze armoede van de bevolking en de vergeefse pogingen van de verschillende hulporganisaties en privé personen om hieraan een einde te maken. Ik beschrijf in het kort een gebeurtenis die tot op de dag van vandaag een onuitwisbare indruk op mij heeft achtergelaten. Tijdens een theologenreis naar Malawi waaraan ik deel nam van 15 oktober tot en met 2 november 2005 doneerden we in een dorp vijftig zakken maïs. Het ging er tijdens deze gebeurtenis als volgt aan toe. We werden gastvrij onder een luifel ontvangen en voorzien van een overvloedige maaltijd. De stoelen waarop wij zaten waren overal uit het dorp vandaan gehaald. De bevolking van het dorp zat op de grond in de gloeiende zon en keek toe tot wij uitgegeten waren. Na de maaltijd werden de zakken maïs uitgedeeld en toen dat allemaal achter de rug was voerde de bevolking uit dankbaarheid een dansje voor ons op. Op het eerste gezicht een tamelijk onschuldige gebeurtenis. De gever toont immers zijn goedheid en betrokkenheid en de ontvanger zijn dankbaarheid.

Ik dacht daar anders over en vond die gebeurtenis een tamelijk genante vertoning en wel om de volgende redenen. Ik vond het tamelijk paradoxaal dat we eten kwamen brengen om het vervolgens zelf, net voor een op handen zijnde hongersnood, op te eten. Dat was niet de enige paradox. Het verschil tussen het rijke westen en armoedige zuiden was zichtbaar erg groot. De meeste inwoners van het dorp hadden geen bed om in te slapen en sliepen op de lemen grond. Om maïs te kunnen verbouwen waren ze afhankelijk van het zaaigoed, het weer, kunstmest en de kwaliteit van de wegen. De problemen waren ontstaan omdat maïs werd gezaaid op het verkeerde tijdstip, juist op het moment dat regen, ondanks de weersvoorspellingen, uitbleef. Aan slechte wegen, watervoorziening en regelgeving valt wat te doen, mits het niet ontbreekt aan behoorlijk bestuur en politieke wil. Uit gesprekken met de bevolking bleek dat politici druk waren met een afzettingsprocedure van de zittende president en nauwelijks aandacht hadden voor de voedselproblematiek.

Soms kun je aan armoede op microniveau iets doen. In ons geval door zakken maïs te doneren. Maar welke mogelijkheden zijn er op macroniveau? Welke structurele maatregelen wil je doorvoeren? Malawi is immers een autonoom land met een redelijk functionerend parlement waarin, net als bij ons, besluiten worden genomen. Wij gaven de mensen in het dorp maïs, maar helpt deze donatie werkelijk of houd je op deze manier structurele oplossingen tegen? Lastig te beoordelen en in ieder geval stof voor verhitte discussies. Ik bleef, evenals als mijn medereizigers, met een behoorlijk aantal vragen zitten. Sommige reisgenoten waren vóór hulp en anderen weer niet. Maar dat mensen uit dankbaarheid een dansje moeten maken was voor mij toch wel heel erg moeilijk voor te stellen.

Dankbaarheid heeft iets te maken met ontvangen en staat als zodanig altijd in relatie tot iets. Het maakt als het ware deel uit van een keten van wederkerigheid. Mensen zijn ‘ergens’ dankbaar of ondankbaar voor. Nu hoeft de mens niet voor alles dankbaar te zijn. Voor een natuurramp bijvoorbeeld die je ‘krijgt’ hoef je niet dankbaar te zijn. Over zaken die een mens

zomaar en zonder aanleiding kunnen overkomen gaat deze thesis niet. Je kunt ze beschouwen als een noodlottige gift van de natuur. Het overkomt iemand zonder aanleiding en zonder dat iemand daarin een rol speelt. Maar hoe zit het met een gift als een zak maïs? Moeten mensen daarvoor dankbaar zijn? Om daarover iets te kunnen zeggen moet eerst de vraag gesteld worden met welke motieven wordt *gegeven en ontvangen*. Ten eerste over het geven en de gever zelf. Er wordt vaak gegeven om de emotionele huishouding, bij het zien van ellende, in balans te houden. Geven kan ook gemotiveerd zijn vanuit een behoefte aan macht, prestige en reputatie of om te tonen hoe een goed mens je bent. Ook de ontvanger heeft zijn belangen en motieven. Hij of zij heeft er soms belang bij de situatie te laten zoals het is. Waarom zou je ploegen, zaaien en oogsten als je gratis maïs krijgt? De dynamiek van geven en ontvangen en de bijbehorende motieven speelt niet alleen op microniveau zoals in het dorp in Malawi, maar ook op macroniveau. Malawi ontvangt ongeveer 20% van zijn bruto nationaal inkomen aan ontwikkelingsgeld. Er zijn heel wat mensen en instanties die er baat bij hebben de situatie te laten zoals die is. Er wordt niet voor niets gesproken over een ontwikkelingshulpindustrie. Geven en ontvangen wordt dan vervolgens aan beide kanten ‘big business’. Aan hulpverlening zijn dus een aantal aspecten verbonden die ambigu zijn.

Op zoek naar een onderwerp voor mijn thesis heb ik mij laten inspireren door bovengeschetste gebeurtenis. Alleen Nederland is geen Malawi en daarom ben ik op zoek gegaan naar een casus in Nederland. Ik heb die gevonden in het verschijnsel voedselbanken. In mijn gedachte vervang ik zakken maïs voor voedselpakketten en dansspasjes voor ‘dank u wel’. Ik heb nu wel het decor veranderd, maar ik blijf toch met een aantal vergelijkbare vragen zitten. De relatie tussen gever en ontvanger is zelden in balans. De ontvanger staat om het zo maar te noemen in het ‘krijt’ bij de gever. Hoe zit het met deze asymmetrische relatie tussen gever en ontvanger? De gangbare opvatting is natuurlijk dat de gever zijn betrokkenheid toont bij het zien van zoveel armoede en de ontvanger zijn dankbaarheid voor de gift. Maar of een ontvanger van een voedselpakket dankbaar moet zijn voor eten dat anders toch maar wordt weggegooid, is daarmee niet gezegd. Of een voedselbank structureel helpt bij de armoedebestrijding blijft net als bij het doneren van maïs de vraag. Met andere woorden: zowel het helpen in Nederland door het verstrekken van voedselpakketten, als het doneren van maïs in Malawi door een groep theologiestudenten, roepen heel wat vragen op.

1.1 Probleemstelling

Deze thesis gaat over de armoede in Nederland: over het verschijnsel voedselbanken en of iemand voor een voedselpakket dankbaar moet zijn. Dankbaarheid is geen probleem als de balans tussen geven en nemen in evenwicht is. Alleen dat is zelden het geval. Er bestaat wel een probleem als in de onderlinge ruilhandel de balans teveel in het voordeel van de gever of ontvanger doorslaat. En dat is vaak het geval. Dat maakt dankbaarheid nog niet tot zo’n makkelijk begrip omdat het deel uit maakt van een keten van wederkerigheid waarbij allerlei factoren een rol spelen. Ik vermoed dan ook dat de context waarbinnen de ruilhandel tussen geven en nemen zich afspeelt er toe doen. Zo kun je de vraag stellen waarom iemand bij een voedselbank terecht komt. Dat kan om politieke redenen zijn. Denk hier bijvoorbeeld aan het vaststellen van de hoogte van bijstandsuitkeringen. Eenmaal vastgesteld krijgt een uitkeringsgerechtigde daarmee te maken. Dan wordt de vraag actueel of iemand die buiten zijn of haar schuld een beroep moet doen op een (ontoereikende) bijstandsuitkering dankbaar

moet zijn voor een voedselpakket. Ik kan mij voorstellen dat iemand zegt: ‘ik heb recht op hulp, want ik kan er ook niets aan doen dat men een sluitende rijksbegroting belangrijker vindt dan een toereikend bijstandsniveau’. Mensen worden soms afhankelijk gemaakt. Maar ik kan mij ook voorstellen dat mensen zeggen: ‘dat heeft er allemaal niets mee te maken. Ik krijg een voedselpakket omdat ik het nodig heb en de achtergronden waardoor ik in de problemen ben gekomen interesseren mij niet, so be it’. Daarnaast kunnen ook persoonlijke omstandigheden een rol spelen. Iemand kan chronisch ziek zijn of geestelijk beperkt. Het vinden van passend werk is dan nog niet zo makkelijk en het lezen van contracten en overeenkomsten vormt een probleem. Mensen komen dan makkelijk in de financiële problemen.

Wat wil ik graag weten? Ik wil weten welk verband er bestaat tussen een voedselbank en armoede. Ik wil ook weten waarom en waardoor iemand in een armoede situatie terecht kan komen. Spelen alleen financiële problemen een rol spelen? Volgens mij zijn persoonlijke, psychologische en sociale omstandigheden waarin mensen verkeren net zo bepalend. Hoe zien die sociale achtergronden, opleiding, schulden en cognitieve vaardigheden van een client van een voedselbank er dan uit? Waarom gaat het ‘mis’? Gaat het soms ‘mis’ omdat het op verschillende terreinen mis gaat? Gaat het mis op één terrein dan hoeft het gevolg niet zo dramatisch te zijn, maar gaat het mis op meerdere onderdelen in iemands leven dan is de kans groot dat de mensen bij een voedselbank terechtkomen. Het is dus niet altijd een gevolg van eigenschuld dikke bult. De context doet er wel degelijk toe. Vandaar dat ik concreet wil weten hoe het zit.

De onderzoeksvraag van de thesis luidt als volgt: *“Op welke manier krijgt het begrip dankbaarheid gestalte binnen de context van het ontvangen van voedselpakketten bij voedselbanken in Nederland”?*

1.2 Opbouw van de thesis

De thesis bestaat uit 7 hoofdstukken. Na dit eerste inleidende hoofdstuk gaat het in hoofdstuk 2 over dankbaarheid en in hoofdstuk 3 over armoede in Nederland. Vervolgens gaat het in hoofdstuk 4 over de onderzoeksopzet van het onderzoek onder cliënten van een voedselbank. Hoofdstuk 5 behandelt de presentatie van de casussen. Hoofdstuk 6 gaat over een nadere beschouwing van de onderzoeksresultaten. Hoofdstuk 7 tot slot sluit af met conclusies en aanbevelingen. Tot slot zijn in de bijlagen het vragenschema ten behoeve van het interview en een voorbeeld interview opgenomen.

HOOFDSTUK 2   DANKBAARHEID

2.1   Inleiding

Hoofdstuk 2 gaat over dankbaarheid en valt naast de algemene inleiding uiteen in een aantal paragrafen en subparagrafen. In paragraaf 2.2 behandel ik dankbaarheid vanuit de antropologie. Deze paragraaf valt uiteen in een aantal subparagrafen namelijk een subparagraaf over het potlatch principe en een subparagraaf over het Kula ritueel. Ik doet dat onder de subparagrafen 2.2.1 en 2.2.2. Dankbaarheid kan dus vanuit een antropologisch perspectief worden onderzocht. De socioloog en antropoloog Marcel Mauss heeft onderzoek gedaan naar de betekenis van de gift onder verschillende primitieve volkeren in Polynesië. In alle gevallen blijkt wederkerigheid, het onderlinge principe van de gift uitwisseling relevant. Door dankbaarheid te tonen geven mensen ‘iets’ terug voor wat ze ontvangen hebben. ‘Iets’ teruggeven is ook de kern van het potlatch principe dat ik belicht. Wederkerigheid speelt ook in het Kula ritueel een belangrijke rol. Dankbaarheid blijkt daarin ingebed te zijn in wederkerigheid en doet dienst als een soort ruilmiddel voor iets dat men ontvangen heeft.

In paragraaf 2.3 onderzoek ik wat onder dankbaarheid verstaan wordt vanuit de sociologie. Ook deze paragraaf valt uiteen in een aantal subparagrafen. In de subparagraaf 2.3.1 komt de wederkerigheid binnen een cultuur aan de orde. Mensen zijn niet voor alles wat ze ontvangen dankbaar. Wanneer bijvoorbeeld niet? In de subparagraaf 2.3.2 geef ik een voorbeeld. Geven en ontvangen vormen in principe een polaire tegenstelling. Ontvangen is niet uit te leggen zonder het geven te benoemen. Net zo min als je over het leven iets kunt zeggen zonder daarbij de dood te betrekken. Bij het geven en nemen voltrekt zich binnen de circulariteit tussen gever en ontvanger een onderlinge ruilverhouding. Om dankbaar te zijn heb je dus een andere partij nodig en dat maakt dankbaarheid tot een interdisciplinaire sociale discipline.

In paragraaf 2.4 van hoofdstuk 2 verschuift het onderzoeksperspectief van de sociologie naar de psychologie. Ik onderzoek vanuit de psychologie wat onder geven en identiteiten verstaan wordt. Ook deze paragraaf valt uiteen in een aantal subparagrafen. Ik wil ze als volgt benoemen. De subparagrafen 2.4.1 en 2.4.2 zeggen iets over geschenken, geven en identiteiten. In de subparagraaf 2.4.3 wordt onder de titel, ‘transformatie’, dat geschenken identiteiten kunnen bevestigen en ontkennen belicht. In de subparagraaf 2.4.4 belicht ik welke risico’s aan het geven verbonden zijn. In paragraaf 2.4 onderzoek ik zoals gezegd of psychologische factoren een rol spelen bij het geven en nemen. Waarom wordt er gegeven en met welke motivatie? Welke psychologische factoren spelen hierbij een rol? Ik kijk ook of personeigenschappen een rol bij het geven spelen. Dat blijkt inderdaad het geval te zijn. Niet altijd zijn de motieven om te geven ‘zuiver’. In dat geval kan ik mij voorstellen dat een hulpzoekende niet per definitie dankbaar hoeft te zijn. In het woord gift zit ook het woord gif opgesloten en sommige giften zijn ronduit giftig. In dat geval is het niet redelijk om van mensen dankbaarheid te verwachten. Ik belicht dat geschenken identiteitsonthullend zijn, geven niet geheel zonder risico is, dat er verschillende geefpatronen te onderscheiden zijn en dat er uit verschillende motieven wordt gegeven.

Aristoteles beschrijft in zijn *Ni-Komachische Ethiek* gulheid (geven) als een belangrijke deugd en vaak gaat gulheid in het geven van geschenken samen met hulpvaardigheid en gastvrijheid. Geven zegt dus iets over iemands identiteit en karakter.

Tot slot volgt in paragraaf 2.5 onder de noemer ‘dankbaarheid ontleed’ een samenvatting van hoofdstuk 2. In deze paragraaf wordt ook iets over het veel ‘lagige’ karakter van dankbaarheid gezegd. Waarvoor kunnen mensen dankbaar zijn? Mensen kunnen dankbaar zijn voor een gift, dankbaar voor een goede gezondheid of dankbaar dat ze elke week een voedselpakket krijgen.

De inleiding kort samengevat laat zien dat dankbaarheid onderdeel uitmaakt van ons sociale leven en onze cultuur. Maar wat is dankbaarheid nu precies? Ik kan een linguïstische definitie van het woord dankbaarheid geven maar ik ben er eigenlijk wel zeker van dat deze definitie vanwege het ‘veel lagige’ en complexe karakter van het begrip te kort schiet. Dankbaarheid is volgens Van Dale: “betuiging van erkentelijkheid”. Dankbaarheid wordt vaak opgevat als iets moois of een goed gevoel bestemd voor iemand die ons welwillend is. Niemand zal de betekenis van dit moois of ‘warme gevoel’ ontkennen. Maar dit gaat voorbij aan een meer fundamentele kracht van dankbaarheid namelijk een kracht die meer dwingend is om iets terug te geven aan degene van wie we ontvangen hebben.¹ Die ‘kracht’ wil ik vanuit de antropologie, sociologie en psychologie onderzoeken. Ik sluit deze inleiding hierbij af en begin met dankbaarheid vanuit de antropologie.

2.2 Dankbaarheid vanuit de antropologie

2.2.1 Het potlatch principe

Volgens de antropoloog Mauss, is geven en ontvangen in een cultuur altijd verbonden met een zekere vorm van reciprociteit. Kort samengevat luidt dit principe van wederkerigheid: je geeft om te ontvangen en ontvangst verplicht tot geven met als doel de sociale relaties te onderhouden en de sociale status van gever en ontvanger te benadrukken. De plicht tot geven, tot ontvangen en wederkerigheid (the obligation, to give, to receive and to reciprocate) is volgens Marcel Mauss het leidende potlatch principe.² Deze drievoudige plicht herhaalt zich eindeloos. De Noord-Amerikaanse indianen term ‘potlatch’ is lastig te vertalen maar de uitdrukking komt in principe er op neer dat bij feesten en ontmoetingen tussen stamhoofden en families goederen en allerlei diensten worden uitgewisseld om de sociale status van mensen te benadrukken.³ Grote hoeveelheden voedsel en kostbare geschenken worden aangeboden en het overschot na afloop vernietigd. De andere partij is verplicht ook een gelijksoortig feest te geven. Doet iemand om welke reden niet mee dan verliest deze persoon aanzien en prestige. Tijdens de uitwisseling van geschenken gaat het er uitbundig aan toe. Als iemand veel schenkt verhoogt het zijn sociale status. De ontvanger is verplicht te volgen en moet met ‘gelijke munt’ terugbetalen. Er bestaan in deze culturen dan ook geen zogenaamde vrije giften. Er moet altijd iets van gelijke waarden tegenoverstaan. Het uitwisselen van

---

¹ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gift*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 63.

² Mauss, Marcel, *The gift*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2008, 50.

³ Mauss, Marcel, *The gift*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2008, vii.

diensten en goederen kan dus heel ver gaan. Het potlatch principe staat dan ook haaks op de christelijke caritas die wel inzet op belangeloosheid en onbaatzuchtigheid. Het gebod op de naastenliefde is niet voor niets een van de grote christelijke geboden. Het ‘verkwisten’ van voedsel en kostbaarheden stond ook op gespannen voet met de Europese opvatting over bezit en eigendom met als gevolg dat het gebruik in de negentiende eeuw fel door de overheden van Noord-Amerika en Canada werd bestreden. Maar vanuit het perspectief van een indiaan moeten de westerse waarden en normen vreemd zijn geweest. Een indiaan zal de zin: dat de toch al asymmetrische relatie tussen gever en ontvanger teveel in het voordeel van de gever kan doorslaan, niet begrijpen. Hij kent deze onbalans in motieven niet. Hij hanteert het principe: ik geef zodat jij kunt geven.⁴ Naast de sociale dimensie van de gift wijst de antropoloog Marcel Mauss op een andere meer spirituelere laag van het potlatch principe. Een gift die tijdens de potlatch niet ‘beweegt’ verliest zijn giftkenmerken. De ‘geest’ van de gift die wil terugkeren naar de oorspronkelijke gever staat hier centraal. Iemand mag een gift niet te lang in zijn bezit houden. Wanneer iemand een gift te lang in zijn bezit houdt, krijgt hij een slechte naam. Iemand die een gift in zijn bezit heeft wordt geacht dit te delen met anderen en door te geven. Een gift doorloopt op deze manier een cyclus: een giftcyclus zou je het kunnen noemen. De Maori in Nieuw-Zeeland kennen het woord ‘hau’ dat geest betekent in het bijzonder de geest van de gift. Als jagers terugkeren uit het bos waar ze vogels hebben gevangen geven ze een deel van de buit aan priesters die de vogels op een heilig vuur roosteren. Nadat ze er iets van hebben gegeten, houden de priesters een offerceremonie waarin ze de ‘hau’, een deel van de vogels, teruggeven aan het bos. De veronderstelling is dat het geacht wordt een nieuwe overvloed aan vogels te produceren die dan weer door de jagers gedood kunnen worden.

Het mooie aan dit verhaal is dat giften van de natuur alleen vrucht kunnen dragen wanneer mensen zich op passende wijze dankbaar tonen. De opvatting dat de rijkdom van de natuur als een gift behandeld moeten worden vinden we ook in andere culturen. De vruchtbaarheid van de aarde is een gift (van God) en om de continuïteit daarvan te waarborgen moeten de vruchten aan de aarde worden teruggegeven. Wat vooral opvalt is dat een stukje eigenbelang niet kan worden ontkend. Schijnbaar mogen ook utilitaristische motieven een rol spelen zolang het maar dient om een gemeenschap in stand te houden. Onze moderne tijd valt moeilijk te vergelijken met de wereld van de Maori maar dat neemt niet weg dat we intuïtief het besef hebben dat we verplicht zijn iets terug te geven, voor wat we hebben ontvangen. Dat kan door dankbaarheid te tonen. Volgens Mauss liggen bewuste of onbewuste verwachtingen om iets terug te krijgen ten grondslag aan elke gift. Het geven van geschenken kent een element van dwang: de dwang van teruggeven. Dankbaarheid wordt ingebed in een keten van wederkerigheid en dient als het sociale cement van de samenleving. Ook in het Kula ritueel staat wederkerigheid centraal.

2.2.2 Wederkerigheid: de ziel van het Kula ritueel

Het karakter van een gift is dat er niet voor betaald hoeft te worden anders devalueert een gift tot een goed. Vergelijk het maar met ‘liefde’ waarvoor betaald moet worden. Maar is elk geschenk een geschenk? *Echte* geschenken hebben volgens Komter een *ziel* nodig die

---

⁴ Mauss, Marcel, *The gift*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2008, xii.

uitnodigt tot het in volle vrijheid geven van een minstens zo bezielde tegengift.⁵ Ze kunnen in materiële zin, zelfs volstrekt waardeloos zijn. Een echt geschenk gaat dus veel verder dan zo maar een oppervlakkig cadeautje. Het Kula ritueel is hiervan een prachtig voorbeeld. Kula is een zeevaart ritueel dat zich tussen de bewoners van de Trobriand Islands, tegenwoordig is de officiële naam Kiriwina Islands, oostelijk van Nieuw-Guinea en hun nabije burens voltrekt. De giftuitwisseling bestond uit armbanden en kettingen. Kettingen werden uitsluitend in oostwaartse richting gegeven, armbanden gingen westwaarts. De armbanden zijn gemaakt van witte schelpen en de halskettingen van rode. De sieraden bezitten geen noemenswaardige economische waarden, maar staan bij beide groepen eilandbewoners in hoog aanzien. Ze bezitten heilige waarden en zelfs magische krachten. Sommige sieraden zijn zo magisch dat er bij de uitwisseling een siddering door de groep gaat. Het is niet het enige waar de bewoners van de eilanden ontzag voor hebben. De zeetochten van het ene naar het andere eiland, in beschilderde kano's, zijn levensgevaarlijk. "Het hele ritueel gaat gepaard met feestelijkheden en magie en verloopt in een sfeer van wederzijdse verplichtingen, vertrouwen, vriendschap en gastvrijheid, edel vertoon, mildheid, eer en roem".⁶ Het duurde tussen de twee en tien jaar voordat de geschenken de hele eilandenkring waren rondgegaan. Het ging niet zozeer om de geschenken maar om het ritueel. Dat ritueel diende om het onderlinge ruilverkeer in stand te houden. Essentieel bij deze giftuitwisseling is dat de geest van de gift niet mocht stagneren, maar moest worden *doorgegeven*. Gaf men de geschenken niet door dan betekende dat verlies van eer en dat plaatste mensen buiten de samenleving.

2.3 Dankbaarheid vanuit de sociologie

2.3.1 Wederkerigheid, dankbaarheid en cultuur

Een sociologische visie op dankbaarheid benadrukt de inter-persoonlijke relaties en de sociale interacties waarbinnen dankbaarheid vorm krijgt. In haar boek *Solidariteit en de gift, Sociale banden en sociale uitsluiting* stelt Komter: 'om dankbaar en genereus te zijn heb je een andere partij nodig'.⁷ Ik moet dan eerst de vraag beantwoorden: hoe creëer je een 'andere partij'? Dat gaat vrijwel onbewust. Het ligt opgesloten in onze normen en waarden. Ik geef een voorbeeld dat iedereen kent. 'Wat zeg je dan' hoor je vaak in een winkel als een kind iets krijgt. Het antwoord is meestal 'dank u wel'. Je hebt dus aan de ene kant een kind en aan de andere kant een winkelbediende achter de toonbank. Er ontstaat zodoende een inter-persoonlijke relatie. Dankbaarheid is dus altijd ingebed in een relatie tussen twee partijen en de primaire functie van geven is dan ook om een sociale banden te scheppen. Deze primaire functie komt het duidelijkst naar voren in de moeder-kind relatie. De glimlach van een kind wordt gezien als een dankbare reactie op de moederlijke zorg. De band wordt levend en intact gehouden door dankbaarheid. Dankbaarheid speelt een cruciale rol bij het onderhouden en bevestigen van sociale relaties. Het zou snel afgelopen zijn met de inter-persoonlijke relatie als een kind zou zeggen: 'hou je koekje maar want ik vind er niets aan'. Zonder dankbaarheid geen gemeenschap zou je kunnen zeggen. Dankbaarheid tonen is niet alleen een kwestie van goed fatsoen of goede omgangsvormen, integendeel dankbaarheid is meer dan een omgangsvorm.

---

⁵ Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 11.

⁶ Huizinga, Erven, *Homo Ludens*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008, 90.

⁷ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gift, sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 74.

De socioloog George Simmel (1858) noemde aan het begin van de twintigste eeuw dankbaarheid: 'het morele geheugen van de mensheid'.⁸ Door aan elkaar te geven ontstaat tussen mensen een web van dankbare gevoelens. Geven creëert dankbaarheid en dankbaarheid creëert geven. Deze Duitse socioloog en filosoof legt de nadruk op de sociale functie van een giftuitwisseling. Giftuitwisseling en de daarbij behorende gevoelens van dankbaarheid liggen aan de basis van een systeem van wederzijdse verplichtingen tussen mensen. Dankbaarheid fungeert als het morele cement van een samenleving. Dankbaarheid bevordert de sociale relaties of houdt ze op zijn minst in stand. Wat zou er gebeuren als er geen dankbaarheid in onze samenleving meer zouden bestaan? Simmel verwacht dat de samenleving dan uiteen zou vallen. Dankbaarheid corrigeert niet alleen persoonlijke relaties maar vervult ook belangrijke samenbindende functies voor samenleving en cultuur als zodanig.⁹

2.3.2 Dankbaarheid, onmacht en afhankelijkheid

Tot nu toe heb ik vooral in positieve bewoordingen over dankbaarheid gesproken, als een emotie en een sociale kracht, die een samenleving bij elkaar houdt. Dankbaarheid is echter niet altijd een positief fenomeen zoals we dat zo graag zouden willen zien. Dankbaarheid kan gecompliceerd raken door macht, onmacht en afhankelijkheid. Het principe van wederkerigheid kan verstoord raken als hetgeen wordt teruggegeven niet gelijkwaardig is. Macht kan een aspect van wederkerigheid zijn dat asymmetrie veroorzaakt. De moeder-kind relatie wordt in de literatuur, waarbij sprake is van wederkerigheid, vaak in positieve zin beschreven. Maar Dostojevski laat ons in zijn roman *De broers Karamazov* van de relatie tussen de romanfiguur Ivan en zijn vader Aleksej Fjodorovitsj Karamazov juist de negatieve kant zien. Ik citeer: 'ik heb zoëven gevraagd wat is een vader? En geroepen dat het een verheven woord is, een kostbare titel. Maar met woorden, heren van de jury, moet men voorzichtig omgaan. En ik ben zo vrij aan het voorwerp mijn eigen woord te geven, mijn eigen benaming: een dergelijke vader als de vermoorde oude Karamazov is de naam vader niet waardig. Liefde voor de vader die niet door de vader wordt beantwoord is absurd, onmogelijk. Je kunt geen liefde uit het niets scheppen, alleen God kan uit het niets iets scheppen'.¹⁰ Dostojevski vervolgt met: 'hij die een kind verwekt heeft is nog geen vader, vader is iemand die verwekt heeft en het heeft verdiend'. Dostojevski wil hier zeggen dat het principe van wederkerigheid verstoord kan raken als hetgeen wat wordt teruggegeven niet gelijkwaardig is. Evenwichtige wederkerigheid vereist inspanning. Deze regel is ook van toepassing op de vader van Ivan. Hij krijgt niets voor niets: ook niet de liefde van zijn zoon.

Het voorbeeld maakt duidelijk dat er in de giftuitwisseling sprake is van een subtiele balans tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid. Macht en controle kan daar onderdeel van uitmaken. Afhankelijk van biografische en specifieke psychologische eigenschappen zullen mensen daar verschillend op reageren. Ook kan rivaliteit tussen personen of groepen een normale ontwikkeling van gevoelens van dankbaarheid verstoren zoals het potlatch principe laat zien. En gelukkig reageert niet iedereen zoals Ivan, de hoofdpersoon uit de roman van Dostojevski, op zijn vader. Dat neemt niet weg dat geven en dankbaarheid in een wankel

---

⁸ Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 13.

⁹ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gift, sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 74.

¹⁰ Dostojevski, Fedor, *De broers Karamazov*. Amsterdam: G. A. van Oirschot, 2005, 904.

evenwicht met elkaar staan dat makkelijk in onbalans kan raken. Zowel de gever als ontvanger staan bij elkaar in het 'krijt'. De Amerikaanse socioloog Barry Schwartz gebruikt hier de term schuldbalans voor.¹¹

2.4 Dankbaarheid vanuit de psychologie

2.4.1 Geven en identiteiten

In deze paragraaf kijk ik of karaktereigenschappen soms van invloed zijn op iemands geefpatroon. Ik kijk ook met welke motivatie wordt geven. Gulheid in het geven zou je als een vorm van karaktergrootheid kunnen zien. Aristoteles beschrijft in zijn *'Ni-komachische Ethiek'* gulheid als een belangrijke deugd, waarbij het er op aankomt ze op het juiste moment, in de juiste situatie en in de juiste proporties tentoon te spreiden. Gulle gevers vinden geven prettig en geven ook zonder speciale aanleiding. Ze verwachten geen tegengift, in welke vorm dan ook, noch dankbaarheid. Ze geven 'zomaar' louter uit genoeg. Tegenover gulle gevers heb je ook minder gulle gevers. Het gevoel zelf nooit genoeg te hebben, vanwege gierigheid of hebzucht, weerhoudt hen ervan gul te geven. Slechte gevers missen, in tegenstelling tot gulle gevers, het plezier in het geven. Ze berekenen precies wat iets kost. En dat vindt Aristoteles ontoelaatbaar bekrompen. Vrijgevigheid en gierigheid lijken min of meer constante trekken in iemands persoonlijkheid. Vaak gaat gulheid samen met hulpvaardigheid en gastvrijheid. Gierigheid uit zich niet alleen in iemands persoonlijke geldzaken, maar komt ook naar voren in het moeilijk kunnen geven van materiële en immateriële geschenken aan anderen. Het gaat hier om diep gewortelde aspecten van iemands persoonlijkheid waarvan de basis waarschijnlijk al in de kinderjaren is gelegd.¹²

Geven heeft ook iets te maken met iemands persoonlijkheidsontgolving. Persoonlijke cadeaus, het geven van een stukje van jezelf, zegt meer over iemands identiteit dan grote of dure cadeaus die 'zomaar' even worden gekocht. Giften onthullen *bepaalde* aspecten van de gever en spreken *bepaalde* elementen in de identiteit van de ontvanger aan. Er kan nogal wat verkeerd gaan met de keuze van een geschenk. De gever kan de plank volkomen mis slaan door iets te geven dat getuigt van een slechte smaak of van gierigheid. Terwijl de ontvanger heel blij of uit het lood geslagen kan zijn door middel van een gift. Het geven en nemen speelt zich af binnen een inter-persoonlijk geefpatroon, waarbij de specifieke manier waarop men gewend is met de andere om te gaan van invloed is op het geefpatroon.¹³ Hoeveel mensen geven wordt dus niet alleen bepaald door hun karaktereigenschappen.

Naast persoonlijke kenmerken als slechte smaak en/of gierigheid spelen ook andere factoren een rol. Ik geef hiervan een paar voorbeelden. Mensen die zich niet scherp van andere mensen afscheiden en teveel 'openstaan' voor anderen, laten zich leiden door de specifieke behoeften van de anderen, zonder dat zij zich afvragen of er wel 'behoefte' is. Mensen kunnen immers ook behoefte veinzen. Mensen die gevoelig zijn voor autoriteit en macht geven misschien vooral wanneer hun eigen machtspositie daarbij gebaat is of wanneer ze hun eigen superioriteit

---

¹¹ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gift, sociale banden en sociale uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 77.

¹² Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 123.

¹³ Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 124.

ten opzichte van anderen kunnen bevestigen. Er zijn ook mensen die geven volgens het ‘voor wat hoort wat’ gedachten; geef jij dan geef ik; eerlijk is eerlijk en voor niets gaat de zon op. Ook het verkrijgen van persoonlijk voordeel kan een belangrijke factor zijn. Men heeft het gevoel nooit genoeg te krijgen en men deinst er niet voor terug de eigenbelangen zo goed mogelijk te realiseren. In de bereidheid tot helpen zijn dan ook altruïstische en egoïstische motieven bijna niet te ontwarren. Dat neemt niet weg dat naast egoïstische motieven, gericht op het eigenbelang, ook een altruïstisch motief te onderscheiden is.¹⁴ Soms is het medelijden met de ander de werkelijke beweegredenen van het handelen. Dat is het geval wanneer men zo getroffen is door het leed van de ander dat dit plaatsvervangend als eigen ongeluk wordt ervaren. Dat speelt als men zich verbonden voelt met de ander op persoonlijk niveau, maar ook als men de noodzaak van een rechtvaardige maatschappij inziet. Dit empathisch meegevoel, de mate waarin iemand rekening houdt met de gevoelens en behoeften van anderen, wekt een altruïstische motivatie, een motivatie om te helpen waaraan geen eigenbelang, noch een herstel van het emotionele evenwicht, maar slechts de waarde van de ander doorslaggevend is.¹⁵

2.4.2 Geschenken en identiteiten

Geschenken zijn op een dubbele manier identiteitsonthullend. Ze zeggen iets over de identiteit van de gever, maar ook over de voorstelling die de gever heeft van de identiteit van de ander. Het geschenk is als het ware een kijkdoos naar de ziel. De gift kaatst als een spiegel onszelf terug in het beeld dat wij van de ander gevormd hebben. Giften onthullen iets over de eigen identiteitsaspecten en spreken bepaalde aspecten in de identiteit van anderen aan. Er zijn culturen waar giften in het bijzijn van de gever niet uitpakket worden om gezichtsverlies aan beide kanten te voorkomen. In Nederland speelt dat niet, maar in Engeland en Japan wordt het uitpakken van een cadeau als zeer onbeleefd ervaren.

2.4.3 Transformatie, bevestiging, ontkenning van identiteiten

Eén van de manieren om te kennen te geven dat je een sociale band wilt aangaan is door iets aan een ander te geven. Daarmee laat je zien wie je bent en wat je voor hebt met iemand anders. Met een geschenk kun je ‘kiezen’. Je kunt kiezen welk deel van je identiteit je wilt benadrukken en welk repertoire je van de ander wilt aanspreken. Bijvoorbeeld: je geeft een trouwring aan je toekomstige echtgenoot en niet aan een vreemde. Het kiezen heb ik bewust tussen aanhalingstekens gezet want hoe lang mensen ook soms kunnen nadenken over een geschenk, de uiteindelijke keuze komt toch voort uit een mengeling van half bewuste en onbewuste motieven. Dit mengsel van ‘bewuste en onbewuste’ motieven staat, min of meer, garant voor talloze ontsporingen. Je kunt een veilige keuze maken door je op geen enkele identiteit duidelijk te richten en iets heel neutraals te geven: een bloemetje, of een fles wijn. Maar je kunt ook identiteitsaspecten van iemand bekritisieren en omlaag halen of op de proef stellen. Globaal gezien bewegen de twee mogelijkheden tussen twee extremen: het bevestigen dan wel het ontkennen van identiteit(en).¹⁶ Veel van die aspecten kunnen door een gift

---

¹⁴ Nauta, Rein, *Ik geloof het wel*. Assen: Van Gorcum, 1995, 188.

¹⁵ Nauta, Rein, *Ik geloof het wel*. Assen: Van Gorcum, 1995, 189.

¹⁶ Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 127.

worden bevestigd of ontkend. Zo kun je iemand aanspreken op lichamelijke kenmerken en disposities: een kleurige shawl, of make-up ter opfleuring van een grauwe tint. Je kunt een appèl doen op iemands persoonlijke psychische hoedanigheid of temperament door iets te geven waarvan je denkt dat je daar iemand een plezier mee doet. Je kunt ook een geschenk geven dat aansluit bij iemands sociale rol. Een vulpen voor een student of een rollator voor opa. Wat je ook geeft steeds weer duikt de vraag op of de keuze van het in hem of haar aangesproken identiteitsaspect op prijs wordt gesteld. En het is nooit zeker of de ontvanger het identiteitsaspect dat de gever in zijn of haar gift onthult, weet te waarderen. Bij het doneren van maïs kun je iemands behoeften benadrukken of van iemand een bedelaar maken. Dat maakt nogal uit. Je kunt immers ‘verkeerde’ aspecten onthullen.

2.4.4 Risico's bij het geven

Omdat met het geven van giften niet louter oppervlakkige kenmerken of eigenschappen zijn gemoeid maakt dit het geven tot een precaire aangelegenheid. Geven is omringd met onzekerheden. Een gift zorgt er voor dat de ander tot op zekere hoogte bij je in het krijt komt te staan. Dit moet worden ingelost door een tegengift. De tijd speelt daarin een rol. Tussen een gift en tegengift mag niet teveel tijd zitten. Maar als de tijdsinterval te kort is, is het ook niet goed. Over gift en tegengift wordt niet onderhandeld en dat is precies wat de geefrelatie onderscheidt van een economische ruilactie. Men weet nooit zeker of een gift zal bevallen en men kan ook nooit zeker weten of de ander een geefrelatie wil aangaan. Als ik dit toepas op een gift, in de vorm van een voedselpakket van een voedselbank, dan kan de gever nooit zeker weten of een cliënt daarvoor dankbaar zal zijn. Aan elk geschenk, zelfs ‘low risk’ geschenken, zoals bloemen of wijn, kan iemand zich een buil vallen. Bloemen en cadeaubonnen zijn ‘uitgeklede’ geschenken bij uitstek ontdaan van elke persoonlijke betekenis. Toch kun je ook bij het geven van ‘low risk’ cadeaus vergissingen maken. Overdadige, grote en dure geschenken kunnen ook relaties verstoren. We kunnen vergissingen maken. Met een gift kunnen teveel, te weinig, of ‘verkeerde’ gevoelens worden medegedeeld. Je kunt de ander ook teleurstellen en zelfs kwetsen met een geschenk. De ander kan een geschenk weigeren: een pijnlijke zaak. Het kan betekenen dat de ontvanger de identiteit weigert die de ander hem heeft opgedrongen. Dus stel, om even terug te komen op de theologenreis naar Malawi, dat in plaats voor studenten te dansen, de studenten het dorp uit waren gejaagd omdat ze ‘ons studenten’ maar bemoeizuchtig en paternalistisch vonden. Met een gift kan niet alleen het falen van de ander worden onderstreept, maar ook de eigen morele superioriteit worden benadrukt. Je dringt je eigen identiteit teveel aan een ander op, en medelijden met de ander kan je eigen geprojecteerde verdriet blijken te zijn. Dit soort geschenken zijn vooral een vraag om aandacht voor de gever, en niet zozeer een gul gebaar dat echt voor de ander is bestemd.¹⁷ Er kan dus met het geven van geschenken nogal wat verkeerd gaan.

---

¹⁷ Komter, Aafke, Geven en identiteit. in: *Het Geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1997, 131.

2.5 Dankbaarheid ontleed

Vier algemene conclusies kunnen uit het bovenstaande worden ontleend.

- 1 Dankbaarheid is een interdisciplinair onderwerp. Dankbaarheid kun je beschouwen vanuit de antropologie, sociologie en psychologie. Gezichtpunten vanuit deze disciplines belichten elk verschillende aspecten en voegen dimensies toe.
- 2 Dankbaarheid is onderdeel van een keten van wederkerigheid. Het is universeel en heeft overlevingswaarde omdat het een systeem van dienst en wederdienst gaande houdt.
- 3 Het moeten tonen van dankbaarheid kan dwingend zijn. Geen dankbaarheid tonen wanneer het gepast is, leidt tot sociale afkeuring en uitsluiting.
- 4 Dankbaarheid kan zowel een positieve als negatieve kracht zijn.

Wat wil dit nu zeggen? Is het nu mogelijk een theorie te formuleren die de verschillende inzichten integreert en recht doet aan de enorme reikwijdte en ‘lagige’ karakter van dankbaarheid? Dat niet, maar alle besproken invalshoeken hebben een sterke en onvermijdelijke ‘kracht’ gemeen die ontvangers dwingt terug te geven, en het is deze mysterieuze ‘kracht’ die het hart van dankbaarheid vormt.¹⁸ Uit welke lagen bestaat die ‘kracht’?

De eerste laag van dankbaarheid is de spirituele en of magische laag. Door de eeuwen heeft de mens het besef gehad dat ze deel van de natuur en zodoende deelnemers zijn aan een cyclus van nemen en weer teruggeven van de rijkdommen van de aarde.

De tweede laag van dankbaarheid; wordt gevormd door morele en psychologische aspecten. We hebben gezien dat dit gevoel vermoedelijk zijn wortels heeft in de vroege kindertijd waar het zich voor het eerst manifesteert als de blijdschap van een kind. Blijdschap is de reactie op de eerste gift van moederlijke zorg en liefde. Vanzelfsprekend is dat niet. Dankbaarheid kan ook gecompliceerd raken door macht, onmacht en afhankelijkheid.

De derde laag zou je kunnen omschrijven als ‘geven is leven’. Niet alleen als individu maar ook als onderdeel van de samenleving. Dankbaarheid houdt sociale relaties in stand doordat het de drijvende kracht achter de gift is. Dankbaarheid is de brug die gift en tegengift met elkaar verbindt. Tezamen vormen deze drie elementen de keten die het principe van wederkerigheid uitmaakt. De sociale interpretatie van dankbaarheid kan ook negatieve aspecten bevatten. Teruggeven gebeurt niet altijd uit dankbaarheid maar kan ook ingegeven zijn uit berekening of uit angst voor sociale sancties. Slechts in min of meer evenwichtige gebalanceerde relaties kan dankbaarheid zijn beste krachten ontplooiën.

De maatschappelijke en culturele betekenissen van dankbaarheid vormen de vierde laag. Zonder de banden die dankbaarheid in het leven roept zou er geen vertrouwen zijn, geen

---

¹⁸ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gift*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 79.

morele basis voor handelen en geen gronden voor het handhaven van gemeenschappelijke banden.¹⁹

De verschillende lagen van dankbaarheid sluiten elkaar niet wederzijds uit. In tegendeel deze verschillende krachten van dankbaarheid dwingen mensen het evenwicht te herstellen nadat ze een gift hebben ontvangen van een bovennatuurlijke macht, natuur of een medemens. Er kan geen dankbaarheid zijn zonder erkenning van de specifieke of algemene essentie van de entiteit (persoon of natuur) die de gevoelens van dankbaarheid in het leven heeft geroepen.²⁰

---

¹⁹ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gif*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 78 ev.

²⁰ Komter, Aafke, *Solidariteit en de gif*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, 81.

HOOFDSTUK 3 ARMOEDE IN NEDERLAND

3.1 Inleiding

Wat wordt onder armoede in Nederland verstaan? In hoofdstuk 3 wordt dit uitgewerkt. Naast de inleiding in paragraaf 3.1 citeer ik in paragraaf 3.2 cijfers van het Centraal Bureau van Statistiek en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Ook geef ik cijfers uit een onderzoek van de Chronisch zieken en Gehandicapte Raad naar de inkomenspositie van haar achterban.

Onder paragraaf 3.2 ga ik zoals gezegd in op de cijfers over armoede in Nederland en beantwoord ik de vraag; wie is arm in Nederland? Niemand is ‘zomaar’ arm en ook niet ‘zomaar’ rijk. Er zijn altijd omstandigheden die mede bepalen of iemand arm of rijk is. Zo kan een gebrekkige schoolopleiding of een chronische ziekte er toe leiden dat mensen geen betaalde baan kunnen vinden. Als mensen niet meer in aanmerking komen voor een uitkering op grond van de Werkloosheidswet (WW) betekent dat ze aangewezen zijn op een bijstands- of WAO-uitkering. Vaak is er dan sprake van een ontoereikend inkomen.

Het gaat niet echter niet alleen over ‘cijfers’. Ik vermoed dat armoede een complex probleem is. In paragraaf 3.3 wordt die complexiteit onderzocht. Uit verschillende onderzoeken blijkt, dat veel cliënten van een voedselbank schulden hebben. Vaak, maar niet altijd, worden ze ‘gedwongen’ een beroep te doen op een voedselbank. Schuldensanering blijkt zodoende een belangrijke vorm van hulpverlening. Maar dat is niet het enige probleem van een voedselbankcliënt. Veel cliënten van een voedselbank hebben een zogenaamde meervoudige problematiek. Sociale uitsluiting is er een van. We moeten namelijk niet uit het oog verliezen, dat voor een deel van onze sociale activiteiten moet worden betaald. Dat wil niet zeggen dat mensen niet kunnen kiezen uit verschillende mogelijkheden; ze kunnen lid worden van een sportvereniging of kiezen voor een nieuwe televisie. Toch is de hoogte van het inkomen niet het enige armoedecriterium. Om als ‘arm’ door het leven te gaan moet er meer ontbreken dan alleen geld. Arm is iemand die niet, of onvoldoende, kan deelnemen aan sociale activiteiten, zoals lid worden van een voetbalvereniging of dansclub.

In paragraaf 3.4 wordt uitgelegd wie in aanmerking komt voor een voedselpakket. Daaruit blijkt dat mensen, bij gebrek aan eten, niet zo maar even bij een voedselbank binnen kunnen lopen om een voedselpakket op te halen. Ik noem in deze paragraaf criteria waaraan een voedselbank cliënt moet voldoen.

Aan het slot van dit hoofdstuk sta ik in paragraaf 3.5 stil bij een voedselbank als organisatie. Wat is haar ontstaansgeschiedenis en wat zijn haar doelstellingen? Waar komt al dat eten vandaan en met welke motieven wordt het door bedrijven gegeven? In deze paragraaf belicht ik ook hoe een voedselpakket is samengesteld. Ik sluit de algemene inleiding hierbij af en vervolg met armoede in Nederland in cijfers.

3.2 Armoede in Nederland in cijfers

Wat wordt er onder armoede in Nederland verstaan? Het antwoord op deze vraag is niet zo eenvoudig en zeker niet eenduidig. Er worden namelijk verschillende criteria gehanteerd om armoede te definiëren. Ik noem er drie.

- 1 Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert de lage-inkomstengrens. Deze grens is afgeleid van het bijstandsniveau voor een alleenstaande zoals dat gold in 1979. Toen was de koopkracht voor een bijstandsgerechtigde op zijn hoogst. De lage-inkomstengrens is het minimale bedrag dat iemand nodig heeft om normaal te kunnen leven. Onder normaal leven wordt volgens het CBS verstaan; warm eten; verwarming in huis; kleding; boodschappen kunnen doen; verzekeringen; tandheelkundige zorg; basisbehoeften; vakanties. In 2006 leefden volgens dit criterium 623 duizend huishoudens (9,3%) van de 6,7 miljoen huishoudens in armoede.²¹
- 2 Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) hanteert een zogenaamd niet-veel-maar-toereikend criterium. Deze budgetgerelateerde grens is door het SCP ontwikkeld op basis van minimumvoorbeeldbegrotingen van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud). In 2006 verkeerden volgens de niet-veel-maar-toereikendvariant 382 duizend huishoudens (5,7%) in armoede. In deze variant is rekening gehouden met uitgaven voor voedsel en kleding, en daarnaast in bescheiden mate voor sociale participatie.
- 3 Ook de Chronisch zieken en Gehandicapten Raad (CG-Raad) heeft cijfers gepubliceerd. Deze stichting liet het Nibud een onderzoek uitvoeren naar de inkomenspositie van haar achterban. Conclusie: 46% van de mensen met een beperking kan niet rond komen met hun inkomen. Dit komt doordat een gehandicapte of chronisch zieke gemiddeld 2.500 euro per jaar uitgeeft aan zaken die samenhangen met zijn beperkingen of ziekte.²²

Dit zijn cijfers uit het verleden. Recente cijfers uit 2009 geven een iets rooskleuriger beeld. De armoede zal in het laag-inkomen model uitkomen op 6,8 procent en 5,2 procent in de niet-veel-maar-toereikendvariant. Daar staat tegenover dat volgens het CPB de economische groei in 2009 afneemt met 1,75%. In 2007 groeide de economie volgens het CPB nog voorspoedig met 3,5%. Dat waren nog optimistische cijfers in vergelijking met de huidige economische situatie. In de juniraming van 2009 kwam het CPB met alarmerende berichten; 'historische krimp Nederlandse economie' kopt het CPB in een persbericht. De Nederlandse economie krimpt dit jaar naar verwachting met 4,75%. De scherp terugvallende productie gaat onherroepelijk gepaard met een fors oplopende werkeloosheid. Deze komt volgens de huidige

---

²¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, "Armoede gedaald in 2006 en 2007, maar in 2008 vrijwel stabiel", Persbericht, donderdag 18 december 2008, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-086-pb.htm>

²² Alliantie voor Sociale Rechtvaardigheid, *Rapport over de bestedingsmogelijkheden van mensen op het minimum*. Utrecht, Nibud, 2002. [hier brief van de CG-raad als reactie op de armoedemonitor: www.cg-raad.nl/wi/20080310.doc].

prognose uit op gemiddeld 5,5% in 2009 en stijgt volgend jaar snel tot 9,5%'.²³ Het aantal arme huishoudens dat onvoldoende geld heeft om een minimaal consumptieniveau te realiseren zal naar verwachting ook stijgen. Gebrek aan geld is niet het enige probleem waarmee arme mensen worden geconfronteerd. Er spelen ook sociale problemen. Arme huishoudens hebben niet alleen te weinig geld om onmisbare goederen en diensten te kunnen kopen maar arme mensen hebben meestal ook te maken met sociale uitsluiting; dat wil zeggen sociale achterstanden op allerlei terrein. Ze zijn minder actief in sportverenigingen en bezitten een slechte gezondheid. Sociale uitsluiting verwijst ook naar allerlei vormen van discriminatie door medeburgers, werkgevers en overheidsinstanties.²⁴

3.3 Meervoudige problematiek en hulpverlening

In maart 2006 werd de *Klantenanalyse Voedselbanken* gepresenteerd. Dit onderzoek, uitgevoerd door Regioplan Beleidsonderzoek, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken, is gebaseerd op 430 interviews met klanten van de voedselbank. Conclusie: vaak is er sprake van een meervoudige en complexe problematiek. Hoe 'meervoudig en complex' blijkt uit de volgende cijfers: 32% van de gebruikers van voedselbanken maakt gebruik van één vorm van hulpverlening; 35% van twee of drie vormen en 17% van de huishoudens maakt gebruik van vier of meer vormen van hulpverlening met een maximum van zeven.²⁵

Een belangrijke vorm van hulpverlening is de schuldsanering. Van de voedselbank- klanten heeft 83% schulden. In tweederde van de gevallen gaat het om hoge bedragen: meer dan 5.000 euro. Bijna de helft van de huishoudens met schulden die bij een voedselbank aankloppen zit in een schuldsaneringstraject.²⁶ Ongeveer 7,5% van de klanten heeft te maken met hogere woonlasten dan het inkomen kan verdragen. Een veel groter deel, ongeveer 45%, heeft te maken gehad met een plotselinge inkomstendaling, meestal vanwege het verlies van een baan of bij een scheiding. Driekwart van de klanten is uitkeringsgerechtigd, meestal volgens de Wet Werk en Bijstand (WWB). Onder de klanten van een voedselbank zijn verhoudingsgewijs veel laagopgeleiden, allochtonen en eenoudergezinnen, voor wie een voedselpakket een welkome aanvulling is op hun basisbehoeften.

3.4 Wie komt er in aanmerking voor een voedselpakket?

Bij de toekenning van voedselhulp gaan voedselbanken in Nederland uit van het besteedbaar inkomen dat mensen maandelijks overhouden voor voeding, kleding en degelijke. Dus na betaling van vaste lasten zoals huur, gas, water, licht en verzekeringen. Een alleenstaande met een besteedbaar inkomen van minder dan 150 euro mag een beroep doen op voedselhulp. Voor huishoudens geldt: voor elke extra volwassene wordt 50 euro opgeteld en voor elk kind

---

²³ Centraal Planbureau, "CPB persbericht 18: Juniraming 18: *Historische krimp Nederlandse economie*, Juniraming, 2009", http://www.cpb.nl/nl/news/2009_18.html.

²⁴ Schrauwen, Jan, *Dossier Armoede in Nederland 2009*. Den Bosch: Werkgroep de Arme Kant van Nederland, 2009, 16.

²⁵ Regioplan, "*Klantenanalyse Voedselbanken*", Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam 2006, http://docs.minszw.nl/pdf/129/2006/129_2006_3_8743.pdf

²⁶ Schrauwen, Jan, *Dossier Armoede in Nederland 2009*. Den Bosch: Werkgroep de Arme Kant van Nederland, 2009, 157.

25 euro. Een simpele rekensom leert ons, dat een huishouden bestaande uit twee ouders en twee kinderen met een besteedbaar inkomen minder dan 250 euro per maand een beroep mag doen op voedselhulp. De voedselbank maakt geen onderscheid tussen jong of oud, gelovige of ongelovige. Ook herkomst speelt geen rol; alleen het inkomencriterium geldt.

3.5 De voedselbank als organisatie en waar komt het eten vandaan?

Voedselbanken zijn in de jaren zeventig in Amerika ontstaan en via Canada in Frankrijk geïntroduceerd in 1984. België volgde in 1986 en Nederland in 2002. De Nederlandse Voedselbank organisatie omschrijft haar doelstellingen als volgt; het tegengaan van armoede en het tegengaan van voedselverspilling.²⁷ Een voedselbank is een organisatie die door vrijwilligers wordt geleid en als intermediair tussen privé personen en het bedrijfsleven optreedt met als doelstelling overtollig eten op te halen en deze aan arme mensen te verstrekken die op grond van hun inkomen onvoldoende in staat zijn zelf in hun onderhoud te voorzien. Nederland telt in totaal 125 voedselbanken en meer dan 21 duizend huishoudens doen wekelijks een beroep op de voedselbank.²⁸

Hoe werkt een voedselbank in de praktijk? Ik neem als voorbeeld de Stichting Voedselbank Tilburg sinds 18 maart 2006 ingeschreven bij de Kamer van Koophandel Brabant. Deze Tilburgse voedselbank heeft, net als alle andere stichtingen, een bestuur. Het bestuur bestaat drie personen; een voorzitter, een penningmeester en een secretaris. Het dagelijkse werk wordt belangeloos gedaan door ca. twaalf vrijwilligers. De inzet van vrijwilligers is onmisbaar. Er wordt niets verkocht en zodoende zijn er ook geen inkomsten uit bedrijfsvoering waaruit salarissen betaald kunnen worden. De voedselbank in Tilburg werkt bovendien zonder subsidie. Om de bedrijfskosten te kunnen betalen is de voedselbank aangewezen op giften van particulieren en het bedrijfsleven. Zo is de vrachtwagen gesponsord door een Tilburgse woningbouw vereniging. De Tilburgse Voedselbank opereert onder de vlag van de Nationale Voedselbank gevestigd in Rotterdam. Op vrijdagmiddag tussen 14.00 en 17.00 uur worden in Tilburg aan ca. 120 mensen voedselpakketten uitgedeeld in een bijgebouw van een kerk. Ideaal is de huisvesting niet. Het gebouw is te klein en de klanten staan buiten in de rij in weer en wind te wachten tot ze naar binnen mogen.

Voedsel wordt opgehaald bij supermarktorganisaties bij middenstandsbedrijven (bakkers en slagers) en soms ook bij particulieren in België en Nederland. Al deze bedrijven hebben hun eigen motieven om te geven. Soms wordt gegeven uit sociale motieven maar niet altijd. Vaak wordt gegeven uit bedrijfseconomische motieven. Door eetbare goederen net voor de THT datum (tenminste houdbaar tot) weg te geven wordt bespaard op; magazijnruimte, loon, afvoer- en vernietigingskosten. In de productie wil er ook wel eens wat mis gaan; verkeerde sticker, foute codering, tekstfout op de verpakking. Zaken die niets afdoen aan de kwaliteit van een artikel, maar om deze redenen in grote hoeveelheden vernietigd worden. Het voedselaanbod is onregelmatig en onvoorspelbaar. Het komt voor dat een partij voedsel te groot is voor één voedselbank, denk hierbij bijvoorbeeld aan 500 kg tomaten of 50 zakken brood. Het 'overschot' wordt gedistribueerd naar andere voedselbanken in Boxtel, Breda en

²⁷ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Voedselbank>.

²⁸ Graaf, de P. 2010, Dreigende tekorten bij voedselbanken door crisis, *De Volkskrant*, 11 september.

Papendrecht. Is daar onvoldoende ruimte dan zijn er nog twee landelijke magazijnen in Arnhem en Rotterdam waar goederen kunnen worden opgeslagen.²⁹ Doelstelling is om een zo gevarieerd mogelijk pakket samen te stellen dat bestaat uit groente, vlees, fruit, brood, frisdranken en versnaperingen. Doordat een voedselbank afhankelijk is van het aanbod lukt het niet altijd deze doelstelling te realiseren. De huidige financiële crisis speelt daarbij ook nog een rol. ‘Dreigende tekorten bij de voedselbanken door crisis’ kopte De Volkskrant op zaterdag 11 september jl. ‘grote voedselbedrijven letten door de crisis scherper op hun productie en voorraden en leveren minder overtollige producten aan, terwijl steeds meer mensen een beroep doen op de gratis voedselverstrekkers’.³⁰ Ik sluit dit hoofdstuk hierbij af en ga verder met een onderzoek dat ik heb gedaan onder cliënten van een voedselbank.

---

²⁹ Graaf, de P. 2010, Dreigende tekorten bij voedselbanken door crisis, *De Volkskrant*, 11 september.

³⁰ Graaf, de P. 2010, Dreigende tekorten bij voedselbanken door crisis, *De Volkskrant*, 11 september.

HOOFDSTUK 4 ONDERZOEKSOPZET

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 4 representeer ik de onderzoeksopzet. Ik heb bij zes cliënten van een voedselbank halfgestructureerde interviews afgenomen. De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Hoofdstuk 4 behandelt na deze inleiding in paragraaf 4.1, in paragraaf 4.2 de verweving van de respondenten en gaat in op de interviewsituatie. Het vragenschema wordt in paragraaf 4.3 uitgewerkt. De verwerking van het materiaal wordt behandeld in paragraaf 4.4 en de wijze van analyse van de interviews volgt in paragraaf 4.5.

4.2 De werving en interviewsituatie

Zes cliënten van een voedselbank hebben aan dit onderzoek deelgenomen. Ik ben met deze cliënten in contact gekomen via de Stichting Voedselbank Tilburg. Ik heb deze voedselbank gevraagd om zes willekeurige cliënten aan te wijzen; drie mannen en drie vrouwen. Ik heb niet geselecteerd naar leeftijd en opleiding. Wel heb ik gekozen voor uitsluitend autochtone Nederlanders omdat ik mij kan voorstellen dat de begrippen ontvangen en dankbaarheid in een niet-westerse cultuur op een andere manier worden geïnterpreteerd en ervaren. Hoe verliep de werving nu precies? De Tilburgse voedselbank beschikt over een geautomatiseerd bezoekerssysteem, waarin cliëntgegevens worden opgeslagen. Elke cliënt die in aanmerking komt voor voedselhulp beschikt over een toegangspas. Bij het ophalen van het voedselpakket wordt door een medewerker van de voedselbank de bezoeker bij binnenkomst gescreend en zijn bezoekfrequentie in het systeem opgeslagen. Mensen die niet beschikken over een toegangspas worden niet toegelaten. Om te voorkomen dat cliënten die niet wekelijks gebruik maken van de voedselbank het onderzoek teveel zouden beïnvloeden heb ik uitsluitend cliënten genomen die wel wekelijks komen. Elke vrijdagmiddag worden tussen 14.00 uur en 16.00 uur voedselpakketten uitgedeeld. Vaak staan mensen al om 12.00 uur in de rij te wachten tot de deur opengaat. Een willekeurige cliënt uit de rij werd door de beheerder van de voedselbank gevraagd om mee te werken aan het onderzoek. Na akkoordverklaring van de respondent ging het interview van start in de pastorie van de kerk. Ik koos voor halfgestructureerd interviews, die vaak 30 tot 60 minuten duurden. De meeste interviews werden afgenomen op vrijdagmiddag tussen 13.30 en 15.00 uur. Het eerste interview vond plaats in het magazijn van de voedselbank. Dat bleek geen goede locatie te zijn; het was er koud en rumoerig. Daarvoor werd een oplossing gezocht; de overige interviews werden afgenomen in de pastorie van de R. K. H. Margarita Maria Kerk in Tilburg. In de interviews lag de nadruk op dankbaarheid van de ontvanger. Alvorens met het interview te starten, wees ik de respondenten op het eenmalige en vertrouwelijke karakter van ons gesprek. Ik gaf aan over welke blokken en thema's ik in het verloop van het gesprek zou spreken en ging ook in op eventuele vragen die een respondent had. Daarna werd het gebruik van een recorder en de anonieme verwerking van de verstrekte gegevens toegelicht. Na afloop van het gesprek keken we terug op het interview en bespraken we of de respondent een kopie van verslag op prijs zou stellen. Ook werd aangegeven dat wijzigingen c.q. aanvullingen in het verslag op verzoek kunnen worden opgenomen. Er werd op het vertrouwelijke karakter van het interview

gewezen. Ik maakte gebruik van een vragenschema. Nog een laatste opmerking. De interviews waren nogal indringend en confronterend. Ik heb veel baad gehad bij het advies van Dr. P. B. Bierkens. Volgens Bierkens is het empathisch begrijpen van een cliënt noodzakelijk. Daarbij is het 'meevoelen' het uitgangspunt en geen 'samenvoelen'.³¹

4.3 Het vragenschema

Naar dankbaarheid binnen de context van het ontvangen van voedselpakketten is voor zover mij bekend nooit onderzoek gedaan. Een uitgebreid empirisch onderzoek heb ook ik niet gedaan. Ik heb gekozen voor halfgestructureerde interviews onder zes gebruikers van een voedselbank. Het onderzoek concentreert zich op de ontvanger van voedselpakketten en hun al dan niet aanwezige gevoelens van dankbaarheid. Ik heb de interviews gestructureerd via een vragenschema.

Het vragenschema is onderverdeeld in 5 vragengroepen. Vragengroep I betreft biografische gegevens. Vragengroep II betreft vragen over dankbaarheid door het leven heen. Vragengroep III gaat over hoe mensen bij een voedselbank terecht zijn gekomen. Vragengroep IV betreft hoe mensen een voedselbank ervaren en of deze vorm van hulp toereikend is. Tot slot vragengroep V, deze vragengroep heeft betrekking op mensen dankbaar zijn voor deze vorm van hulpverlening. Ik heb de 5 vragengroepen als volgt nader uitgewerkt.

I Biografische gegevens.

De vragen uit deze groep betreft zaken als leeftijd, opleiding, aantal kinderen, burgerlijke staat (gehuwd/ongehuwd), geboorteplaats; hoeveel broers en zusters iemand heeft en hoe oud ze zijn.

II Opvattingen over ontvangen en dankbaarheid door het leven heen.

De vragen uit deze vragengroep hebben betrekking op dankbaarheid en hulp. Wie helpt in moeilijke tijden? Waaruit bestaat die hulp en zijn ze daarvoor dankbaar? Kenden mensen vroeger tijdens hun jeugd, middelbare leeftijd, huwelijk ook dankbare gevoelens? Hoe ervaren ze het leven zelf en zijn ze daarvoor dankbaar? Maar het betreft ook vragen wat mensen beslist niet willen ontvangen.

III Door welke omstandigheden zijn mensen bij een voedselbank terecht gekomen?

Ik stel vragen hoe ze een voedselbank ervaren. In deze vragengroep komt ook de schuldenproblematiek en schuldensanering aan bod. Hoe zijn deze schulden ontstaan en door welke instantie(s) zijn ze doorverwezen? Hoe ervaren mensen schuldensanering? Zijn ze schuldig aan hun eigen schuld of voelen ze zich slachtoffers van maatschappelijke omstandigheden? Met andere woorden aan wie ligt het?

IV Hoe ervaren mensen een voedselbank en is de hulp toereikend?

Hoe beleven mensen hun wekelijkse gang naar de voedselbank; vinden mensen dat prettig of niet? Vinden mensen het erg dat ze niet kunnen kiezen of maakt dat niet uit?

---

³¹ Bierkens, P. D., *Woord en communicatie*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt, 1975, 40-52.

Is er misschien sprake van schaamte? Hoe kijkt de sociale omgeving, burens, partners en kinderen tegen deze vorm van hulpverlening aan?

V Dankbaarheid

Tot slot de vragengroep over dankbaarheid. Het gaat hier om vragen als: vinden mensen het prettig om een voedselpakket in ontvangst te nemen en is deze vorm van hulp toereikend? Ik stelde ook een keuzevraag; waar zou u het meest dankbaar voor zijn elke week een gratis voedselpakket of een toereikend inkomen?

4.4 Verwerking van de interviews

Alle interviews werden vanuit de recorder integraal uitgewerkt zodat letterlijke verslagen, gemiddeld tien pagina's per casus, beschikbaar kwamen. Vervolgens werden deze verbatim's gecomprimeerd tot ca. drie pagina's per casus. Dit gebeurde door de verbatim's telkens via hetzelfde analyseschema te ordenen. Deze manier van verwerking van de verbatim's maakte het mogelijk alle casussen dezelfde structuur te geven.

4.5 Analyse van het materiaal

Vervolgens werd het interviewmateriaal zoals verkregen door middel van de halfgestructureerde interviews geanalyseerd. Ik heb het interview materiaal in vijf groepen gestructureerd. De opzet van het analyseschema is als volgt.

- A Biografische gegevens
- B Sociaal netwerk en opleiding
- C Schuldenproblematiek en schuldsanering
- D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket
- E Dankbaarheid en ontvangen

HOOFDSTUK 5   RESULTAAT DER GEANALYSEERDE CASUSSEN

5.1   Inleiding

In dit hoofdstuk worden de casussen van; Jan, Annie, Neeltje, Olaf, Marieke en Klaas gepresenteerd in het format van het analyseschema. Ik doe dat in de paragrafen 5.2 tot en met 5.7.

5.2   Resultaat van de analyse van casus Jan

A   *Biografische gegevens*

Jan, man, is 58 jaar geleden in Oisterwijk geboren en woont daar nog steeds. Hij is ongehuwd en heeft geen kinderen.

B   *Sociaal netwerk en opleiding*

Jan komt uit een grote familie en hij heeft zes broers en drie zussen. Hij is katholiek opgevoed, 'maar ja' ..... zoals hij dat uitdrukt. Zijn vader is 25 jaar geleden overleden. Zijn moeder leeft nog. De relatie met zijn familie is niet goed met de meeste broers en zussen heeft hij geen contact meer, met enkele nog wel. 'Met een paar kan ik het wel vinden maar ze moeten mij niet'. Hij geeft aan dat hij alleen woont. Hij komt niet bij zijn moeder omdat hij dan zijn broers en zusters tegenkomt en 'daar heb ik geen zin in'. Jan valt zodoende een (beetje) buiten de familie. Jan heeft een relatie, 'ik heb nu een vriendin, die heb ik 28 jaar'. Jan is heel close met zijn huidige vriendin. De relatie tussen haar en zijn familie is niet goed, 'die hebben ze nooit ontmoet'. Jan heeft alleen zijn vriendin. Ze helpen elkaar 'ja, voor haar ga ik naar de voedselbank ze kan zelf moeilijk lopen', en 'we vangen elkaar op'. Heeft Jan verder nog vrienden of kennissen? Daarover zegt hij 'nee, nee'. En over zijn broers zegt hij 'laat mijn broers maar stikken'. Hoe staat het verder met het sociale culturele leven van Jan? Gaat Jan wel eens naar een bioscoop of zo? 'Nee, ze geeft er niets om' en 'ik trouwens ook niet'. 'We nemen vrijdags avonds weleens een pilsje of zo, ja, dan is het ook over'. Jan heeft sinds kort via zijn werkgever een personal coach, 'die heb ik het laatste jaar pas'.

Hij heeft een beroepsopleiding gevolgd, als metselaar/stukadoer op de toenmalige L.T.S (Lagere Technische School) 'dat heb ik niet afgewerkt'. Daarna is hij gaan werken. 'Ik heb zeven jaar gewerkt bij één baas en toen ging het fout en toen ben ik overspannen geworden en toen 6 weken thuis gebleven in een overspannen situatie en toen ben ik ontslagen en in de W.W. gekomen en daar heb ik 15 jaar in gezeten'. 'Het lukte niet meer om te gaan werken', en hij dronk, 'het ging de verkeerde kant op' zoals hij dat noemt.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Jan heeft nu een 'Melkertbaan' en verdient daarmee niet veel. 'Ik heb € 1.278,-- netto per maand'. Daarvan 'moet de huur, rente en aflossing van schulden en de belastingen betaald worden'. Hij heeft schulden en telt; 'ik heb nog zeven, acht, negen duizend euro schuld'. Oorzaak? 'ze brachten maar' en hij doelt dan op postorderbedrijven zoals Wehkamp, 'ook dat'. Hij kan deze schuld niet saneren en zit er aan vast. Hij berust in zijn situatie 'er valt niets aan te doen'. Over de deurwaarder die beslag op zijn goederen heeft willen leggen doet hij laconiek 'er is er één aan de deur geweest', 'ze wisten precies wat er in huis staat die is in huis geweest', 'laat die maar komen'. Jan staat nu bij de B.K.R. (Bureau Krediet Registratie) in Tiel geregistreerd, een 'dubbele dekking' noemt hij dat. Jan betaalt 19% rente op zijn persoonlijke lening. Het is niet de eerste keer dat hij in financiële problemen zit. Hij heeft eerder in de schuldsanering gezeten. 'Ja, dat wel, dat hebben ze keer gedaan bij mij'. 'En dan moet je zoveel jaar wachten'. 'Je mag niet tekort op elkaar terugvallen anders benadeel je iemand anders'. 'Zo werkt dat' legt hij uit. Jan zit voorlopig nog in de schuldsanering. 'Nog zeker vier jaar'. 'Normaal twee tot drie jaar maar de rente komt er elke keer bij en als je twee dagen te laat betaalt komt er rente bij'. Jan voelt zich door zijn schulden 'volop' beperkt in zijn mogelijkheden en zou bij een hoger inkomen eerst zijn oude schulden afbetalen.

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Jan komt elke week bij de voedselbank in Tilburg. Hij vindt de voedselbank prettig. Zijn wekelijkse bezoek aan de voedselbank heeft voor hem ook een sociale functie 'ja, je leert mensen kennen die je nooit ziet in feite en die ook in dezelfde situatie zitten'. Heeft hij daar behoefte aan? 'Ja, je kunt elkaar toch steunen dat is waar'. 'De ene heeft het moeilijker dan de andere'. 'Die moeten van 50 of 20 euro per maand leven en zo help je elkaar'. Schaamt hij zich voor zijn wekelijkse gang naar de voedselbank? 'Ik niet, helemaal niets'. Ook niet een beetje? 'Nee, nee'. En je vrienden en kennissen? 'Dat vinden ze niet prettig nee'. Helpt een voedselbank in financiële nood? 'Je kunt er van leven' en 'voor haar is het een oplossing' en 'je hebt het financieel ruimer en je kunt boodschappen doen van dingen die je hier niet krijgt'. 'Want als het er niet zou zijn krijg je nog meer problemen'. 'Ik sta er positief tegenover omdat je een stuk op weg wordt geholpen'. Elke week liggen bij de voedselbank in Tilburg voedselpakketten klaar. Er valt niet veel te kiezen. Is dat erg? Zijn antwoord op deze beperkte keuze is ambivalent. 'Soms is het niet makkelijk aan de ene kant wel aan de andere kant is het ook makkelijk dat je niet kunt kiezen'. Het niet prettig vinden dat er niets te kiezen valt, heeft echter meer met smaak te maken dan met bijvoorbeeld een beperking van zijn persoonlijke vrijheid. 'Omdat je af en toe dingen krijgt die je niet lekker vindt'. En pragmatisch voegt hij er aan toe 'het is prettig dat je een week kunt leven'. Voor hem (en zijn vriendin) is een voedselpakket een uitkomst. Het verlicht zijn financiële problemen. 'Als je alle kosten betaalt kom je in feite tekort'. 'Daarom kom ik bij de voedselbank in Tilburg dan wordt de last iets minder'. Over de schuldvraag waarom hij bij de voedselbank terecht is gekomen zegt Jan; 'ja, gedeeltelijk ook eigenschuld'. Later was er meer geld, kon het meer hebben en gaf het ook uit, maar ik kon niet terug'. En dat kun je op een gegeven moment niet meer en dan moet je die stap terugmaken'.

E Dankbaarheid en ontvangen

Was Jan als kind al dankbaar? 'Ja, ja', en hij geeft als voorbeeld, 'ja met Sinterklaas en Kerstmis. Al was het maar een klein zelfgemaakt cadeautje of zoiets'. 'Het zat ook niet in de grootte van de cadeaus 'helemaal niet' en 'ik was overal blij mee'. Maakte het uit of hij een cadeau kreeg van zijn vader of moeder? 'Nee, dat maakte niets uit'. Jan kent nog steeds gevoelens van dankbaarheid 'jazeker'. Hij is niet voor alles dankbaar, hij vindt dat hij te weinig verdient. Zijn salaris vindt hij ontoereikend, 'wat ik verdien krijg ik niet' en 'wat ik krijg verdien ik niet' zoals hij dat noemt. Daarvoor is hij niet dankbaar. 'Je doet het voor het geld en daar hoef je niet altijd dankbaar voor te zijn'. Toch zegt hij ook, 'in werk ook wel'. Zou hij nog iets over willen overdoen zoals bijvoorbeeld een betere relatie met zijn moeder waarvoor hij dankbaar zou kunnen zijn? 'Nee, dat hoeft voor mijn niet, wat geweest is geweest'. 'Dat heb ik gehad, wat ik achter me heb gelaten, laat ik liggen'. Over de voedselbank zegt hij, 'je moet dankbaar zijn dat mensen zich daarvoor in willen zetten'.

5.3 Resultaat van de analyse van casus Annie

A Biografische gegevens

Annie is 51 jaar geleden in Helmond geboren. Ze is katholiek, 'maar ik ga niet vaak naar de kerk'. Ze is ongehuwd en heeft geen kinderen. Haar moeder is overleden toen ze 4 jaar oud was. 'Ik heb wel een stiefmoeder die nog leeft'. Haar vader is in 1995 gestorven. Ze heeft een diploma als ziekenverzorgster 'maar ik werk er al lang niet meer mee'. Hoelang niet meer? 'Ik denk 10-15- 20 jaar niet meer', dat kan ze zich niet meer herinneren. Ze heeft een broer en een zus die in Dubai woont en verder nog een stiefbroer. 'Mijn zus is 4 jaar ouder dan ik zeg maar 55, mijn broer is tegen de 59 en mijn stiefbroer is ergens in de veertig'. Annie werkt niet meer; 'ik ben voor 35% arbeidsongeschikt' en 'sindsdien ben ik in de WAO'. Annie heeft zodoende geen bijstandsuitkering en ontvangt haar salaris van het UWV. Annie woont tegenwoordig in Tilburg.

B Sociaal netwerk en opleiding

De relatie met haar broer en zus is goed. 'Mijn oudste broer betekent in mijn hart heel veel maar die heeft ook een eigen gezin en woont in Helmond en mijn oudste zus betekent ontzettend veel, heel veel, voor mij'. 'We zitten wel iedere dag op de computer met elkaar te praten' Het contact met haar stiefbroer is wat minder intensief 'mijn stiefbroer heeft het heel druk is net een eigen bedrijf begonnen'. 'Heb ik niet zo veel contact mee'. Ze ziet haar familie niet zo vaak; 'ze wonen allemaal ver weg en de trein kost zo duur'. 'Ja daarom'. Ze woont alleen en heeft een relatie met iemand die ook gebruik maakt van de voedselbank 'ja, hij staat beneden'. Over haar jeugd kan ze zich niet veel herinneren. Wel dat haar relatie met haar vader niet goed was. 'Hetzelfde karakter als ik en dat botste nogal vaak en 'ja, allebei eigenwijs en koppig'. 'Hij was heel bezorgd om mij en ik was goed eigenwijs'. Ze noemt zichzelf een moeilijke puber, 'Ik ben op mijn 16^e van thuis vertrokken want ik was een moeilijke puber en toen ben ik maar op kamers gaan wonen in Best'. Veel meer kan ze over haar jeugd niet vertellen 'veel over mijn jeugd weet ik allemaal niet meer'. Ze maakt gebruik

van maatschappelijk werk en volgt de cursus 'In de put, uit de put' als therapie. Ze zit ook nog in een re-integratieproject van het UWV en dat niet voor de eerste keer. 'Ik heb al eens in een re-integratie project gezeten maar dat schiet niet op' en 'daar ben ik niet zo gelukkig mee'. Tot slot van deze paragraaf wie helpt haar als ze het moeilijk heeft? haar Als ze het moeilijk heeft? 'Niemand ja soms stuurt mijn moeder 50 euro op'. 'Maar ik moet het eigenlijk allemaal zelf doen'.

Annie heeft een MAVO opleiding. 'Ik heb wel MAVO gehaald en zo, en daarna ben ik ziekverzorging gaan doen en zo'. Ze heeft ook een paar jaar gewerkt als voedingsassistente tot het hoofd opmerkte; 'je kunt veel meer Elisabeth ik snap niet dat je de ziekenverzorging niet ingaat en toen heb ik de ziekenverzorging opleiding gedaan en heb ik daar een paar jaar als ziekenverzorgster gewerkt'. Gezondheidsproblemen maakte een einde aan haar werk; 'mijn schildklier werkte te hard en dat sloeg op mijn ogen en toen heb ik een hele zware operatie gehad en sindsdien heb ik eigenlijk niet meer gewerkt'. Na haar operatie heeft ze nog kort gewerkt 'ja, toen nog eens één of twee jaar en nog een keer als ziekenverzorgster, maar nee het was toch te zwaar voor mij die onregelmatigheidsdiensten'.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Van haar uitkering kan Annie niet rondkomen en ze kan ook niet goed met geld omgaan geeft ze ruitelijk toe. 'Ik heb een erfenis gekregen en dat er doorheen gejaagd', 'Ik had beter moeten nadenken, maar ja dat heb ik niet gedaan'. De oplossing zou kunnen zijn 'een beetje meer geld en beetje betaald werk want het is toch iedere keer een dubbeltje omdraaien'. Annie zit niet in de schuldsanering, maar heeft wel schulden, 'in totaal tweeduizend nog denk ik'. (later blijkt ze wel gebruik te maken van schuldsanering). 'Mijn uitkering is € 800,- per maand en daar moet mijn gas, licht, water, huur en mijn huishouden noem maar op van af en dan hou je niet veel over'. Ze betaalt aan drie deurwaarders, 'iets minder dan 150 euro in de maand houd je dan over en dat was het'. 'Dat is niet zo veel dat ik afbetaal maar het is iedere maand 90 euro dat ik afbetaal en daarom duurt het zo lang dat ik van die schulden af ben'. En daar word je doodmoe van, van de schulden die je hebt, die je elke maand aflost. 'Ja, ja geld is een zwaar probleem voor mij'. Over schuldsanering eerst bij Blut; 'die houden vakantiegeld in en zo, en dat wil ik ook niet'. 'Ik wil ook weleens leuke dingen gaan doen'. 'Ik begin het echt beu te worden dat geld, dat ik zo weinig heb'.

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Annie is door een maatschappelijk werkster van wijkcentrum 'De Baselaer' in Tilburg doorverwezen naar de voedselbank. De reden? 'Ik ken niet van 100 euro eten en kleden'. Annie is al geruime tijd op de voedselbank aangewezen, 'al een aantal jaren, vier jaar denk ik'. Voorlopig blijft dat ook zo, 'ik heb een onderzoek gehad en ik kan het nog steeds niet redden met het geld dan'. 'Ik denk dat het nog wel een jaar of twee duurt'. Over de voedselbank zelf is Annie uiterst tevreden; 'echt helemaal te gek'. 'Het zijn leuke mensen'. 'Ze doen heel veel voor je'. 'Ze zijn echt heel vriendelijk en staan open voor je'. 'Ik heb er geen woorden voor'. 'Geweldig, echt'. Op de vraag of Annie zich schaamt om aangewezen te zijn op de voedselbank is geeft Annie een stellig antwoord, 'nee, ikke nie hoor'. 'Het is toch zo'. 'Ik schaam mij helemaal niet, het is toch zo'. Haar vrienden of kennissen dan misschien

en wat zeggen die? 'Fijn dat je zo geholpen wordt zeggen ze', maar Annie zegt ook; 'misschien schamen zich ze toch wel'. 'Ja, sommige misschien wel'. 'Mijn vriendin wel'. De voedselbank in Tilburg is op vrijdag geopend van 14.00 uur tot 16.00 uur. Vaak staan om 12.00 uur al mensen in de rij te wachten, daarover zegt Annie; 'dat wachten in de kou vind ik iets minder prettig als je moet wachten'. 'Vroeger deden ze dat met nummertjes dat vond ik wel beter'. 'Nu beginnen ze als ze klaar zijn'. 'Soms in de kou in de winter vond ik het wel belabberd' Verlicht de voedselbank haar financiële problemen? 'Ja ik merk het echt, soms krijg je wat minder vlees en soms liggen er andere dingen, maar natuurlijk ik ben er heel erg mee geholpen en het scheelt in je financiën je houdt meer over en dan kun je weer meer...'. Het wekelijkse voedselpakket ervaart Annie als prettig. 'Natuurlijk vind ik dat prettig'. Om er aan toe te voegen; 'ik vind het kei leuk'. Over het voedselpakket zelf. 'Ik ben echt blij met de producten die ze hebben'. 'Je kunt er best lang van eten en zo'. 'Het zijn goede producten'. 'Nee, echt ik ben er heel lovend over'. Dat je niet kunt kiezen; 'ja, wat is nou ja erg'? 'Ik denk dat je dankbaar moet zijn en dat het er is'. 'Het liefst zou ik kiezen, maar dat gaat niet'. 'Ik ben allang dankbaar dat het er is, echt wel'! Op de vraag waaraan ze de voorkeur zou geven een voedselpakket of een hoger inkomen denkt Annie lang na. Haar antwoord is genuanceerd en zowel praktisch als realistisch; 'ja, ik een hoger inkomen'. 'Ik ben de voedselbank wel dankbaar daar gaat het niet om, maar ik zou liever een hoger inkomen hebben dat ik het zelf kan regelen, maar als ik dat weer niet ken, dan ben ik weer dankbaar voor een voedselpakket'.

E Dankbaarheid en ontvangen

Annie maakt een tevreden indruk 'ik ben een levensgenieter'. Over haar jeugd zegt Annie; 'ik ben wel een dankbaar mens maar veel over mijn jeugd weet ik allemaal niet meer'. En over het bestaan van een voedselbank? 'Ik ben blij dat er een voedselbank is en blij dat ze veel organiseren'. 'Ik ken nog steeds gevoelens van dankbaarheid, zeker weten'! Zijn die gevoelens van dankbaarheid anders dan vroeger? 'Neuh, neuh (nee, neen) ik ben een dankbaar mens'. 'Ja, echt wel'! Over de oorzaken die geleid hebben tot het leven dat Annie nu leidt is ze heel nuchter. 'Kijk, ik ben wel dankbaar en over vroeger, waarom moet het mij allemaal gebeuren, maar dat is het leven eenmaal'. 'Eigenlijk moet ik er allemaal niet teveel bij stil blijven staan want voor de rest ben ik wel dankbaar'. Ze geeft een voorbeeld om haar gevoelens van dankbaarheid te onderstrepen. 'Ik heb een fijn en gezellig huisje dat ik huur, nee ik ben wel dankbaar'. 'Alleen ik zou nog dankbaarder kunnen zijn als ik betaald werk zou kunnen krijgen'.

5.4 Resultaat van de analyse van casus Neeltje

A Biografische gegevens

Neeltje, vrouw, is in Tilburg geboren. Daar woont ze nog steeds. Ze is nu 44 jaar oud. Ze is vijf jaar getrouwd geweest. Uit deze relatie zijn 4 kinderen geboren. 'Ik heb een zoon van 17 een dochter van 19 en een zoon van 23 en 24, allemaal zelfstandig wonend op dit moment'. Neeltje is gescheiden en woont alleen. 'En ja op een gegeven moment ging die relatie niet meer goed zeg maar vanaf 1991'.

Neeltje heeft border-line. 'Ik heb dat al jaren'. 'Ik ben daar op latere leeftijd achtergekomen en daar wil ik het niet over hebben'. Een laatste poging van mijn kant om wat meer informatie

te krijgen. Ben je in therapie? 'Nee' Dit ontwerp heb ik vervolgens op haar verzoek laten rusten. De laatste jaren heeft ze wat problemen met haar gezondheid. 'Ik heb de afgelopen tijd 4 operaties achter de rug'. 'Die waren voor mijn gevoel best heftig ik heb een abces gehad aan mijn kaak'. Ze rookt en drinkt. 'Ik heb zoiets van; ach dat sigaretje dat is het enige wat ik eigenlijk nog heb dat geef ik niet zomaar af'. 'Ja 's avonds drink ik zo wie zo'. Veel? 'Nee, normaal' en 'voor het slapen rook ik een joint'. 'Dat is om rustig te worden'. 'Ik rook en pak een joint het is een soort slaapmedicatie'. 'Ik word er rustig van'.

B Sociaal netwerk en opleiding

Heeft Neeltje een opleiding gehad? 'Nee, ik heb lager onderwijs gevolgd hier in de Bochtstraat, dat was een huishoudschool'. 'Ik heb één klas gehad en toen heb ik het allemaal verpest dus een paar keer een schorsing gehad'. Ik concludeer daaruit dat Neeltje de huishoudschool niet heeft afgemaakt. Neeltje heeft geen beroep. Uit onderzoek is gebleken dat Neeltje een lichte geestelijke achterstand heeft. 'Ik kreeg te horen dat ik een lichte geestelijk achterstand heb, ik heb 41% maar dat houdt voor mij niet zo veel in'. Zit je nu in de bijstand Neeltje? Neeltje; 'ja'.

Neeltje kreeg op haar twintigste haar eerste kind. 'De oudste is op 31 december geboren en in januari werd ik 20 dus...'. Ze was blij met haar eerste kind; 'ja, ik ben er nog altijd trots op'. Minder te spreken is ze over de vader van haar kinderen. 'Nee, mijn huwelijk is gewoon een flop geweest'. 'Hij ging vreemd hij ging met andere vrouwen, nee'. Over haar relatie met haar vader wil ze niets kwijt behalve; 'mijn vader is nu bijna tien jaar dood hij is gestorven op 68 jarige leeftijd, maar daar wil het niet over hebben'. Over de relatie met haar moeder merkt ze op; 'goede relatie mee maar ook problematiek gehad, ja we hebben de problemen samen uitgesproken dus ja...'. Toch wil ze ook over haar moeder niet veel zeggen; 'liever niet'. Haar broers en zussen ziet ze niet meer. 'Nee, ik heb gebroken met de hele familie relatie'. 'Er is teveel voor gebeurd'. 'Ik ben geen gebruiksvoorwerp'. 'Je wordt wel gebruikt maar nooit bedankt'. 'Dan hoeft het voor mij niet meer'. Je kunt uit dit alles concluderen dat Neeltje geen of in ieder geval een slechte relatie heeft met haar familie. Veel andere sociale contacten heeft Neeltje ook niet, behalve met een kennis. Bij problemen doet ze daar een beroep op. 'Ik heb een hele goede kennis van mij en die heeft in dezelfde problemen gezeten als ik en daar heb ik heel veel steun aan'. 'Daar kan ik gewoon mijn hart aan luchten en dat doet mij goed'. 'Je kunt niet alles alleen'. Neeltje krijgt tegenwoordig 3 uur in de week ambulante hulp van Stichting Amarant. Dat gaat goed. 'Ik praat niet zoveel, maar sinds Amarant gaat het beter'. Ze zorgt ook voor een kind van een vriendin. 'Ik heb wel een kindje van een kennis van mij waar ik veel voor gezorgd heb'. 'Zij is drugsverslaafd en moet afkicken'. 'Aan het snuiven gegaan'. 'Ik heb voor het kindje gezorgd waar ik heel veel van hou'. 'Ja, dat kind is in maart twee geworden en als ze komt ben ik daar wel heel gek mee'.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Neeltje ontvangt een bijstanduitkering en heeft schulden. Haar inkomen is niet toereikend om alle kosten te betalen. Ook heeft ze weinig zicht op haar uitgavenpatroon. 'Dat is best wel een probleem, dan kun je niet anders, en dan kom je in zaken waarin je niet wilt komen'. Over haar huishoudkosten zegt Neeltje Ja, je moet huur betalen, water, gas. Ze is ook onverzekerd.

‘Een W.A. (Wettelijke Aansprakelijkheidsverzekering) heb ik niet want dat kan ik niet betalen’. Samengevat verwoordt Neeltje haar financiële situatie en de daaruit voortkomende gevolgen als volgt; ‘de huur kon ik ook niet betalen want je had andere sores aan je hoofd want dan moest die telefoon maar weer weg maar dan bleef de huur gas, licht of water maar weer liggen en dan zie je door de bergen het bos niet meer en dan houdt het op’.

Bij het saneren van haar schulden wordt ze geholpen door Stichting Blut. ‘Ja, daar komt het geld ook aan en daar moet dan de huur af en zo en dan hou je eigenlijk niet veel meer over’. Over de hoogte van haar schuld wil ze niet veel kwijt behalve; ‘ja, het waren toch wel flinke bedragen’. Met het saneren van haar schulden gaat het de goede kant op. ‘Ik loop gelukkig al tegen het einde aan’. ‘Ik kreeg deze week een briefje van maatschappelijk werk met; gefeliciteerd Neeltje alweer een deurwaarder weg’!

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Neeltje komt al drie jaar bij de voedselbank in Tilburg en zegt daarover; ‘ik zou hier nog wel een paar jaar willen blijven’. ‘Er zijn nu 120 -125 mensen als ik schuldenvrij ben gaat ik meteen van het lijst af’. ‘Dat zeggen ze dan ook’. ‘Want je hebt geen schulden meer want je hebt nu genoeg geld om zelf boodschappen te doen’. ‘Heel normaal’. En ze vervolgt met; ‘het is hier perfect ik snap niet dat mensen durven te klagen, echt niet’. Niet alles gaat schijnbaar probleemloos; ‘Ja, daarom als hier ruzie gemaakt wordt dan grijpt Fons in dat hoeft voor ons ook niet, als ze hier lopen te vechten’. ‘Je komt hier om eten te halen’. En Neeltje voegt daar aan toe; ‘het is geen vechtparadijs’. ‘Er zijn wel eens mensen die het niet eens zijn met elkaar maar dat wordt gewoon opgelost’. ‘Fons en Sanne komen erbij en dan wordt het opgelost, klaar’. ‘Meer kan ik er niet over zeggen’. ‘En ik wil er ook niet meer over kwijt’. Naast het verstrekken van voedselpakketten heeft de voedselbank ook een sociale functie. ‘Ja weet je, wat je hier hebt zijn sociale contacten’. Je vertelt de dingen best wel vrij en ja we zitten hier allemaal in hetzelfde schuitje de ene kan niet meer vertellen dan de ander’. Elke week liggen op vrijdagmiddag tussen ca. 14.00 en 16.00 uur bij de voedselbank in Tilburg voedselpakketten klaar. Er valt niet veel te kiezen. Is dat erg was een vraag. ‘Nee, dat is geen probleem ze proberen goed voor je te zorgen en wat je kunt eten’. ‘Ik heb hier geen problemen mee’. ‘Ik ben heel eerlijk ik ben er blij mee zelfs want je moet je maar een voorstellen, want dat heb ik ook gehad, dat ik niets te eten had met vier kleine kinderen en anderhalf jaar lang om eten uit je mond te sparen om je kindjes te laten eten en niet naar jezelf kijken’. ‘Dat is een periode waarvan ik zeg shit’! ‘Dat je niet naar de winkel hoeft te gaan om te stellen of wat dan ook’.

E Dankbaarheid en ontvangen

Kent Neeltje dankbare gevoelens? ‘Ja, ik ben heel dankbaar, al is het cadeautje nog zo klein ik ben heel dankbaar’. Dat uit zich ook in; ‘ik heb Sanne (vrouw van de beheerder) zelfs met Kerstmis een kaart gestuurd dat ik heel dankbaar ben dat ik van hun voedsel krijg want anders had ik niet geweten hoe ik het had moeten doen’. ‘Ja, er zit een limiet aan als je schulden vrij bent moet je weg maar ik zal toch proberen om contact met hun te houden’. Na drie jaar voedselhulp moet je weg. ‘Ja, dat vind ik heel normaal want er staan nog meer mensen te wachten die voedselhulp nodig hebben’. ‘Ik heb het drie jaar’. ‘Ik ben hun dankbaar en ik

neem mijn petje af hoe ze het voor elkaar gekregen hebben, ja het zijn voor mij mensen voor het leven'. 'De voedselbank vind ik perfect en voor het eten dat ik krijg ben ik heel dankbaar voor'.

Neeltje is niet voor alles dankbaar en zegt over haar zoon die momenteel in de gevangenis zit. 'Waar ik boos over ben is mijn zoon van 23 die momenteel in de gevangenis zit in Breda die heeft een straatroof gedaan'. 'Dat kan ik niet tolereren'. 'Nee dat zal ik hem niet in dank afnemen'. Over haar huwelijk is ze ook niet dankbaar. 'Nee, mijn huwelijk is gewoon een flop geweest'. Ze kan geen antwoord geven op de vraag; wat zou je het liefst willen krijgen waarvoor je dankbaar kunt zijn? 'Ja, dat weet ik niet dat is voor mij een hele moeilijke vraag'. Een auto in ieder geval niet. 'Nee, ik heb zo wie zo geen rijbewijs die wil ik niet meer in deze tijd'. 'Ik vind het te gevaarlijk op de weg'. 'Ik ben blij met mijn brommer'.

Over mensen die wel geld hebben zegt ze; 'nou nee, als je een ton hebt dan leef je zo'. 'Ik zeg altijd zo'; 'mensen die veel geld hebben ook een probleem, mensen die weinig geld hebben ook een probleem'. 'Maar ik ben wel gelukkig'. 'Ik hoef die rompslomp niet groter huis, auto'. Haar leven is door de hulp van Amarant stabiel geworden 'Als ik terug kijk op enkele jaren terug, nee, het was een verschrikking. Het gaat nu goed met haar. 'Sinds het appartement heb ik de tijd van mijn leven'. 'Er is niets anders meer dan ik leuker zou vinden'. Als ze niet meer in aanmerking komt voor een voedselpakket dan ja wat dan? 'Dan zal ik wel een enorme bos bloemen kopen of een plant kopen en zeggen dank je wel mensen perfect want ze staan ook dag en nacht te werken'. 'Ze staan 's morgens op en rijden overal heen'. 'Ik vind het perfect'. 'Ik ben altijd hier geweest en heb altijd dankbaarheid getoond want die mensen zijn toch de mensen die je al vier jaar lang uit de sores houden'.

5.5 Resultaat van de analyse van casus Olaf

A Biografische gegevens

Olaf 42 jaar oud, is getogen en geboren in Tilburg. 'Ja, (in) een echte Tilburgse familie'. 'Ja, ik ben in de Textielstraat geboren'. Hij woont nog steeds in Tilburg. Olaf is katholiek maar niet praktiserend, 'ik ga bijna nooit naar de kerk, een keer in de twee drie maanden ga ik een kruisje zetten, je weet nooit waar het goed voor is'. Hij heeft twee kinderen een jongen en een meisje van respectievelijk 10 en 15 jaar oud. Olaf is nooit getrouwd geweest en is van beroep metselaar. Olaf kent psychische problemen 'ik heb als kind altijd iets in mijn hoofd'. 'Ik raak vaak in psychoses en ik hoor stemmen en geluiden en daardoor ben ik ook in de problemen gekomen met mijn werk'. Hij krijgt om zijn ziekte te bestrijden medicijnen. 'Vanaf mijn 20^e jaar is het medicijnen en dat gaat af en toe beter'.

Hij is 100% arbeidsongeschikt en ontvangt een W.A.O. uitkering. Hij wordt begeleid door maatschappelijk werk en 'toen kwam ik bij begeleid wonen en van begeleid wonen moet je automatisch bij Blut zijn'. Hij realiseert zich dat het vinden van een betaalde baan praktisch uitgesloten is; 'ik wil eigenlijk best werken en dan heb je ook meer geld maar het gaat gewoon niet'. Olaf heeft één broer en twee zussen. Zijn ouders leven nog. Hij is goed in sporten met name in boksen; 'ik ben europees kampioen geweest'.

B Sociaal netwerk en opleiding

Olaf heeft op zijn 17e of 18e jaar zijn diploma als metselaar op de Lagere Technische School gehaald. Vanwege zijn psychose oefent hij zijn beroep niet meer uit. Hij heeft tegenwoordig een vriendin die overigens niet bij hem woont, 'ik heb een vriendin en die woont op haar eigen'. Hij is dol op zijn kinderen; 'ik ben blij dat ik er ben en dat ik twee mooie kinderen heb kunnen maken'. Hij voelt zich ook verantwoordelijk voor zijn kinderen. 'Ik moet mij altijd heel erg haasten altijd'. 'Om half drie moet ik naar mijn zoon fietsen en om kwart voor drie moet ik hem ophalen'. 'Ik heb nu een beneden verdieping heel klein en ik zou heel dankbaar zijn als ik een huis krijg met een paar aparte kamers voor mijn kinderen'. De relatie met zijn familie is goed. 'Ja, die betekenen heel veel voor mij ja echt' en voegt hij er aan toe; 'we zijn heel close'. Hij ziet zijn vader elke dag. 'Ja, mijn vader zie ik iedere dag en mijn moeder ook vaak'. Zijn broertje zoals hij zijn jongere broer noemt ziet hij minder, 'die woont in Hoorn'. Hij spreekt zijn familie regelmatig 'We spreken elkaar dagelijks aan de telefoon'. Olaf staat er niet alleen voor en wordt in moeilijke tijden geholpen door zijn familie en vrienden 'Nee, als er echt iets is staan ze er voor me, dan zijn ze er'. Hij wordt begeleid door Stichting Blut en maatschappelijk werk, 'twee jaar nou'.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Olaf heeft een WAO uitkering, 'Ik zit 100% in de WAO'. Met het betalen van rekeningen nam hij het niet zo nauw. Zijn financiën worden nu beheerd door Stichting Blut, 'kijk, ik was altijd heel laks in rekeningen betalen en zo heb ik er geen zorgen meer over' en 'ze beheren ook je financiën ze betalen je huur'. 'Dat doen ze allemaal'. 'Je hebt er geen omkijken meer naar'. Wat vindt hij van deze vorm van hulp? 'Dat zou eigenlijk niet hoeven maar ik heb maar 50 euro in de week. Voor hem is deze vorm van hulp een uitkomst. Het houdt hem uit de financiële sores 'ja, dat wel ja' en ook uit de greep van de deurwaarder, 'gelukkig het gaat goed'. Door zijn schulden en zijn beperkte financiële inkomen is Olaf aangewezen op de voedselbank.

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Olaf is door een maatschappelijk werk 'Korvel' in Tilburg doorverwezen naar de voedselbank en geeft als rede op 'door schulden en door ziekte en omdat ik eigenlijk niet bekwaam was om voor mezelf te zorgen'. 'Dus zo kwam ik in de problemen'. Hij is positief over het effect van een voedselbank 'en daarom ben ik blij dat de voedselbank er is'. Schaamt hij zich dat hij is aangewezen op de voedselbank? 'In het begin wel ja', ja in het begin wel'. 'Ik vond het moeilijk'. 'Maar nu heb ik er geen problemen meer mee'. En wat vinden zijn vrienden en kennissen van deze vorm van hulp? 'Die vinden het een goed ding' en zijn familie? 'want als ik een keer niet kan zou mijn zus hier ook naar toegaan'. Voor Olaf is de voedselbank een oplossing 'het is zeker een oplossing voor mij ja'. en hij voegt hier aan toe 'het is een goed ding'. Is voedselhulp voor Olaf nodig? 'Ja, het is nodig ja'. 'Wat ik tekort kom vullen zij een beetje aan dus heb ik er heel veel baat bij'. En over de mensen die de voedselbank draaiende houden merkt hij op 'de mensen die de voedselbank runnen mag ik allemaal, dus...'. Over de duur van de voedselhulp merkt hij op; 'ik hoop nog een tijdje van de voedselbank te kunnen

genieten'. Hoe denkt Olaf over het voedselpakket zelf? 'het voedsel is gewoon goed'. 'Er zit wel eens iets bij wat ik niet lekker vind maar ja. Hij weet 'je hebt niet te kiezen'. 'Nee, dat vind ik geen probleem'. En hij vervolgt 'er zijn wel eens dingen bij, zeg ik eerlijk, waar ik niets aan heb'. 'Aan vis heb ik niks nou dan kan ik iemand anders blij maken met een blikje vis toch'? Nuchter stelt hij dan ook vast 'maar ja dat moet je erbij nemen toch'?

E Dankbaarheid en ontvangen

Olaf maakt een tevreden indruk en hij denkt genuanceerd over de oorzaken van zijn problemen. 'Ja, in principe is het mijn eigen schuld en ook weer niet want ja door die ziekte heb ik veel dingen laten verslonzen en ben je in de schulden gekomen en ik heb gekke dingen gedaan met rekeningen en dus is het mijn eigenschuld want als ik de rekeningen had betaald was er niks aan de hand geweest'. En ook 'Maar ik heb er niet om gevraagd om bij de WAO te komen en dat is geen vetpot'. Dankbaar voor het eten dat hij krijgt is hij wel. 'Ik ben dankbaar dat ik dingen krijg'. 'Daar ben ik dankbaar voor'. Ik ben blij dat ik op deze wereld ben en dat ik het mee mag maken en dat ik nog gezond ben'. Waarover is hij niet dankbaar? 'Mijn ziekte'! 'En dat ik niet meer werken natuurlijk wel'? 'Daar ben je niet blij mee wel'? 'Daar ben ik ook niet dankbaar voor'. 'Mijn ziekte had weg mogen blijven maar verder ja'. Zijn grootste wens? 'Gewoon een huis'. 'Ik heb nu een benedenverdieping, heel klein en ik zou heel dankbaar zijn als ik een huis krijg met een paar aparte kamers voor mijn kinderen'.

5.6 Resultaat van de analyse van casus Marieke

A Biografische gegevens

Marieke vertelt. 'Ik ben geboren en getogen in Tilburg, een echte Tilburgse 38 jaar inmiddels, moeder van 5 kinderen ook alleenstaand'. Ze zit nu in de bijstand. 'Ja ik zit al enkele jaren in de bijstand'. In het verleden was Marieke productiemedewerkster. 'Ja hoofdzakelijk in productiewerk'. Op dit moment heeft ze geen baan. 'Ik ben thuis', en 'ik heb vrijstelling tot maart 2011'. Ze volgt op dit moment cursussen bij Feniks. 'Er worden heel veel cursussen gegeven'. 'Feniks staat eigenlijk voor de emancipeerden of emancipatie'.

Marieke heeft vijf kinderen uit twee relaties. 'Ik heb een meisje van 19 een jongen van 15, die jongen woont nog thuis'. 'Ik heb ook nog drie kleintjes in de leeftijd van een jongen van vier een meisje van drie en een jongetje van twee'. Ze is onlangs oma geworden. Met haar kinderen gaat het niet echt goed. 'Mijn zoon van 15 gaat slecht op school, brutaal en zo en zit op een SMOK school'. 'Gespecialiseerd in moeilijk opvoedbare kinderen een SMOK school is dat'. Haar oudste dochter is in het verleden uit huis geplaatst 'ons Kim onze oudste dochter is uit huis geplaatst die heeft in Utrecht in inrichtingen in jeugdgevangenissen gezeten'. Ze voegt daar aan toe 'en dat is heel heftig want ze snee zichzelf met een keukenmesje of met iets scherp'. Een van haar kinderen is waarschijnlijk autistisch of heeft een aanverwante stoornis. 'Ons Serellie heeft een vorm van autisme waarschijnlijk' of PDD- nos dat is best wel pittig'. 'We weten het eigenlijk niet'.

Haar ouders zijn overleden 'Mijn vader 25 jaar, mijn moeder 15 jaar'. Ze mist haar ouders. 'Die mis ik heel erg ja'. Marieke komt uit een gezin met vier kinderen. 'We waren thuis met

z'n vieren'. 'Ja twee broers en dan heb ik nog een zus die is twee jaar ouder dan ik die is veertig'. Marieke lijdt aan angststoornissen 'ik lijd zelf heel erg aan angststoornis' en krijgt daarvoor medicijnen. 'Nu heb ik één maal daags 20 milligram Paroxetine een soort antidepressiva dat heel vaak gebruikt wordt bij mensen met angststoornissen'.

B Sociaal netwerk en opleiding

Marieke heeft op de Scholengemeenschap Quirijnstok een diploma gehaald 'geslaagd op C niveau'. Ze heeft ook een typediploma 'typediploma destijds gehaald nog'. Het liefste zou ze in de toekomst gaan werken als dierenverzorgster 'ik wil graag weer dierenverzorgster worden'. Marieke heeft een paar goede vriendinnen 'ik heb een zus en een goede buurvrouw en een paar vriendinnen die heel erg dicht bij me liggen'. 'Dat is het eigenlijk'. Tot haar vriendinnen kun je ook Annie rekenen. 'Ik ken ook Annie die heb ik eigenlijk hier leren kennen'. Ze rijden wekelijks samen naar de voedselbank. 'En die rijdt elke week met mij mee'. Over haar ouders merkt ze op 'met mijn moeder heb ik altijd een goede band gehad en daarom doet het zeer als je ziet hoe andere mensen met hun ouders om gaan'. Ze was wat ze noemt papa's kindje, 'ik was een papa's kindje die was altijd thuis en mijn moeder was ook altijd thuis'. Buiten haar ouders bewaart Marieke ook goede herinneringen aan haar peettante. 'Het verlies van mijn peettante die eigenlijk was als een tweede moeder die is vier jaar geleden overleden'. Over haar intieme relaties zegt Marieke; 'ja, de jongste dat is een Antiliaan dat is een drama eigenlijk'. Veel contact heeft ze niet met hem 'Nee hij komt zo nu en dan op bezoek'. Hij is een keer of vier bij mij thuis op bezoek geweest en van te voren heb ik hem tien maanden niet gezien dan hoor je geen taal of teken helemaal niks'. Ook haar kinderen zien hun vader weinig. 'De eerste keer dat ik hem zag zeg ik tegen ons Serelli dat is papa dan keek ze hem aan en zei; 'ik ken jou helemaal nie'. Met haar andere ex-relatie heeft Marieke wel regelmatig contact 'met de vader van de oudste twee heb ik wel contact mee ja'. Vanuit relationeel standpunt gezien staat Marieke er niet alleen voor. 'Nee, gelukkig nie. Nee. Er zijn wel periode geweest dat ik niet naar Feniks ging toen mijn kindjes kleiner waren'. Door allerlei gezinsproblemen heeft Marieke veel contacten met mensen uit het hulpverlenercircuit. En dat gaat soms goed en soms ook niet. 'Corry is afgelopen dinsdag bij mij geweest'. Ze had kritiek. 'Ik zeg wie ben jij om over mijn gezin te oordelen en mijn andere kinderen'? 'Kitty van het Leger des Heil is bij mij bijna twee jaar over de vloer geweest en meerdere malen in de week en uren in de week ik zeg jij komt maar een uurtje in de week dan ken je toch niet over mijn gezin oordelen'? Marieke kan dan behoorlijk kwaad worden, 'ik word op dat moment zo kwaad dat ik ze wel zou willen pakken'.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Marieke leeft met haar vier kinderen van een bijstandsuitkering en dat is niet veel. 'Ik leef met een gezin mezelf en met vier kinderen leef ik van tachtig euro in de week'. Het lukt haar niet om rond te komen. 'Nee, eens kijken ik zit nou sinds het jaar het laatste kwartaal in bewindvoering'. Ze heeft verschillende schulden onder andere bij de Gemeente Tilburg. 'Ik had verschillende schulden lopen'. 'Nou eens even kijken nou over die van de Gemeente Tilburg ging wel over grote bedragen over totaal vijftienduizend euro'. Haar financiën worden 'puur uit zelfbescherming' door iemand anders geregeld. 'Mijn salaris, mijn inkomen en uitgaven dat regelt Bernadette in mijn geval'. Om uit de financiële problemen te komen ging

ze in zee met een wiettelers, 'en toen heb ik heel stom en heel slecht van mezelf laat ik het maar eerlijk zeggen een wietplantage laten zetten door mensen bij mij thuis op zolder en het mooie verhaal dat iedereen heeft gehad je krijgt dit en je krijgt dat'. Veel plezier heeft ze daar niet van gehad. 'Dat is een heel groot drama geweest'. 'Ik heb gelukkig in mijn huis mogen blijven'. Met als gevolg 'politie erbij', en 'ik heb er een groot conflict mee gehad dus ik heb er niets mee verdient'. 'Een hoop ellende'!! En dat niet alleen, 'Eens kijken'; 'ik heb tachtig strafuren gekregen en bijna achtduizend euro boete die heb ik wel gehad'. Om de schulden te kunnen aflossen heeft het Leger des Heils voor Marieke fondsen aangeschreven. 'En toen heeft uiteindelijk Kitty van het Woud van het Leger des Heils diverse fondsen aangeschreven [ ]. 'Jacob van Oudhovenfonds ik noem maar iets, was er eentje van'. Om herhaling te voorkomen heeft Marieke hulp gekregen. 'En die heeft toen gezegd het lijkt me heel verstandig voor jou om alles in en uitgaven bij iemand neer te leggen die alles voor je regelt ook voor mezelf om de druk van de ketel af te halen'. Berustend voegt ze er aan toe; 'het ging gewoon niet meer', 'Het was geen kwestie van niet willen het was het ene gat vullen met het andere en dan ga je meer schulden maken'. Marieke staat nog steeds geregistreerd bij de BKR in Tiel. 'Ja, BKR'. 'Ik zeg ook iedere week tegen iedereen als ik kom tegen mensen, want je loopt van tafel naar tafel dan zeg ik': 'dank je wel hè en zeg ik fijn weekend tegen allemaal'. 'Ik ben daar gewoon heel dankbaar voor'. 'Die mensen staan daar ook in hun eigen vrije tijd te staan en te werken en te doen'. 'Als je ziet wat Fonds en Sanne daar insteken ja alles die leven daar voor de hele week'. 'Want ik heb hun weleens gevraagd wat doen jullie eigenlijk voor werk'? 'Die mensen staan daar mee op en gaan er mee naar bed'. 'Die zijn daar dag in dag uit mee bezig en die leven geloof ik ook van [..]. 'Dat vind ik dat heel knap'. 'Ik zou de energie en kracht niet voor hebben om iedere dag op pad te gaan'.

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Marieke komt al drie jaar bij de voedselbank. 'Ja, dit is het derde jaar'. Hoe lang ze nog gebruik zal maken van deze vorm van hulp weet ze niet. 'Dat durf ik niet te zeggen'. 'Ik hoop niet zo heel lang meer, ja ik weet het nie'. De oorzaak dat ze op een voedselbank is aangewezen legt ze bij zichzelf. 'Ja mezelf ja'. 'Ik heb die keuze gemaakt'. 'Niet om hier bij de voedselbank te komen maar wel om bepaalde keuzes te maken'. Haar vrienden, kennissen en familieleden vinden het geen probleem dat Marieke op de voedselbank is aangewezen. 'Nee, die zeggen het is goed dat het er is want als je net als ik leef van 80 euro in de week [..] maar dat lukt bijna nie'. In begin schaamde Marieke zich voor haar wekelijkse gang naar de voedselbank maar dat is weg. 'Ja'. Ze illustreert dat aan de hand van het volgende voorbeeld. 'In het SpinT daar heb ik ook in gestaan met zo'n; hoe noem je dat'? 'Ook in het boekje gestaan foto's erbij'. 'Ik heb helemaal geen schaamte, mensen mogen dat best weten'. Over het algemeen genomen is Marieke positief over de voedselbank. 'Ik mag daar niets van zeggen', en 'ik zit nu eenmaal in die situatie en het is niet anders en het is heel fijn en goed dat het er is'. Dat Marieke niet kan kiezen uit het eten is geen probleem. 'Nee, want ik ben blij met alles wat ik krijg'. 'Het is nu eenmaal zo en zullen we soms moeten roeien met de riemen die we hebben'. De samenstelling van het voedselpakket is wisselend. 'Soms zit er geen fruit of geen groente bij'. Ze vult dat aan en pluist daarvoor reclamekranten uit. 'Ik doe heel veel boodschappen op de reclame bij ons bij de Aldi op het Verdiplein'. Als het eten niet helemaal voldoet aan haar verwachtingen dan maakt ze er iets van. 'Kijk het brood ook al is dat maar een dag of twee oud zo 'be it' dan doen we dat maar gewoon in de pan bakken met een ei er

in en kaneelsuiker er over heen en dan hebben we ook gegeten'. Soms moppert ze wel degelijk over; 'Poolse producten en dan weten we bij God niet wat er in zit'. 'Dat hebben we ook welles'. Haar zoon denkt er iets anders over, 'het is niet te eten, ja het is buikvulling'. Zelf zegt ze, 'ik heb iedere week vlees zo wie zo en soms ook wat extra's zoals met Pasen de afgelopen week voor alle kindjes een zak met paaseieren'.

E Dankbaarheid en ontvangen

Dankbare gevoelens kent Marieke wel degelijk. 'Ik zeg ook iedere week tegen iedereen als ik kom tegen mensen, want je loopt van tafel naar tafel dan zeg ik: dank je wel hè en zeg ik fijn weekend tegen allemaal'. 'Ik ben daar gewoon heel dankbaar voor'. Ze begrijpt ook dat het organiseren van een voedselhulp veel inspanning vergt. 'Ik zou de energie en kracht niet voor hebben om iedere dag op pad te gaan'. Over de vrijwilligers zegt ze; 'die mensen staan daar ook in hun eigen vrije tijd te staan en te werken en te doen'. En over de beheerders; 'als je ziet wat Fonds en Sanne daar insteken ja alles die leven daarvoor de hele week'. Die mensen staan daar mee op en gaan er mee naar bed'. Over haar 'wietavontuur' is Marieke niet erg te spreken. Dat valt althans af te leiden uit wat ze daar over zegt. 'Ze leggen een heel mooi plaatje voor maar het is triest'. 'Het is gewoon één groot drama en dat vind ik wel dat ze die grote mensen moeten aanpakken en niet die alleenstaande moeders'. Ze zal het nooit meer doen. 'Ik heb er wel veel van geleerd dus ik zal het nooit never nog in mijn hoofd halen om het zo nog een keer te doen'. Dat lijkt me verstandig want de gevolgen kunnen rampzalig zijn. 'Nee voor hetzelfde geld was ik mijn huis uitgegaan en dan ben je alles kwijt dat had ook kunnen gebeuren dan had ik met een pasgeboren zoontje op straat gestaan'. Veel beter is ze te spreken over de beheerders van de voedselbank. 'Ja, voor mij zijn ze heel lief'. Tot slot nog een laatste opmerking over haar jeugd. 'Ik zeg ook altijd ondanks wat mijn ouders hebben gehad een hele gelukkige kindtijd meegemaakt, hele leuke herinneringen aan mijn jeugd'.

5.7 Resultaat van de analyse van casus Klaas

A Biografische gegevens

Klaas; 'Ik ben 57 jaar'. 'Ik kom uit een gezin, groot gezin, van veertien'. 'Ik ben in Oisterwijk geboren'. Klaas is getrouwd, 'nu 35 jaar dat we getrouwd zijn'. Eén van zijn kinderen overlijdt direct na de geboorte. Zijn vrouw krijgt een aantal miskramen en uiteindelijk worden er drie kinderen geboren. Twee jongens en één meisje. Beide jongens, 'hebben een verstandelijke beperking'. En; 'ze hebben onderzoek gedaan in Rotterdam, een erfelijkheidsonderzoek, wat er aan de hand was'. 'Maar ja ze zijn er wel achter maar het is een teveel verhaal om dit eigenlijk in het kort te kunnen vertellen want dan zit ik hier over anderhalf uur nog, misschien wel langer'. Ze zijn respectievelijk 'de oudste is 23 jaar'. 'De andere jongen is 20 en dan heb ik een meisje van 18 jaar'. Het meisje heeft geen verstandelijke beperking, 'en die is gezond'. Zijn kinderen wonen nog thuis en vragen veel aandacht. Klaas zegt daarover; 'het is eigenlijk een moeilijke periode voor onze leeftijd en hun opvoeding'. Hij krijgt daarbij ondersteuning van 'ASVZ dat is Zorg en Dienstverlening'.

Na zijn schooltijd in Oisterwijk gaat hij in Tilburg in een bakkerij werken. 'Ik werkte in de 'broodjestraat' en ik was 'ovenist' 'het laatste, en dat deed ik met liefde en plezier'. Tijdens

zijn huwelijk ging de bakkerij failliet, 'toen was ik ook al getrouwd intussen en toen is twee jaar later bij het bedrijf de sleutel omgedraaid en het moest dicht'. Klaas komt in de WW en een lange zoektocht naar geschikt werk volgt. 'Toen zat ik in de WW en toen allemaal werk zoeken, werk zoeken, werk zoeken en een half jaar nadien heb ik mij ingeschreven bij Diamand'. 'Maar dat duurde vier jaar voordat ik in aanmerking kwam voor een werkplek'. Hij kreeg verschillende baantjes 'ja, even kijken daar heb ik verschillende baantjes gehad uitzendbureaus', maar echt kon hij zijn draai niet meer vinden 'dus begon het weer van voren af aan'. Veel kans op de arbeidsmarkt heeft hij niet meer, 'nu is er eigenlijk geen plek meer voor mij'. Klaas doet nu vrijwilligerswerk bij Peerke Donders. Hij ontvangt een salaris waarvan hij niet rond kan komen.

De ouders van Klaas zijn overleden. En net als zijn vader is Klaas katholiek, 'maar hij was zeer streng katholiek'. Klaas is dat wat minder 'niet zo van het strakke meer het progressieve'. Zijn gezond is niet optimaal. 'Ik weet niet of ik het mag vertellen maar ik heb eigenlijk vanaf mijn dertiende jaar..... kreeg ik de eerste epilepsie aanval'. Hij is hiervoor behandeld en heeft medicijnen. 'Ik blijf nog bepaalde medicijnen innemen dat moet altijd'.

B Sociaal netwerk en opleiding

Klaas spreekt tamelijk onduidelijk en zijn betoogtrant is niet altijd logisch en samenhangend. Klaas geeft aan dat hij moeilijk kan leren 'ik had wel moeite als kind ik heb de lagere school wel afgemaakt maar ook met moeite'. Het moeilijk kunnen leren geeft ook problemen met betrekking tot zijn vervolgopleiding. 'Ik heb maar een lagere middenstandsopleiding gehad en die heb ik niet afgemaakt'.

Klaas heeft zijn vader nauwelijks gekend 'Mijn vader stierf toen ik zeven was en mijn moede stierf zeven weken na ons huwelijk'. Zijn relatie met zijn moeder is beter dan met zijn vader en hij mist zijn moeder erg 'Mijn moeder heel erg ja', en 'vader ook wel maar ik was nog klein zeven jaar'. Zijn relatie met zijn broers en zussen is niet optimaal. 'Dat is minder, alleen met de oudste zuster die nu verstandelijk beperkt is'. Klaas doet relatief veel vrijwilligerswerk en dat 'werk' speelt bij hem een grote rol. 'Voor hem een middel om in contact te blijven met zijn sociale omgeving. 'Vrijwilligerswerk is het voor mij min of meer sociale contacten, die ben ik nu aan het leggen'. Hij is actief betrokken bij Peerke Donders in Tilburg. Hij geeft daar rondleidingen. 'Vanaf de eerste dag dat het open ging ben ik begonnen'. Klaas zingt in een koor 'en dan heb ik nog een zangkoor waar ik bij ben'. Hij helpt ook met veel plezier in een verzorgingstehuis. 'Juist, ik heb nu Beysterveld bijgehouden'. 'Met oudere mensen dat is sjoelen 's middags'. 'Nou, dat vinden ze prachtig'.

Zijn kinderen vragen veel aandacht en zorg en wellicht bestaan zijn meeste sociale contacten uit de gesprekken die hij heeft met ambulancebegeleiders, hulpverleners, schuldensaneerders en psychologen. 'Als de tafel die al dertig jaar binnen staat zou kunnen praten dan heb je een geweldig en een heel dik boek'. 'Artsen en psychologen noem maar op'. Over de kwaliteit van al deze sociale hulp merkt Klaas op. 'Soms zijn er goede dingen door hulpverleners'. Maar ook, 'ik kijk ze liever de deur uit, bij wijze van...'.

C Schuldenproblematiek en schuldsanering

Klaas heeft schulden; 'schulden inderdaad'. 'We hebben nogal veel schulden eigenlijk zijn we voor de tweede keer in de problemen gekomen'. 'De eerste was een sanering en nu deze week zijn we failliet verklaard omdat het binnen tien jaar valt' De rechtbank heeft hem failliet verklaard.'En dat is niet mooi' zegt hij daarover. Aan de andere kant ziet hij, al dan niet terecht, een lichtpuntje. 'We krijgen wel iets meer ruimte want ze zeggen ook wel van een kale kip kun je niet plukken'. Klaas heeft een salaris van; 'wat zal het zijn dertienhonderd euro of veertien'? Over de oorzaken van zijn benarde financiële merkt hij op; 'als je huur en zorglasten hebt tel maar op en ziekenfonds erbij dan is het toch al een hoog bedrag'. Ook zijn kinderen met een verstandelijke beperking brengen extra kosten met zich mee. 'Een kostenpost inderdaad'. De vereiste maatschappelijke zelfredzaamheid is een probleem voor Klaas; 'en toch ga je het zelf proberen, maar dat is toch op een mislukking uitgelopen'. Met als gevolg; 'momenteel hebben wij gezinsbegeleiding omdat we ook onder bewind hebben gestaan'. En Klaas voegt er aan toe; 'we staan nog steeds onder bewind'. Klaas had naar hij zegt miljonair kunnen zijn; 'want ik heb in een straat gewoond waar de postcodeloterij is gevallen'. Aan de andere kant berust hij in zijn lot 'niks aan te doen'. Stef verwacht nog wel enige jaren op de voedselbank te zijn aangewezen. 'Ja daarom'. En tot slot merk hij op over zijn financiële problemen 'Maar eigenlijk hadden we geen goed overzicht'. 'Misschien hadden we die toen eigenlijk al moeten hebben'.

D Voedselbanken in Nederland en het voedselpakket

Klaas is pas sinds september, oktober 2009 op de voedselbank aangewezen. 'Ik denk vanaf september, oktober dacht ik al'. Gezien zijn schulden zal het voorlopig zo wel blijven 'nu denk ik dat het nog wel een paar jaar aan zal houden denk ik'. Hij is tevreden over de hulp die hij ontvangt en voelt zich ook geen slachtoffer van maatschappelijke of persoonlijke omstandigheden 'Nee,dat toch niet, nee. Ik ben blij dat ik geholpen word'. Hij is vol lof over de mensen bij de voedselbank 'het zijn schatten van mensen hier'. Over de schuldvraag, als je dat zo mag stellen, waarom juist hij op een voedselbank is aangewezen blijft Klaas het antwoord schuldig. 'Ik weet het niet'. 'Het is een hele moeilijke vraag om dat te stellen'. 'Wie moet je nou de schuld geven moet ik mezelf de schuld geven moet ik ons Ine de schuld geven'? 'Ik weet het niet'. Het heeft volgens hem wel iets te maken met zijn kinderen. 'Het heeft te maken omdat je altijd ja twee kinderen hebt met een beperking'. Zijn kinderen vereisen veel tijd en zorg. 'Dan moet je daar naar toe en dan daar'. 'Je bent er altijd mee bezig'. Over deze inspanningen zegt hij; 'kijk, een lintje hebben wij ook verdiend bij wijze van...'. Is een voedselbank voor Klaas uiteindelijk een oplossing? 'Niet direct denk ik'. Over de producten in het voedselpakket zegt Klaas 'het eten is redelijk goed'. En als er wel klachten zijn? 'Als er klachten zijn over producten of de kwaliteit wat minder is dan zeg ik het ook'. Dat je niet kunt kiezen is geen probleem, 'Ik kijk altijd naar de datums en de keer dat ik moet zeggen hé dit is van 2008 ja dit eet ik niet meer' en 'kijk, je moet blij zijn dat je het krijgt'. 'Ik ben er in ieder geval dankbaar van'. 'Kijk, wat er is gaat voor 70 – 75 meestal op'. 'Het gebeurt wel dat het een week of anderhalf in de diepvriezer blijft liggen maar ja dat blijft dan goed'.

Dat is geen probleem? 'We hebben wel eens een paar weken gehad dat we het binnen haalden en van daar uit rechtstreeks in de container kon gooien en dat is jammer.

[..] En dat je uit voedselpakketten niet kunt kiezen? 'Dat is geen probleem'.

E Dankbaarheid en ontvangen

Klaas schaamt zich niet meer dat hij op een voedselbank is aangewezen en is blij dat hij geholpen wordt. 'Nee, wel in het begin gedaan maar ik heb eigenlijk van; je moet blij zijn dat er mensen klaar staan die kunnen helpen'. Toch hangt hij zijn wekelijkse gang naar de voedselbank niet aan de grote klok. Zijn burens bijvoorbeeld weten van niets. 'Die zien wel dat ik met lege tassen de deur uit ga en 5 minuten later met volle tassen terug, maar ze weten niet wat het is'. Dat geldt ook voor de overige hulp die zijn familie ontvangt. 'Dat houden we onderling, de gezinsbegeleiding en wat er omheen zit weet het en verder..'. Klaas is sociaal ingesteld en zet zich in als vrijwilliger bij Peerke Donders 'dat is heel dankbaar werk' en in een verzorgingshuis 'ik heb nu Beysterveld bijgehouden'. Hij geniet van de respons; 'met oudere mensen dat is sjoelen 's middags'. Hoe vinden de bejaarden dat? 'Nou, dat vinden ze prachtig'. Over alle hulpverleners zegt Klaas door mij als volgt enigszins vrij vertaalt vanwege zijn onsamenhangende betoog; 'kijk als deze tafel zou kunnen praten'. 'Dan heb je een geweldig en een héél dik boek, artsen en psychologen noem maar op'. Over de dokter die hem heeft geholpen bij het bestrijden van zijn epileptische aanvallen is hij erg te spreken, daar is hij 'heel dankbaar voor'. 'Hij heeft de goede medicatie gegeven'. Over zijn leven zelf merkt hij op; 'Het is een heel moeilijke weg geweest'. En als je terug kijkt? 'De jeugdijaren zou je over willen doen, maar de tussenliggende jaren niet'. Hij beleefde de beste tijd van zijn leven als 'ovenist' in een broodjesstraat bij bakkerij Varopa op de Oude Lint in Tilburg. 'Je zat als het ware in de hemel'.

HOOFDSTUK 6 NADERE BESCHOUWING VAN DE CASUÏSTIEK

6.1 Inleiding

We beschikken nu we over de verbatims en samenvattende analyses per casus zoals weergegeven in hoofdstuk 5. Als men een beter inzicht wil krijgen in de dankbaarheid van voedselbankcliënten is het wenselijk de individuele casus enigszins te overstijgen. Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag van de thesis of mensen die gebruik maken van een voedselbank dankbaar zijn is het niet noodzakelijk heel diep op de oorzaken *waarom* mensen op een voedselbank zijn aangewezen nogmaals in te gaan. Ik richt mij daarom in dit hoofdstuk 6 kort op de *ervaringen* van de cliënten met een voedselbank. Naast deze inleiding onderzoek ik daarom in paragraaf 6.2 hoe cliënten een voedselbank ervaren. In paragraaf 6.3 ga ik in op de vraag of mensen het erg vinden dat ze niet kunnen kiezen. Hoe mensen een voedselbank beleven en of ze zich schamen voor hun bezoek aan de voedselbank wordt in paragraaf 6.4 kort belicht. In 6.5 sta ik stil bij de vraag of voedselhulp de financiële lasten helpt verlichten. Of mensen dankbaar zijn voor deze vorm van hulpverlening wordt in paragraaf 6.6 belicht.

6.2 Hoe ervaren de cliënten de voedselbank?

Jan vindt een voedselbank een goede zaak 'Je kunt er van leven' en 'voor haar is het een oplossing' en 'je hebt het financieel ruimer en je kunt boodschappen doen van dingen die je hier niet krijgt'. 'Want als het er niet zou zijn krijg je nog meer problemen'. 'Ik sta er positief tegenover omdat je een stuk op weg wordt geholpen'. Annie is ook lovend over de voedselbank. 'Natuurlijk vind ik dat prettig'. 'Ik vind het kei leuk'. Neeltje komt al drie jaar bij de voedselbank in Tilburg en zegt; 'ik zou hier nog wel een paar jaar willen blijven'. En vervolgt met; 'het is hier perfect ik snap niet dat mensen durven te klagen, echt niet'. Niet alles verloopt zonder problemen als je goed naar Neeltje luistert; 'Ja, daarom als hier ruzie gemaakt wordt dan grijpt Fons in dat hoeft voor ons ook niet, als ze hier lopen te vechten'. Olaf is door een maatschappelijk werk doorverwezen naar de voedselbank 'door schulden en door ziekte'. Heel openhartig zegt hij ook; 'omdat ik eigenlijk niet bekwaam was om voor mezelf te zorgen'. Hij is positief over het effect van de voedselbank 'en daarom ben ik blij dat de voedselbank er is'. Klaas is vol lof over de mensen bij de voedselbank 'het zijn schatten van mensen hier'. Tot slot het standpunt van Marieke 'Ik mag daar niets van zeggen'. Waarmee Marieke wil zeggen dat haar ervaringen met de voedselbank positief zijn.

6.3 Wat vinden de cliënten er van dat ze niet kunnen kiezen uit het voedselpakket?

Onderstaand geef ik de standpunten van de zes respondenten weer. Ik begin bij Jan 'Soms is het niet makkelijk aan de ene kant wel aan de andere kant is het ook makkelijk dat je niet kunt kiezen'. 'Omdat je af en toe dingen krijgt die je niet lekker vindt'. Het standpunt van Annie; 'dat je niet kunt kiezen; ja, wat is nou erg'? 'Ik denk dat je dankbaar moet zijn dat het er is'. 'Het liefst zou ik kiezen, maar dat gaat niet'. Wat is het standpunt van Neeltje? 'Nee, dat is geen probleem ze proberen goed voor je zorgen en wat je kunt eten'. 'Ik heb hier geen problemen mee'. Olaf weet; 'je hebt niet te kiezen'. 'Nee, dat vind ik geen probleem'. En hij vervolgt 'er zijn wel eens dingen bij, zeg ik eerlijk, waar ik niets aan heb'. Nuchter stelt hij

dan ook vast 'maar ja dat moet je erbij nemen toch? Het antwoord van Klaas. 'Dat je niet kunt kiezen is geen probleem'. 'Ik kijk altijd naar de datums en de keer dat ik moet zeggen hé dit is van 2008 ja dit eet ik niet meer' en 'kijk, je moet blij zijn dat je het krijgt'. Dat ook Marieke niet kan kiezen is voor haar geen probleem. 'Nee, want ik ben blij met alles wat ik krijg'. 'Het is nu eenmaal zo en zullen we soms moeten roeien met de riemen die we hebben'

6.4 Schamen de cliënten zich voor hun bezoek aan de voedselbank?

Het antwoord op deze vraag van Jan is helder. 'Ik niet, helemaal niets'. Ook niet een beetje? 'Nee, nee'. Ook voor Annie is het geen probleem 'ik schaam mij helemaal niet, het is toch zo'. Neeltje betreft bij haar wekelijkse bezoek aan de voedselbank haar sociale leven 'in het begin niet. Je kent niemand en dat is heel raar maar ja ik kom bij hun al drie jaar en heb goede contacten', maar schaamte? 'Nee'. Het ligt bij Olaf anders hij had er wel moeite mee 'in het begin wel ja', 'ja in het begin wel'. 'Ik vond het moeilijk'. 'Maar nu heb ik er geen problemen meer mee'. Marieke geeft ook een antwoord in die richting. In begin schaamde Marieke zich voor haar wekelijkse gang naar de voedselbank maar dat is weg. 'Ja'. Ze illustreert dat aan de hand van het volgende voorbeeld. 'In het SpinT daar heb ik ook in gestaan met zo'n [...]'. 'Ik heb helemaal geen schaamte mensen mogen dat best weten'. Klaas hangt zijn wekelijkse gang naar de voedselbank niet aan de grote klok. Zijn burens bijvoorbeeld weten van niets. 'Die zien wel dat ik met lege tassen de deur uit ga en 5 minuten later met volle tassen terug, maar ze weten niet wat het is'. Bij Klaas valt op dat hij al zijn problemen met zijn kinderen en de bijbehorende hulpverleners binnenkamers wil houden.

6.5 Helpt voedselhulp de financiële lasten van de cliënten te verlichten?

Jan zegt hierover; 'je hebt het financieel ruimer en je kunt boodschappen doen van dingen die je hier niet krijgt'. 'Want als het er niet zou zijn krijg je nog meer problemen'. Verlicht de voedselbank Annie's financiële problemen? 'Ja, ik merk het echt, soms krijg je wat minder vlees en soms liggen er andere dingen, maar natuurlijk ik ben er heel erg mee geholpen en het scheelt in je financiën je houdt meer over [...]'. Neeltje moet wennen aan het idee geen voedselpakket meer te krijgen. 'Dat zal voor mij best wel wennen zijn'. 'Want nu krijg ik dinsdags 50 euro maar die zijn dinsdagavond op want daar heb ik aardappels groenten voor gehaald'. 'Nee, en dan ben ik toch blij dat ik vrijdags kan zeggen; hé een voedselpakket'. Is voedselhulp voor Olaf nodig? 'Ja, het is nodig ja'. 'Wat ik tekort kom vullen zij een beetje aan dus heb ik er heel veel baat bij'. Marieke geeft min of meer een indirect antwoord op deze vraag. Haar vrienden en kennissen zeggen; 'het is goed dat het er is want als je net als ik leef van 80 euro in de week [..] maar dat lukt bijna niet'. Is de voedselbank voor Klaas een oplossing? 'Niet direct denk ik'.

6.6 Zijn de cliënten van de voedselbank dankbaar voor deze vorm van hulp?

Over de voedselbank zegt Jan, 'je moet dankbaar zijn dat mensen zich daarvoor in willen zetten'. Het antwoord van Annie; 'ik ben blij dat er een voedselbank is en blij dat ze veel organiseren'. 'Ik ken nog steeds gevoelens van dankbaarheid, zeker weten'! Neeltje verwoordt het als volgt; 'ik ben hun dankbaar en ik neem mijn petje af hoe ze het voor elkaar hebben gekregen'. [...] 'De voedselbank vind ik perfect en voor het eten dat ik krijg ben ik

heel dankbaar'. Voor het eten dat Olaf krijgt is hij dankbaar. 'Ik ben dankbaar dat ik dingen krijg'. 'Daar ben ik dankbaar voor'. Dankbare gevoelens kent ook Marieke. 'Ik zeg ook iedere week tegen iedereen als ik kom tegen mensen, want je loopt van tafel naar tafel dan zeg ik: dank je wel hè en zeg ik fijn weekend tegen allemaal'. 'Ik ben daar gewoon heel dankbaar voor'. Klaas is vol lof over de mensen bij de voedselbank; 'het zijn schatten van mensen hier'. 'En je moet blij zijn dat je het krijgt'. 'Ik ben er in ieder geval dankbaar voor'.

HOOFDSTUK 7 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

7.1 Inleiding

In hoofdstuk 7 beschrijf ik in 7.2 het profiel van een voedselbank client. In 7.3 ga ik verder in op het begrip dankbaarheid. Ik neem daarbij het ‘veel lagige’ karakter van dankbaarheid, zoals genoemd in hoofdstuk 2 paragraaf 2.5, als uitgangspunt. Ik onderzoek de overeenkomsten en verschillen en kijk naar de verbanden tussen de theorie en de praktijk. Ik richt mij dus op de al of niet aanwezige gevoelens van dankbaarheid in het algemeen en binnen de context van een voedselbank in het bijzonder. De 4 lagen van dankbaarheid worden in paragraaf 7.3 t/m 7.6 uitgewerkt. In paragraaf 7.7 formuleer ik de conclusies en in paragraaf 7.8 geef ik enkele aanbevelingen.

7.2 Profiel van een voedselbank cliënt

Zoals wij hebben gezien in hoofdstuk 5, paragraaf 5.2 t/m 5.7 en hiervan vragengroep A en B, bestaat de door ons benaderde groep respondenten voor de helft uit mannen en voor de helft uit vrouwen. Ze bezitten allen de Nederlandse nationaliteit. De jongste is 38 en de oudste 57 jaar. Van de zes respondenten zijn er twee nooit getrouwd geweest. Vier van de zes respondenten dus wel, maar in de loop der jaren zijn van deze groep drie personen gescheiden. Dat wil zeggen dat van de zes respondenten nog één persoon gehuwd is en samenwoont. Uit alle huwelijken zijn kinderen geboren. De meeste kinderen hebben leer- en gedragsproblemen. De ongehuwde en gescheiden respondenten hebben thans allemaal een los-vaste relatie. Hun opleidingsniveau is matig. Van de groep van zes hebben vijf respondenten een lagere beroepsopleiding en één een middelbare schoolopleiding (Mavo) gevolgd. Van de groep ‘lagere beroepsopleiding’ hebben twee personen de opleiding met goed gevolg afgesloten. De overige drie personen hebben de beroepsopleiding vroegtijdig en zonder diploma verlaten. Ze zijn daarna allemaal gaan werken. Op het moment dat de interviews werden afgenomen had slechts één persoon van de benaderde groep een (betaalde) Melkertbaan. Ze zijn dus, op één persoon na, allemaal uitkeringsgerechtigd en doen een beroep op de Bijstand, W.A.O. of andere vormen van financiële ondersteuning. De benaderde groep is niet alleen in financiële zin arm, maar ook in hun sociale contacten. Wat het ontbreken van sociale relaties met iemand doet werk ik in de paragrafen 7.5 en 7.6 verder uit.

7.3 Dankbaarheid; de spirituele en magische laag

Hoe kan ik deze spirituele en magische laag in mijn onderzoek herkennen en hoe ziet die laag eruit? De meeste respondenten geven in hoofdstuk 5 onder vragengroep A aan, katholiek te zijn maar niet meer praktiserend. In hun jeugd gingen ze wel naar de kerk. Religie is voor de meeste voedselbankcliënten geen issue meer. Er zijn nog meer verschillen met vroeger. De samenleving in de oudheid is niet te vergelijken met onze moderne maatschappij. In hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1 en paragraaf 2.2.2 hebben wij gezien dat in oude culturen het uitwisselen van geschenken nog was ingekapseld in een morele, ethische en religieuze orde. Dat kan niet gezegd worden van een gift, in de vorm van voedselpakketten, in onze geïndividualiseerde en geseclariseerde samenleving. Bovendien is een voedselbank zoals

blijkt uit hoofdstuk 3, paragraaf 3.5 in Nederland een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Giften worden normaal gesproken tussen mensen of goden uitgewisseld. Maar met een gift in de vorm van een voedselpakket is iets bijzonders aan de hand. De voedselbank produceert zelf geen producten maar haalt overtollig eten op en geeft het door aan mensen die daarvoor in aanmerking komen. De gever van het eten is voor voedselbankcliënten aldus een onbekende. De verschillen tussen de oude en moderne cultuur en de manier waarop deze zijn ingericht zijn dan ook dermate groot dat er moeilijk een vergelijking te maken valt. Maar op één punt is er wellicht wel een overeenkomst. In principe zijn de goden van vroeger net zo onzichtbaar als de gevers van het eten aan een voedselbankcliënt. Beiden laten zich niet zien. In hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1 hebben wij gezien dat ‘hau’ in de Maori-cultuur ‘geest’ betekent in het bijzonder de geest van de gift. De jagers uit deze cultuur geven een deel van de gevangen vogels terug aan de natuur. De veronderstelling is dat het een nieuwe overvloed aan vogels oplevert. We hebben ook gezien dat wederkerigheid (iets teruggeven) één van de drie plichten is binnen de Maori-cultuur. Door een deel van de vogels te offeren wordt ‘de geest’ teruggegeven aan de natuur. In een moderne context vertaald wil dat zeggen dat door dankbaarheid te tonen de ‘geest’ van een voedselpakket wordt teruggegeven aan de (onzichtbare) gever van het voedsel. Dankbaarheid voor een voedselpakket in deze context kan gezien worden als een geseclariseerde vorm van spiritualiteit.

7.4 Dankbaarheid; de morele en psychologische laag

De tweede laag van dankbaarheid wordt gevormd door morele en psychologische aspecten. In de bereidheid tot helpen zijn altruïstische en egoïstische motieven bijna niet te ontwarren; dat giften bepaalde aspecten van de gever en ontvanger onthullen hebben wij gelezen in hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.1. Wij hebben in paragraaf 7.3 geconstateerd dat de gever anoniem blijft. Ik kan dan ook niet zeggen of het gulle gevers of gierige mensen zijn. Hun identiteit is onbekend. Ik kan ook niets zeggen over de motieven waarmee gegeven wordt. Er kan gegeven worden uit altruïstische motieven maar ook uit zakelijke overwegingen. Bedrijven doneren voedsel omdat ze besparen op arbeid- en afvoerkosten, hebben wij gelezen. Maar het kan ook zijn dat mensen zich verbonden voelen met de armen in de samenleving of dat men de noodzaak van een rechtvaardige maatschappij inziet. De identiteit van de gever wordt niet onthuld. Op deze manier is het geven van eten dan ook zonder risico's. In paragraaf 4.4.4 hebben wij gelezen dat zelfs ‘low risk’ of ‘uitgeklede’ geschenken als bloemen of cadeaubonnen een risico kunnen vormen. Wij hebben in deze paragraaf dus gezien dat er met het geven van geschenken nogal wat verkeerd kan gaan. Dat geldt niet voor een donateur van eten, die heeft, zoals blijkt uit het onderzoek, geen ‘identiteit’ en is daardoor niet kwetsbaar.

In tegenstelling tot de gever heeft de ontvanger van een voedselpakket *wel* een identiteit zoals blijkt uit de analyses van de casussen en verwoord in hoofdstuk 5 paragraaf 5.2 t/m paragraaf 5.7. Een voedselpakket onthult bepaalde aspecten van de ontvanger. Ik wil hierop verder ingaan. In paragraaf 7.2 heb ik een profielschets van een voedselbankcliënt gegeven. Het betreft min of meer demografische kenmerken en het zegt niet zoveel over wat armoede met de ontvanger doet. In hoofdstuk 3 hebben wij gelezen wat onder armoede in Nederland verstaan wordt. In paragraaf 3.4 van dit hoofdstuk hebben wij kunnen lezen wie in aanmerking komt voor een voedselpakket. Hieruit concludeer ik dat armoede in Nederland een vaststaand feit is en dat alle respondenten van de onderzochte groep arm zijn. Leven in

armoede heeft voor de respondenten duidelijke gevolgen. Wij hebben in paragraaf 3.3 kunnen lezen wat onder meervoudige problematiek verstaan wordt. Het niet betalen van rekeningen is een van de problemen. Wij kunnen uit de analyses, zoals verwoord in hoofdstuk 5, constateren dat alle respondenten gebruik maken van schuldensanering. Uit het onderzoek blijkt ook dat alle respondenten lichamelijk en psychische klachten hebben. Een kleine opsomming. Jan: 'Het lukte niet meer om te gaan werken' en 'Ik dronk'. Annie: 'Ik volg een cursus 'In de put uit de put' en 'Ik kan de werkdruk niet meer aan'. Neeltje: 'Ik heb borderline'. Olaf: 'Ik hoor vaak stemmen in mijn hoofd' en 'Ik heb last van psychoses'. Marieke: 'Ik lijdt aan angststoornissen'. Klaas: 'Ik heb epilepsie'. Door psychische en lichamelijke problemen kunnen de respondenten niet deelnemen aan het arbeidsproces; dat heeft tot gevolg dat alle respondenten zijn aangewezen op meerdere vormen van hulpverlening.

Door de anonimiteit van de gever blijft de directe confrontatie tussen gever en ontvanger uit. In paragraaf 2.3.2 hebben wij gezien dat er in de uitwisseling van giften sprake is van een subtiele balans tussen afhankelijkheid en onafhankelijkheid. Macht en controle kan daar onderdeel van uitmaken. Zowel de gever als de ontvanger staan bij elkaar in het 'krijt', hebben wij kunnen lezen in hoofdstuk 2 paragraaf 2.3.2. Uit de analyses van de casussen blijkt dat niet. Dat kan ook niet want naar de motieven en identiteit van de gever van voedselpakketten heb ik geen onderzoek gedaan. Ik sluit niet uit dat de anonimiteit van de gever een voordeel is voor de cliënt van een voedselbank. Het identiteitsaspect, arm zijn, wordt door de gever niet onderstreept en ook niet zijn morele superioriteit. De asymmetrische relatie tussen gever en ontvanger, waarover de theorie spreekt in hoofdstuk 2 paragraaf 2.2.1, is niet zichtbaar. Uit het onderzoek blijkt dat over het algemeen genomen mensen zich niet schamen voor hun wekelijkse bezoek aan de voedselbank. In het begin is er wat aarzeling maar de meeste respondenten zien hun wekelijkse gang naar de voedselbank als een uitje. Ik sluit niet uit dat de onzichtbaarheid van de gever een voordeel voor de ontvanger is. Je kunt iemands behoefte benadrukken of van iemand een bedelaar maken, hebben wij kunnen lezen in hoofdstuk 2 paragraaf 2.4.3. Door de afwezigheid van de gever worden geen 'verkeerde' aspecten van iemands identiteit onthuld, hebben we al kunnen constateren; ook het eigen 'falen' wordt niet onderstreept. Leven in armoede is geen pretje, blijkt uit de analyses. Ik citeer: 'Ik begin het echt beu te worden dat geld' zegt Annie in paragraaf 5.3. onder C en Jan: 'Ik voel mijn door zijn schulden volop beperkt'. Maar wat opvalt is dat niemand van de respondenten de 'schuld' van hun leefsituatie bij iemand anders legt. Ze accepteren hun lot, maar als de cliënten van de voedselbank zouden mogen kiezen uit een voedselpakket of meer inkomen dan kiest iedereen voor meer inkomen, blijkt uit de antwoorden op de laatste vraag van het vragenschema.

7.5 Dankbaarheid; de 'geven is leven' laag

Dankbaarheid is niet alleen een kwestie van goed fatsoen of goede omgangsvormen. Door aan elkaar te geven ontstaat een web van gevoelens, blijkt uit paragraaf 2.3.1 van hoofdstuk 2; wederkerigheid, dankbaarheid en cultuur. Geven creëert sociale interacties binnen de persoonlijke leefwereld. De theorie wordt door de praktijk bevestigd. De cliënten van de voedselbank denken met genoegen terug aan de cadeautjes die ze ontvingen met Sinterklaas, Kerstmis en bij andere gelegenheden. 'Ik ben een dankbaar mens' zegt Annie en 'Ik ben heel

dankbaar al is het cadeautje nog zo klein' zegt Neeltje. De overige reacties van de respondenten over dit thema zijn van dezelfde strekking. (zie hoofdstuk 5 paragraaf 5.3 en 5.4 en hiervan analysegroep *E*). Wat maakt een geschenk tot een gift? Het karakter van een gift is dat er niet voor betaald hoeft te worden anders devalueert het tot een goed. Vergelijk het maar met betaalde 'liefde'. Een voedselpakket is gratis en in die zin een gift. Het voedselpakket ligt aan de basis van wederzijdse verplichtingen. De drievoudige plicht tot geven, ontvangen en iets teruggeven in de vorm van dankbaarheid speelt een cruciale rol bij het onderhouden en bevestigen van sociale relatie. Uit analysegroep *E* van hoofdstuk 5 blijkt dat de respondenten niet alleen dankbaar zijn voor een voedselpakket maar ook voor andere vormen van hulpverlening. Ze stellen wel grenzen aan de hulpverlening. Teveel bemoeizucht wordt niet op prijs gesteld. Dankbaarheid kan door onmacht en afhankelijkheid gecompliceerd worden, hebben wij in paragraaf 2.3.2 kunnen lezen. Dat blijkt ook uit de analyses. De meeste cliënten van een voedselbank moeten niet veel hebben van deurwaarders en instanties die inbreuk maken op hun privacy. Klaas drukt het treffend uit als hij zegt; 'als deze tafel, die al dertig jaar binnen staat, zou kunnen praten dan heb je een geweldig en een heel dik boek', zoals wij hebben kunnen lezen in hoofdstuk 5, paragraaf 5.7 onder *B*. 'Ik zou ze wel willen pakken' is de reactie van Marieke als iemand kritiek heeft op haar opvoedkundige kwaliteiten, zoals blijkt uit paragraaf 5.6 onder *B* van hoofdstuk 5. De cliënten van een voedselbank zijn dus niet voor alles dankbaar. Ze hebben in hun leven veel 'ontvangen', zowel prettige als onprettige dingen. In hoofdstuk 2 paragraaf 2.3.1 hebben wij gelezen dat de glimlach van een kind kan worden gezien als een dankbare reactie op de moederlijke zorg. Ik heb in dit kader de relatie tussen de respondent en hun ouders, broers en zussen onderzocht en de respondenten gevraagd of ze voor hun familie nog dankbare gevoelens koesteren. De uitkomsten zijn niet eenduidig en laten een wisselend beeld zien. Dankbaarheid binnen de familierelatie beweegt tussen twee extremen; 'ik ben heel dankbaar' tot 'ik moet er niets meer van hebben'. Ik geef van beide voorbeelden. In hoofdstuk 5 paragraaf 5.4 onder *B* zegt Neeltje: 'Over mijn vader en moeder wil ik het niet hebben' en 'Ik heb gebroken met de hele familierelatie; ik ben geen gebruiksvoorwerp!' In hetzelfde hoofdstuk maar dan onder paragraaf 5.5 zegt Olaf: 'De relatie met mijn familie is goed, ze betekenen heel veel voor mij: we zijn heel close en spreken elkaar dagelijks over de telefoon'. Of de oorzaak van een breuk ligt in een verstoorde moeder-kind relatie kan ik niet zeggen. Ik heb geen specifiek onderzoek gedaan naar de relatie tussen de respondenten en hun moeder. Het onderwerp werd wel aangetipt. Sommige respondenten willen over hun moeder niets zeggen en andere zijn juist lovend.

7.6 Dankbaarheid; de maatschappelijke en culturele laag

Niemand is 'zomaar' arm is de stelling. Naast persoonlijk omstandigheden spelen ook maatschappelijke omstandigheden een rol in het armoedevraagstuk. De persoonlijke omstandigheden heb ik al belicht in paragraaf 7.4. Ik wil nu stilstaan bij de invloed van de maatschappij op het armoedevraagstuk in Nederland. In hoofdstuk 3 hebben wij gezien wat onder armoede verstaan wordt door onder andere in paragraaf 3.2 cijfers over armoede van het Centraal Bureau voor de Statistiek, Sociaal en Cultureel Planbureau en van de Chronische zieken en Gehandicapten Raad te noemen. Wij hebben gelezen dat parlementaire beslissingen over uitkeringen directe gevolgen hebben voor uitkeringsgerechtigden. Wij hebben ook kunnen lezen dat armoede in Nederland bestaat. Afhankelijk van het armoedecriterium leven

in Nederland ca. 382 duizend tot 623 duizend mensen in armoede. Wij hebben gezien dat niet iedereen gebruik maakt van voedselhulp. Maar wanneer er sprake is van een meervoudige problematiek is de kans groot dat iemand een beroep moet doen op een voedselbank. Zomaar een voedselbank binnen lopen om een voedselpakket op te halen is uitgesloten. Voedselhulp is gebonden aan criteria, hebben wij in paragraaf 3.4 gezien. Wij hebben ook gelezen dat mensen met een geestelijke of lichamelijke beperking en onvoldoende scholing moeilijk een betaalde baan kunnen vinden. Als vervolgens uitkeringen niet verhoogd worden mag je concluderen dat de ‘maatschappij’ armoede creëert en accepteert. We moeten namelijk niet vergeten dat de maatschappij eisen stelt aan haar burgers. En niet alle burgers kunnen aan die eisen voldoen. Wij hebben ook, in paragraaf 3.3, kunnen lezen dat armoede een complex probleem is. Dat is juist. Naast persoonlijke omstandigheden spelen ook maatschappelijke omstandigheden een rol. Leven in armoede is dus niet altijd en kwestie van ‘eigen schuld dikke bult’ zoals ik dat heb uitgedrukt in hoofdstuk 1, pagina 6. Zo kun je een persoon niet verantwoordelijk stellen voor zijn of haar lichamelijke of geestelijke gebreken. Sommige eigenschappen zijn nu eenmaal aangeboren. Je kunt er een persoon ook niet voor verantwoordelijk stellen dat uitkeringen niet verhoogd worden. Uit het onderzoek blijkt dat de onderzochte groep respondenten niet aan alle eisen die de maatschappij stelt kan voldoen.

Leven in armoede heeft ook sociale uitsluiting tot gevolg, hebben wij kunnen lezen in paragraaf 2.3. De sociologische visie op dankbaarheid benadrukt de intermenselijke relatie. Maar dan moet een persoon daartoe wel in staat zijn. Dat kan vaak niet, blijkt uit de analyses. Deelnemen aan culturele activiteiten, vakanties, familiebezoek in een andere stad of in het buitenland, is om financiële redenen niet mogelijk blijkt uit hoofdstuk 5 onder analysegroep *B*; sociaal netwerk en opleiding onderzoek. Voor sociale activiteiten, zoals een bezoek aan een schouwburg of lid worden van een voetbalclub, moet worden betaald en vrijwel niemand van de respondenten heeft die financiële ruimte, blijkt uit het onderzoek. Ik heb in hoofdstuk 5 onder analysegroep *D* onderzocht of een voedselpakket een oplossing is voor hun financiële problemen. Dat blijkt niet het geval te zijn. De meeste respondenten zien een voedselpakket als een tijdelijke aanvulling op hun inkomen. Dat er uit het voedselaanbod niet te kiezen valt is geen probleem. Ik citeer: ‘Ik heb er geen problemen mee’. Een veel gehoorde reactie is ook: ‘Anders was het nog veel slechter geweest’. Aangezien de meeste respondenten onvoldoende inkomen hebben helpt een voedselbank slechts tijdelijk hun financiële situatie te verlichten. Niemand ziet een voedselpakket als een definitieve oplossing. Inderdaad het armoedevraagstuk is een complex probleem.

Of de respondenten dankbaar zijn voor een voedselpakket en tevreden zijn over de voedselbank heb ik in hoofdstuk 5 analysegroep *D* geanalyseerd. Ik laat de respondenten aan het woord Annie: ‘Ik heb er geen woorden voor; echt geweldig!’ Jan: ‘Het is prettig dat je een week kunt leven; de voedselbank vind ik perfect en voor het eten dat ik krijg ben ik heel dankbaar’, Olaf: ‘Het is een goed ding; wat ik tekort kom vullen zij een beetje aan’, Marieke: ‘Het is heel fijn en goed dat het er is’ en Klaas: ‘Je moet blij zijn dat je het krijgt, ik ben er in ieder geval dankbaar voor’.

Wij hebben in hoofdstuk 2 paragraaf 2.5 ook gelezen dat de sociale interpretatie van dankbaarheid ook negatieve aspecten kan bevatten. ‘Teruggeven’ gebeurt niet altijd uit dankbaarheid maar kan ook voortkomen uit berekening of uit angst voor sociale sancties, zegt

de theorie. Die berekening is niet uit te sluiten maar er is geen reden om aan de integriteit van de respondenten te twifelen. Tot slot van deze paragraaf nog een laatste opmerking. Wij hebben in hoofdstuk 2 paragraaf 2.2.2 gelezen dat dankbaarheid niet alleen persoonlijke relaties corrigeert maar dat het ook belangrijke samenbindende functie heeft voor samenleving en cultuur. Wij hebben in paragraaf 3.5 ook vastgesteld dat in de strijd tegen de armoede mensen en organisaties zich belangeloos inzetten. De voedselbank in Tilburg wordt gedragen door 12 vrijwilligers; het gebouw wordt gratis beschikbaar gesteld door een parochie en de vrachtwagen waarmee het eten wordt opgehaald is gesponsord door een woningbouwvereniging uit Tilburg. Hoe merkwaardig het misschien ook klinkt: armoede bevordert de sociale cohesie in een maatschappij.

Ik heb in deze paragraaf stilgestaan bij de resultaten van de analyses van de gesprekken met de respondenten en deze vergeleken met de theorie. Het geheel geeft een beeld van de manier waarop dankbaarheid gestalte krijgt binnen de context van het ontvangen van voedselpakketten bij voedselbanken in Nederland.

7.7 Conclusies

- 1 Profiel van een voedselbankcliënt. Alle onderzochte respondenten zijn van middelbare leeftijd en wonen vrijwel allemaal alleen. Hun opleidingsniveau is laag. Ze komen allemaal in aanmerking voor een uitkering. Door hun lichamelijke en psychische klachten en lage opleidingsniveau zijn ze kansarm op de arbeidsmarkt. Alle respondenten hebben schulden en maken gebruik van meerdere vormen van hulpverlening.
- 2 Dankbaarheid; de spirituele en magische laag. De meeste respondenten zijn katholiek opgevoed maar niet meer praktiserend. We kunnen concluderen dat de schenkers van voedsel net zo anoniem zijn als de goden in Maori cultuur. Centraal in de Maori cultuur staat het wederkerigheidprincipe. Door dankbaarheid te tonen wordt 'de geest' van de gift terug gegeven aan de gever. Dankbaarheid voor een voedselpakket kan gezien worden als een gesecculariseerde vorm van spiritualiteit.
- 3 Dankbaarheid; de morele en psychologische laag. De gever is anoniem. Daardoor kan over de motieven waarmee gegeven wordt niets worden gezegd. Dat geldt ook voor zijn of haar persoonskenmerken. Aangezien de ontvanger wel een identiteit heeft is de onbalans tussen gever en ontvanger niet direct zichtbaar. Er worden hierdoor ook geen negatieve eigenschappen (zoals bedelaar of armoedzaaiër) aan de voedselbankcliënt gekoppeld. De voedselbankcliënt geeft niemand de schuld van zijn vaak moeilijke leven.
- 4 Dankbaarheid; de 'geven is leven laag'. Door aan elkaar te geven ontstaan interacties. De respondenten kennen gevoelens van dankbaarheid voor cadeautjes die ze ontvangen met Sinterklaas, Kerstmis en bij andere gelegenheden. Ze zijn ook dankbaar voor de voedselpakketten en alle vormen van hulp die ze ontvangen. Dankbaarheid kan ook gecompliceerd raken door onmacht of afhankelijkheid. Teveel bemoeizucht wordt niet op prijs gesteld. De dankbaarheid voor hun familie is ambigu. Het varieert van soms wel en soms niet dankbaar.

- 5 Dankbaarheid; de maatschappelijke en culturele laag. Niemand is 'zomaar' arm. Uit het onderzoek onder de respondenten blijkt dat ze arm zijn en in aanmerking komen voor voedselhulp. Aan voedselhulp zijn criteria verbonden. De vrijwilligers van voedselbanken zich belangeloos in. Armoede heeft ook sociale gevolgen. Deelnemen aan sociale en culturele activiteiten is vrijwel uitgesloten. In de wekelijkse gang naar de voedselbank zit een sociale component. Mensen praten met elkaar over hun problemen. Het scheidt banden. Een voedselpakket is een welkome aanvulling op hun basisbehoeften en geen definitieve oplossing voor het armoedeprobleem. Dat er uit het aanbod niet gekozen kan worden is geen probleem. Alle respondenten zijn lovend over de voedselbank. Ze zijn dankbaar dat een voedselbank bestaat.

7.8 Aanbevelingen

- 1 Verschillende respondenten hebben aangegeven iets voor de voedselbank te willen betekenen. Dat lijkt mij uit oogpunt van wederzijdse betrokkenheid geen slecht idee. Per toerbeurt zou een client van een voedselbank kunnen helpen bij het transport, opslaan en distribueren van voedselpakketten.
- 2 Uit het onderzoek blijkt ook de anonimiteit van de gever. Dat heeft voordelen, blijkt uit het onderzoek maar ook nadelen. De betrokkenheid van de gever is minimaal. Wat een voedselbank precies doet, waar ze eten ophalen en hoeveel inspanning het vergt om elke week een voedselpakket samen te stellen, blijft hierdoor ook onzichtbaar. En dat zou anders mogen.
- 3 De maatschappij creëert slachtoffers, hebben wij kunnen constateren. Dat scheidt verplichtingen. Problemen binnen gezinnen en bij mensen moeten in een eerder stadium worden opgespoord. Het voorkomt extreme ontsporingen.
- 4 De huisvesting van Stichting Voedselbank Tilburg is pover. De cliënten staan in weer en wind op vrijdagmiddag te wachten tot ze naar binnen mogen. Ook moet de ruimte telkens, na het uitdelen van de voedselpakketten, weer leeg worden opgeleverd. Dat kan anders. Er staan in Tilburg genoeg kantoorgebouwen leeg waar de Voedselbank Tilburg zich permanent in zou kunnen vestigen.

Tot slot. Persoonlijk heeft mij de opmerking van de respondenten: 'Van onze armoede kunnen we niemand de schuld geven', het meest geraakt. Het raakt misschien de kern van het onderlinge vertrouwen in de samenleving. Uit de theorie blijkt namelijk dat vertrouwen cruciaal is voor het onderhouden van gemeenschappelijke banden. Dankbaarheid corrigeert niet alleen persoonlijke relaties maar vervult ook samenbindende functies. Dankbaarheid fungeert als het morele cement van onze samenleving hebben wij kunnen lezen (hoofdstuk 2 paragraaf 2.3.1). Wat dat betreft is een voedselbankcliënt een volwaardig lid van de maatschappij. Ze geven aan de maatschappij terug wat in hun vermogen ligt namelijk dankbaarheid. 'Daar doen wij het allemaal voor' merken de vrijwilligers van de Voedselbank Tilburg op.

BIJLAGEN

A Vragenschema ten behoeve van het interview

I Biografische gegevens.

- 1 Hoe oud bent u?
- 2 Waar bent u geboren?
- 3 Bent u of was u lid van een bepaalde kerk of kerkgenootschap?
- 4 Wat hebt u voor opleiding gehad?
- 5 Oefent u een beroep uit?
- 6 Hoeveel kinderen heeft u?
- 7 Hoe oud zijn deze?
- 8 Leven u ouders nog?
- 9 Wat is/was het beroep van uw vader, moeder?
- 10 Hoeveel broers en zusters heeft u?
- 11 Hoe oud zijn deze?

II Uw opvattingen over ontvangen en dankbaarheid door het leven heen.

- 1 Wie helpt u in moeilijke tijden? Zijn dat uw ouders, broers, zussen of kennissen/vrienden?
- 2 Waaruit bestaat die ondersteuning? Is dat met geld, eten, of spullen/goederen?
- 3 Wat vindt u van deze vorm van hulp?
- 4 Hoe kijkt u in het algemeen genomen tegen het krijgen van hulp, eten, en geld aan?
- 5 Waarvoor was u als kind dankbaar?
- 6 Vindt u krijgen altijd prettig? Kunt u uitleggen wanneer wel en wanneer niet?
- 7 Waarvoor was u tijdens uw jeugd, middelbare school, huwelijk en op latere leeftijd dankbaar en zo ja of nee hoe voelde dat dan?
- 8 Kent u nog steeds gevoelens van dankbaarheid of niet meer?
- 9 Kunt u aangeven wat de oorzaken zijn?
- 10 Welke dingen vindt u beslist niet leuk te krijgen waarvoor u zich wel verplicht voelt dankbaar te moeten zijn en hoe voelt dat?
- 12 Wat zou u het liefst willen krijgen waarvoor u dankbaar zou kunnen zijn.

III Door welke omstandigheden bent u bij een voedselbank terecht gekomen?

- 1 Kunt u omschrijven /aangeven waarom u op een voedselbank bent aangewezen?
- 2 Door welke instantie bent u naar een voedselbank doorverwezen?
Door schuldsanering / Maatschappelijk Werk / anders.
- 3 Verwacht u nog lang op deze voedselbank aangewezen te moeten zijn?
- 4 Kunt u aangeven hoe lang nog of hoe kort?
- 5 Voelt u zich slachtoffer van maatschappelijke of persoonlijke omstandigheden?
- 6 Vraagt u zich af waarom juist u op een voedselbank bent aangewezen?
- 7 Aan wie geeft u de schuld dat u op een voedselbank bent aangewezen?
- 8 Welke rol speelt u daarin? kunt u dat aangeven?

IV Hoe ervaart u deze voedselbank en is deze vorm van hulp voor u toereikend?

- 1 Vindt u deze voedselbank prettig of niet? Kunt u dat toelichten?
- 3 Vindt u het erg dat u niet of beperkt kunt kiezen uit het eten dat wordt aangeboden?
- 4 Schaamt u zich dat u bent aangewezen op een voedselbank?
- 5 Wat vinden uw familie, kennissen en vrienden dat u bent aangewezen op een voedselbank?

V Bent u dankbaar voor deze vorm van hulp?

- 1 Vindt u een voedselbank een oplossing voor uw problemen en bent u daar dankbaar voor of niet? kunt u een toelichting geven?
- 2 Vindt u het prettig om een voedselpakket in ontvangst te nemen? Zo ja; kunt u dat toelichten? Zo neen, kunt u dat toelichten?
- 3 Als u de keuze zou hebben tussen een hoger inkomen of elke week een voedselpakket waarvoor zou u dan kiezen? Waarvoor zou u het meest dankbaar zijn? Kunt u een toelichting geven?

B Voorbeeld interview; Marieke

Marieke zou je iets over jezelf kunnen vertellen hoe oud je bent waar je geboren bent, getrouwd, hoeveel broers en zusters je hebt?

Ik ben geboren en getogen in Tilburg, een echte Tilburgse, achtendertig jaar inmiddels en moeder van vijf kinderen ook alleenstaand.

Getrouwd geweest ?

Nee, wel samengewoond.

En daar zijn vijf kinderen uit voortgekomen?

Uit de eerste relatie zijn twee kinderen uit gekomen en uit de andere relatie zijn drie kinderen uitgekomen.

Heb je nog een beroep?

Ik heb twee broers.

Nee sorry heb je nog een beroep!

Oh, beroep nee, ik ben thuis.

Hoe oud zijn je kinderen?

De oudste is negentien eentje van vijftien. Dan heb ik een meisje van negentien een jongen van vijftien die jongen woont nog thuis. Ik heb ook nog drie kleintjes in de leeftijd van een jongen van vier een meisje van drie en een jongetje van twee. En van de oudste, mijn dochter, ben ik op 12 november 2009 oma geworden.

Zo! Een jongen of meisje? Dus als ik het goed begrijp ben je ook nog oma?

Ja een jongetje; JuNeeltje heet hij.

Dus als ik het goed begrijp heb je dan wonen er nog vier thuis?

Ja, ja met die van negentien woont bij haar vriend samen.

Mooie familie!

Ja, ja ik heb zelf de familie een beetje groter gemaakt. Mijn ouders zijn overleden. Mijn vader vijfentwintig jaar mijn moeder vijftien jaar.

Je was een jaar of dertien toen je vader overleed?

Ja.

Jouw moeder is die al lang overleden?

Dat wordt vijftien jaar.

Wat was het beroep van je vader en moeder ?

Dat weet ik eigenlijk niet mijn moeder was ook huisvrouw voor zover ik mij kan herinneren en mijn vader ja? Ik kan mijn vader heel veel herinneren dat hij altijd ziek was.

Heb je niet thuis gewoond?

Ik? Ja, ja, mijn ouders waren ook gescheiden.

En daar had je geen contacten mee?

Jawel, ik had wel contact. Mijn vader woonde hier in de Paterstraat, hier bij de Bredaseweg en daar ging ik regelmatig heen. Ik was een papa's kindje die was altijd thuis. Ik kan mij niet herinneren dat hij heeft gewerkt en mijn moeder was ook altijd thuis die was longpatiënt en suikerpatiënt ja.

En hoeveel broers en zusters heb je?

We waren thuis met z'n vieren maar de twee oudste ik heb al een broer in de vijftig die waren nog in huis.

Een broer van vijftig?

Ja en dan nog een die tegen de vijftig aan zit.

Ook een broer?

Ja, twee broers en dan heb ik nog een zus die is twee jaar ouder dan ik die is veertig.

En hebben die wel een baan?

Mijn zus werkt ja die werken allemaal.

Maar jij zit in de bijstand?

Ja, ik zit al enkele jaren in de bijstand. Ik heb ook heel veel gewerkt hør. Ja, hoofdzakelijk in productiewerk. Ik heb bij Campina gewerkt. Bij Geloven gewerkt (snackfabriek in Tilburg). Ik heb ook jaren in de schoonmaak gezeten. Ik heb vrijstelling tot maart 2011. Ik zit nu sinds een maand of acht ga ik twee keer in de week naar Feniks.

Wat is dat?

Ja, dat is eigenlijk emancipatie. Ik zit in een groep 'vlieg er eens uit'. Ik zit hoofdzakelijk in een groep met alleenstaande moeders met kinderen om je weer terug in de maatschappij te kunnen krijgen en dat wil ik ook heel graag ik wil straks al is het maar voor een paar dagdelen weer gaan werken.

Ja, want de kinderen zijn uit twee relaties voortgekomen en heb je daar nog veel contact mee met die relaties of niet?

Ja, de jongste dat is Antilliaan, ja, dat is een drama eigenlijk. De ene keer gaat het goed de andere keer niet dus dat staat eigenlijk op een heel laag pitje. Met de vader van de oudste twee heb ik wel contact mee, ja.

Dat gaat voornamelijk over kinderen zaken en zo?

Ja ook.

Doe je nog wel dingen samen in de zin samen met hun naar school gaan en zo?

We overleggen. Mijn zoon van vijftien gaat slecht op school, brutaal en zo en hij is ook puber aan het worden en daar zijn af en toe gesprekken over en ik ga af en toe thee drinken dus we hebben wel contact.

Waar zit je zoon?

Bij Parcours zit hij. Speciaal onderwijs. Vroeger was dat de Burcht.

Zat dat in de St. Josephstraat of zo?

Nee, nee dat zat bij het Maria Ziekenhuis. Hij zit nu op de Pannehoef in de Nazarethstraat. (De Panne Hoef is voortgekomen uit Huize Nazareth een welbekend tehuis in Tilburg voor verlaten of misdeelde kinderen dat door de fraters in Tilburg [...]. Nu een school voor speciaal onderwijs). Hij is daar gestart in groep drie en heeft tot groep 8 opgezeten. Gespecialiseerd in moeilijk opvoedbare kinderen een SMOK school is dat.

Hoe komt dat was dat van jongs af aan?

Nee, nee het heeft te maken met de relatie van hun vader toen, daar is heel veel uit voortgekomen, vooral ons Kim onze oudste dochter heeft heel veel meegekregen en is daarom uit huis geplaatst die heeft in Utrecht Eikenstein die jeugdinstellingen gezeten, jeugdgevangenen zijn het eigenlijk en dat is hele heftige tijd geweest.

Jeugdgevangenis was het een crimineel?

Nee, ze was geen crimineel ze had gewoon hulp nodig ze was... euch ja bijvoorbeeld ze snee zichzelf met een keukenmesje of met iets scherp.

Border line?

Dat zit er tegenaan dat is nooit bewezen ze was nog geen twaalf toen werd ze al uit huis geplaatst en kwam pas weer terug in Tilburg en toen was ze zestien en een half toen kwam ze op begeleid wonen op een kamer. Haar relatie was een drama. Ze heeft nu zelf een kind maar dat is nog heel heftig. De relatie is ook niet goed en ik heb er ook heel veel zorgen over. Maar ja, ik kan niet heel veel meer.

Nee, het is haar leven.

Ja. ja.

Wat voor schoolopleiding heb je gehad?

Ik heb op de Quirijn gezeten destijds.

Een scholengemeenschap in Tilburg Noord?

Ja, ja. en die heb ik ook afgesloten met een diploma. Destijds kon je kiezen uit A, B, C verschillende niveau, alles geslaagd op C niveau. Typediploma destijds gehaald nog.

Was dat MAVO theoretische leerweg?

Toen was er nog geen praktijk tenminste niet dat ik weet er is nu zoveel veranderd op die scholen. Die keuzes ook allemaal. Maar ja, goed afgesloten en ik wilde heel graag dierenverzorgster worden maar ja. Ik heb mij weer aangemeld destijds. Hoe heten die kippen ook weer in Barneveld? Ook naar de opendag geweest. Mezelf aangemeld maar daar is niets uitgekomen.

In Tilburg nog geprobeerd?

Nee, in Tilburg was op dat vlak in dierenverzorging niets.

Je hebt de zorgboerderijen maar dat is..

Ja.

Dat is ook niet precies wat je zoekt?

Nee, dieren verzorgen, honden en katten. Dat wil ik nu wel weer gaan doen door mezelf te laten inschrijven als vrijwilliger om te beginnen. En dat gaat ook altijd via Feniks.

Ik hoor dat je best moeilijke periodes in je leven hebt gehad wie helpt je dan?

Ik heb mijn zus en een goede buurvrouw en een paar vriendinnen die heel erg dicht bij me liggen. Dat is het eigenlijk het is een klein wereldje. Ik mis mijn ouders heel erg ik mis mijn pap. Ik was dertien toen ik mijn vader verloor ik was zelf nog een kind. Met mijn moeder heb ik altijd een goede band gehad en daarom doet het mij altijd zeer als je ziet hoe andere mensen met hun ouders om gaan, mensenlief ben blij dat je ze hebt. Niet iedere ouder is perfect maar het zijn je ouders.

Die mis je wel?

Die mis ik heel erg ja.

Die relatie was best goed dan?

Met mijn ouders? Ja. Mijn moeder droeg ik op handen, ja. Ik heb ook wel eens een grote mond tegen ons mam gehad net zo goed dat heeft iedereen maar ik was zelf ook negentien toen ik mijn dochter kreeg zelf heel jong, veels te jong ook. Maar je denkt dat je op zo'n moment de hele wereld aan kan, maar ja het is best pittig geweest. Je bent zelf ook nog een kind.

Die hulp waaruit bestond die uit financiële hulp of....

Van mijn moeder?

Gewoon in moeilijke tijden.

Ja, ook. Eigenlijk sinds ik bij de voedselbank zit hoef ik niet meer naar de buurvrouw om te vragen goh ik heb geen geld meer of ... maar die tijden zijn er wel eens geweest. Dan kwam ik bij mijn buurvrouw aankloppen voor aardappels of als ik echt geld nodig had voor papers. Ik heb tijden gehad dat ze bij mij alle drie in de papers zaten dat is best een grote uitgave elke week. En mijn zus ook die waren er dan gewoon voor mij en nog.

Vond je dat prettig?

Ja!

Of had je toch iets van ...

Ik zat in die situatie. Ik excuseer mij voor alles; vaak sorry, sorry, sorry en dank je wel en als ik ooit eens in een situatie kom dat het mij goed gaat dan komt alles weer terug. Ik waardeer ook alles, al is het nog zo klein. Ja, ik waardeer het gewoon heel erg.

Dankbaar?

Dankbaar zeer zeker, heel erg dankbaar, ja. Het zijn de kleine dingetjes. Soms denk ik van... Je krijgt bij de voedselbank bijvoorbeeld drie pakken koeken en vier flessen pudding of net wat dat hebben ze niet nodig ze hebben een koophuis, die werken alle twee en zo en dan denk ik dan maak ik er toch een klein mandje van en geef ik dan aan de buurvrouw. Het is niet veel maar het komt uit een goed hart. Ik heb zoveel gekregen en dat wordt ook heel erg gewaardeerd. Ze zeggen niet dat komt van de voedselbank en dat willen wij niet.

Sociaal gezien sta je niet in een isolement?

Nee, gelukkig nie. Nee. Er zijn wel periodes geweest toen ik niet naar Feniks ging toen mijn kindjes kleiner waren.

Feniks is dat maatschappelijk werk of zo die naam heb ik nog niet gehoord.

Ik had er ook niet van gehoord het is een stichting ja, hoe moet ik het zeggen? Er worden heel veel cursussen gegeven. Feniks staat eigenlijk voor de geëmancipeerde of emancipatie. Het heeft mijn wereld ruimer gemaakt, nieuwe mensen leren kennen want ik had wel een kringetje om mij heen maar wel een klein kringetje, ja. Daar heb ik nieuwe mensen leren kennen, nieuwe inzichten, die er in zitten de wereld is groter gemaakt. We gaan ook regelmatig op excursies naar het Missionair Service Centrum. Op de Spoorlaan zijn we geweest. Gisteren zouden we gaan 'nordic waking' maar door het slechte weer is het niet doorgegaan [...] ja wat dingen ondernemen. Laatst zijn we bij La Poubelle geweest een rondleiding gehad en dat doen we dat samen echt in een groep.

Verwacht je dat daar nog eens een keer betaalt werk uit voort komt?

Jazeker, dat is ook de insteek. Het wordt ook gefinancierd per persoon die daaraan deelneemt van een maand of tien - elf en dan twee keer in de week.

Hele dag?

Nee, twee dagdelen iedere keer van negen tot twaalf dat is zes uurtjes per week en dat kost om de nabij vijfduizend euro per persoon.

Zo!

Ik schrok daar ook heel veel van de gemeente Tilburg betaalt dat, ja.

Kun je het vergelijken met een soort re-integratieproject of niet? Of ligt dat net even iets anders?

Dat ligt net iets anders. We werken niet. We werken eigenlijk aan onszelf om te kijken... We hebben heel veel theorie we hebben een map om te kijken en oefeningen die we doen. Wie ben ik en wat wil ik? Waar is mijn toekomst en waar wil ik mijzelf gaan ontplooiën of wat zijn mijn interesses en wat lijkt me leuk om te doen.

Als je nu zo terugkijkt op je leven, je bent achtendertig, hoe ervaar je dat dan? Ben je daar dankbaar voor of zeg je het is af en toe toch een beetje veel geweest?

Er zijn momenten dat het heel veel is geweest en ook pittige tijden. Ja, het verlies van mijn ouders. Het verlies van mijn peettante die eigenlijk was als een tweede moeder die is vier jaar geleden overleden. En zo wie zo als mensen wegvallen of overlijden dat is allemaal akelig. Ik lijd zelf heel erg aan angststoornis. Hoe moet ik het zeggen hyperventilatie paniekaanvallen heel heftig.

Heb je daar regelmatig last van?

Ja, de laatste maanden heb ik het heel veel. Ik vind het al moeite om hier naar de voedselbank te komen dat kost al heel veel energie maar ik moet iedere week en uiteindelijk ben ik dan weer blij als ik straks thuis ben en er zijn momenten dat het heel heftig is.

Krijg je daar medicijnen voor?

Medicatie heb ik al tien jaar. Nu heb ik één maal daags 20 milligram Paroxetine dat is eigenlijk een soort antidepressiva dat heel vaak gebruikt wordt bij mensen met angststoornissen. [...] Dat is heel erg moeilijk. Ik ben op dit moment heel erg blij en dankbaar met de zegeningen, daar ben ik heel blij mee, die ik wel heb. Ik heb ook een leuk huisje.

Dat huur je?

Een huurhuis ja. Ik woon in Tilburg Noord al tien jaar ik woon er graag.

En je exen?

Ja, met die van die oudste heb ik eigenlijk een redelijk contact mee. Ik kan er nou beter mee omgaan dan in de tijd dat ik er samen mee heb gewoond want dat is heel erg escalatie geweest. En met de vader van de jongste drie ja dat zijn ook hele drama's. Een echte Antilliaanse man zoals beschreven staan in de boeken. Die heeft tien kinderen in totaal met die drie van mij erbij. Hij woont bij een vrouwke bij ons in zuid in Tilburg Zuid. Daar heeft hij ook twee jongetjes bij, bij mij heeft hij drie kinderen. Zijn jongste zit samen met mijn oudste Serellie (moeilijk verstaanbaar) op het Medisch Kleuterdagverblijf (MKD) in Goirle. Dus die confrontatie is ook iedere week.

Antilliaan is dat Aruba?

Nee, Curaçao. Hij is een echte Antilliaan.

Alle clichés?

Ja, Ik zeg altijd alle clichés die in de boeken staan zijn op jou van toepassing.
Maar op de een of andere manier ben jij er toch op gevallen!

Ja, ik ben er op gevallen dat had ik niet gedacht want ik ben nooit op een donkere man gevallen, maar ik heb altijd gezegd dat is mijn eerste donkere man maar meteen ook de laatste. Ik ben er wel klaar mee! Hij heeft mij nooit geslagen of zo of aangeraakt maar die hebben gewoon een andere mentaliteit zo'n andere manier van denken en manier van doen. Hij is zo opgegroeid. Sinds 2000 is hij in Nederland.

Hoe oud is hij?

Hij is tweeënveertig. Maar als je hem ziet zou je denken dertig begin dertig. Ze zien er altijd jonger uit dan wij denken, trouwens die vrouwen eigenlijk ook.

Kortom, hij was best aantrekkelijk?

Mooie man en nog. Hij is een mooie man om te zien maar van een knap bord daar red je het alleen niet mee. Wat betreft het zorgen voor zijn kinderen is wat dat betreft nihil, dat doe ik allemaal zelf.

Daar bemoeit hij zich niet mee?

Nee, hij komt zo heel af en toe op bezoek. Hij is een keer of vier bij mij thuis op bezoek geweest en van te voren heb ik hem tien maanden niet gezien dan hoor je geen taal of teken helemaal niks. En dan kom ik hem weer tegen op de school van ons Serellie.

Hoe vinden de kinderen dat want die hebben geen papa.

Die kennen hem niet, nee, nu hij vier keer is geweest begint het een beetje. De eerste keer dat ik hem zag zeg ik tegen ons Serelli dat is papa dan keek ze hem aan en zei; ik ken jou helemaal nie. Krijg ik van jou een handje? Nee, want ik ken je helemaal nie. Ons Serellie heeft een vorm van autisme hoogst waarschijnlijk. De diagnose moet nog gesteld worden. Ze is nog te jong.

Hoe oud is ze?

Ze is vier.

Ze zit dan in groep twee?

Nee, ze zit nog steeds op het Kinderdagverblijf Medisch, wat vroeger de Openluchtschool was in Goirle daar zit hij in die villa's, In villa Boterbloem zit Serelli. We hebben een heel goede ervaring. Hele goede ervaring en een hele goede instelling en begeleiding ook.

Mijn dochter en ex zitten ook in die sector.

Zou niks voor mij zijn want als je ziet hoe die kinderen soms reageren en af en toe bijten en krabben en slaan. Achter ieder kind zit wel een verleden. Want ieder kind dat daar zit heeft iets. [...]. Maar ik vind het wel confronterend want die ex van mij stond daar vanmorgen ook weer op die school en zij ook. En ik zeg altijd; die vrouw is geestelijk ook niet goed. Want ik bedoel haar man gaat vreemd niet ik. Ik hoef aan niemand verantwoording af te leggen en hij wel. Hij was bij haar en dat wist ik in het begin allemaal niet dus toen ons Serelli was geboren kwam die informatie pas los want hun jongste kind scheelde een paar maanden met die oudste van mij!

Tja, je denkt dat hij autistisch is of een verwante stoornis heeft?

PDD- nos dat is best wel pittig. We weten het eigenlijk niet. Ze hebben hem nog niet kunnen testen omdat nog altijd te jong was. Nou ben ik een aantal weken geleden bij Firenze geweest dat zit op de Bosscheweg voor een kindpsychiatrisch onderzoek maar hun deden dat nie. Ze zeiden je moet terug naar Compaan want dat hebben ze daar in huis. Dat hebben ze niet in huis voor die jong en zit helemaal niet bij Compaan en dus nu zijn ze in conclave wie kan nou dat kind een psychiatrisch onderzoek bij ons Serelli afnemen? Want we konden ook wel naar Breda want dat wordt daar ook gedaan maar dan zit ik weer met die angst. Ik durf al niet hier naar toe te komen.

Hoe kom je nu hier?

Met een autootje. Ja, ik hou aan mijn autootje vast.

Ik kijk zo af en toe naar mijn lijstje, hoe kijk je in het algemeen genomen tegen hulp aan? Ben je daar dankbaar voor?

Zeker, heel dankbaar ja en ik heb ook altijd gezegd net als ...

Of zijn er ook dingen waarvan je zegt dat hoeft voor mij niet je hoeft niet tegen alles te zeggen dat is fantastisch. Als je er een hekel aan hebt moet je het ook zeggen.

Toen ik in het begin naar de voedselbank ging de eerste paar keer moet ik zeggen dat ik me echt schaamde en als ik thuis was huilde en dacht hoe diep kan je zinken, maar op een gegeven moment heb je, ja. Ik zit nu eenmaal in die situatie en het is niet anders en het is heel fijn en goed dat het er is.

Hoe lang kom je hier?

Ik ga nu mijn derde jaar in.

Denk je nog lang?

Weet ik niet. Ik durf daar helemaal .....

Je hebt nog een bijstanduitkering en vier kinderen.

Ja.

Dat is ook geen vetpot.

Nee, eens kijken ik zit nou sinds vorig jaar het laatste kwartaal van vorig jaar in bewindvoering. Wel vrijwillig.

Bewindvoering wat wil dat zeggen?

Heel mijn salaris mijn inkomen en uitgaven dat regelt Bernadette in mijn geval.

Dat is van?

Dat gaat via de gemeente uit dat is aangevragen. Ik had intensive gezinsbegeleiding thuis gehad van het Leger des Heils en die heeft dat destijds aangevragen niet omdat ik meer schulden had het was maar puur uit zelfbescherming.

Heb je wel schulden?

Ik heb schulden ja.

Dus het is een vorm van schuldsanering.

Schuldsanering heb ik gehad via de gemeente Tilburg maar die is het laatste kwartaal zo ongeveer halverwege vorig jaar zo ongeveer en allemaal netje afgesloten Drie jaar lang afbetaald, je betaalt een x bedrag . Ik betaalde € 40,45. Ik had verschillende schulden lopen.

Grote bedragen?

Nou eens even kijken nou die van de Gemeente Tilburg ging wel over wat grote bedragen over totaal vijftienduizend euro. Daarvan betaal je twaalfhonderd terug. Iedereen krijgt een klein deel en de gemeente krijgt dan van de kredietbank in Breda krijgt dan een lening en dat betaal je terug.

Is dat een stukje kwijtschelding?

Dat is heel veel kwijtschelding als het via de gemeente gaat. Het was ongeveer vijftienduizend euro en toen zat ik in die schuldsanering en toen heb ik heel stom en heel slecht van mezelf laat ik het maar eerlijk zeggen een wietplantage laten zetten door mensen bij mij thuis op zolder en het mooie verhaal dat iedereen heeft gehad je hebt dit en je krijgt dat. Dat is uiteindelijk een heel groot drama geweest. Ik heb gelukkig in mijn huis mogen blijven. Politie erbij.

Huisuitzetting dreiging?

Ja, maar toen is ze bij mij binnen kwamen was ik net bevallen van mijn zoontje die nu vier is. Ik gelijk naar het ziekenhuis en toen hebben ze een inval gedaan. Maar tijdens het laatste deel van mij zwangerschap heb ik een flink conflict gehad met die persoon. Ik heb gezegd ruim al je rotzooi maar op want ik wil het eigenlijk uit mijn huis hebben. Ik wil alles weg. En die heeft alles opgeruimd en afgebroken en de potten en afval heeft hij laten staan. En er is een melding gedaan iemand heeft gebeld een tip gegeven en toen hebben ze een inval gedaan en alles was al uit mijn huis.

Daar had je nog een beetje mazzel bij denk ik.

Ja, want anders was ik er echt uitgegaan!

Want daar zijn ze onverbiddelijk in.

Ja, het is eigenlijk levensgevaarlijk als je ziet hoe die mensen te werk gaan hoe die stroom wordt afgetapt en gedaan ja. Ik heb er helemaal geen verstand van maar ik heb dat zelf in mijn

eigen huis gezien hoe pittig dat is. Als je ziet hoeveel kabels en stroom en lampen ,licht en energie er wordt gebruikt.

En wie betaalt dan die energie rekening?Die moest jij betalen?

Moest ik betalen maar die werd terug gedraaid hè. Dat is allemaal onderling dat is allemaal een pot nat

Hoe bedoel je?

Het is allemaal ons kent ons. Die komt de zolder in orde maken. Die zorgt voor de planten en die komt voor de lampen.

De lampen?

De planten. Die komt één keer per week controleren en kijken en bemesten of weet ik wat er gedaan moet worden en dan na iedere oogst dan wordt de energiemeter teruggezet door iemand die daarvoor heeft geleerd die daar werkt heel officieel, officieel niet. Maar het is allemaal...

Dus je betaalt niet meer aan stroomkosten want dat werd illegaal afgetapt?

Ja, dat wordt illegaal afgetapt.

Heb je er aan verdiend?

Niks. Ik heb er een groot conflict mee gehad dus ik heb er niets aan verdient. Een hoop ellende!! En ik heb eens kijken; ik heb tachtig strafuren gekregen en bijna achtduizend euro boete die heb ik wel gehad.

En die mag je nu terugbetalen?

Ja.

En daarom zit je nu bij die Bernadette?

Ja. Ik regel het wel zelf hør. Ik betaalde Reijn Retro (deurwaarder) 2000 euro per nee 200 euro per maand. Ik betaalde zoveel per maand ik had bijna niks meer over om van te leven. En wat ga je dan doen? Je laat die rekening eens laten liggen en die terwijl je dat helemaal niet wil. En toen is uiteindelijk Kitty van het Woud van het Leger des Heils zijn er diverse fondsen aangeschreven en ik heb ook verschillende schulden die eigenlijk door fondsen zijn betaald Jacob van Oudhovenfonds ik noem maar iets, was er eentje van. En die heeft toen gezegd het lijkt me heel verstandig voor jou om alle in - en uitgaven bij iemand neer te leggen die alles voor je regelt ook voor mezelf om de druk van de ketel af te halen want het vreet zoveel energie want zo iedere week, maand alle papieren ik hield alles geordend bij in ordners dus het is niet zo dat ik ging verslappen. Maar het ging gewoon niet meer. Het was geen kwestie van niet willen het was het ene gat vullen met het andere en dan ga je meer schulden maken en dat wilde ik helemaal niet.

Krediet Registratie ook?

Ja, BKR.

Je hebt het regelmatig over het Leger des Heils heb je daar nog iets mee?

Nee.

Ben je gelovig, katholiek?

Ik ben wel gelovig ik denk dat als ik straks kom te overlijden ik mijn ouders wel weer zie of dingen die mij heel dierbaar zijn geweest dan weer zie. Het is niet zo dat ik iedere week in de kerk zit.

Ben je katholiek opgevoed?

Ook niet. Ik zat op een katholieke school en 's morgens moest je bidden en zo. Dat ken je allemaal wel.

Ja. ja. In mei de Hasseltse Kapel en zo. Een kaarske aansteken.

Want eigenlijk gingen we meer voor het snoep dan voor een kaars dat blijft nog steeds. Ik ga daar nog ieder jaar naar toen naar het Hasseltse Kapelleke met de kindjes. Kaarsje aansteken en dan naar de snoepkraam en dan daar het parkske in.

Welke dingen vind je beslist niet leuk om te krijgen en waarbij je, je wel verplicht voelt om dankbaar te zijn?

En dan bedoel je?

Ik kan mij voorstellen dat je iets krijgt van iemand en dat je het gevoel hebt dat je dank je wel moet zeggen, terwijl je denkt ik vind het helemaal niet zo leuk.

Vorige week heb ik een conflict gehad met de begeleidster van Serellie van Compaan dus en daar ben ik vier keer geweest en vier keer alle negativiteit en niet dat ik daar tegenover in de verdediging ga zeer niet maar ik ben daar vorige week zo kwaad op geworden ze oordeelde ook over mijn andere kinderen. Toen heb ik een gesprek aangevraagd bij Compaan. Corry is afgelopen dinsdag bij mij geweest en dan word ik echt heel erg kwaad en dat was ik ook op dat moment. Ik zeg wie ben jij om over mijn gezin te oordelen en mijn andere kinderen? Ik zeg ik ben hier vier keer geweest en Kitty van het Leger des Heil is bij mij bijna twee jaar over de vloer geweest en meerdere malen in de week en uren in de week ik zeg jij komt maar een uurtje in de week dan ken je toch niet over mijn gezin oordelen?

Ja.

En dat zeg ik dan ook. Niet gelijk ik heb altijd een aanloop nodig want ik weet van mezelf uit puur zelfbescherming ik word op dat moment zo kwaad dat ik ze wel zou willen pakken. Niet dat ik agressief of zo ben dat nie, maar als ze aan mijn gezin komen dan ja.

Dat is ook een beetje wat ik met die vraag bedoel. Je krijgt van alle kanten hulp en van alle kanten ondersteuning.

Ja.

En dan is het verwachtingpatroon ook heel makkelijk dat je overal dank je wel tegen moet zeggen. Dat hoeft natuurlijk niet altijd want als iemand zich gaat bemoeien met jou privé leven of dingen over jou gaan beweren die jou niet bevallen?

Ja.

Dan zeg je niets geen dankbaarheid meer.

Dan zeg ik het ook. Als iemand een presentje geeft dan zal ik dat zeker waarderen want het komt uit een goed hart denk ik.

Wat zou je het liefste willen krijgen waarvoor je dankbaar zou kunnen zijn?

Wat ik het liefste zou willen krijgen? Het liefste dat ik mijn ouders terug heb en mijn peettante. Het liefste dat ik heb is dat ik gezond en gelukkig ben met mijn kindjes.

Niet zozeer materiële dingen?

Nee, ik ben niet materialistisch. Ik heb een leuk huisje het is allemaal tiende hands een beetje bij elkaar geraapte zooi maar het is wel leuk. Ik leef gewoon heel graag en ik ben tevreden met kleine dingetjes. Ik hoef nie alles pracht en praal en alles nieuw en iedere week naar de markt voor verse bloemen of wat dan ook. Ik kan van kleine dingetjes genieten.

Oké het gaat best vlot ik ben al bij C. Ik kijk af en toe naar mijn lijst. Het gaat over voedselbanken. Kun je aangeven waarom je bent aangewezen op een voedselbank? In het verhaal heb je al verteld vanwege financiële problemen.

Ja.

Je bent ook doorwezen?

Ja.

Schuldensanering hebben we ook gehad dat verhaaltje.

Ja.

Hoelang je op een voedselbank bent aangewezen; dat is drie jaar.

Ja, dit is het derde jaar.

Dan hoe lang nog?

Dat durf ik niet te zeggen. Ik hoop niet zo heel lang meer ja, ik weet het nie. Misschien nog een jaar misschien nog een half jaar ik durf het niet te zeggen. Ik vind dat heel erg moeilijk tot op heden toe ik leef met een gezin ik mezelf en met vier kinderen leef ik van tachtig euro per week.

Ja, ik kan me daar helemaal niets bij voorstellen ik vind het onvoorstelbaar.

Ik rij er een autootje van. Ik heb een autootje officieel. Heb ik in januari van de kinderbijslag kunnen kopen. Ik had een oud autootje een oud ding nog en acht maanden destijds zonder auto gezeten. Die andere auto was eerst afgekeurd daar kreeg ik vijf tientjes van terug van de buurvrouw vijf tientjes gekregen en van mijn ex schoonmoeder vijftig euro, dat was honderdvijftig euro en toen moest ik nog vierhonderd euro bijleggen en dat heb ik toen van mijn kinderbijslag gedaan. Aan de ene kant voldoende ik mij heel erg schuldig dat ik van de kinderbeslag, maar aan de andere kant ik kan weg met mijn kindjes.

Je hebt tachtig euro in de ....?

In de week.

Maar als de kinderen nu naar een sportvereniging willen of zo?

We zitten onder Stichting Leergeld. Die wordt op jaarbasis vastgesteld mijn zoon zit nu dus voor de eerste keer op bij ons Vios.

Voetballen?

Ja, vorige week is hij gestart en ik ben er blij mee dat hij daar op is gegaan en het is nou even kijken vindt hij het wel leuk. De inschrijfformulieren zijn al ingevuld en al weg en dan krijg je van Stichting Leergeld op jaarbasis per seizoen maximaal 250 euro. Daar kun je de contributie van betalen zijn schoenen en kleding, ja.

Daar word je door ondersteund?

Ja, en van de Gemeente Tilburg heb je dan van die bonnen hè van die leerbonnen. Leerbonnen zijn het niet hoe heten ze nou?

Dat weet ik niet.

Kortingsbonnen van het zwembad. Dan kun je gratis pasjes krijgen of van de bib.

Maak je daar gebruik van ja?

Ja, van het zwembad. Je krijgt gewoon een jaarkaart. Van Stappegoor in de zomer van het buitenbad of Triburg of van de Reeshof geloof ik, kunnen we ook heen gaan.

Van tachtig euro kun je niet zo vreselijk veel doen en dan zouden je kinderen in een sociaal isolement komen.

Ja.

En dat wordt ondervangen door dit soort instanties.

Ja, door de gemeente.

Wie regelt dat allemaal voor jou want dat is een hoop papierwerk.

Een hele hoop, ja. Het meeste is geregeld door Kitty Rombouts van het Leger des Heils en die is bij mij in huis gekomen om er voor te zorgen dat het allemaal goed blijft gaan. Die heeft voor mij ontzettend veel geregeld soms kwam ze drie keer in de week soms vier keer en uren achter elkaar niet om mijn huis te poetsen maar puur uit ondersteuning voor mezelf en voor mijn kinderen. Die weet de wegen te vinden waar moet ik zijn. Telefonische contacten.. daar heb ik heel veel steun aan.

Er zijn een hele hoop voorzieningen maar ik geloof dat de meeste mensen niet de wegen kennen om daar hulp vandaan te halen.

Ik weet tenminste wel de verschillende wegen die ik kan bewandelen.

Voel jij je slachtoffer van bepaalde maatschappelijke of persoonlijke omstandigheden?

Nee, ik voel mij niet het slachtoffer want ik heb bepaalde keuzes zelf gemaakt. Ik heb destijds toen ik negentien was de keuze gemaakt om voor ons Kim te kiezen en op dat moment heb ik heel bewust gekozen, ja. Ja, ik heb heel veel meegemaakt vooral die eerste jaren met in die relatie en toen kwam er ons (naam van een kind?) er nog bij. Die keuzes heb ik zelf gemaakt al of niet bewust. Te jong maar ik heb ze wel zelf gemaakt ik ga niet zeggen goh ik ben zo zielig. Dat is net als met die wietplantage ik heb hem zelf uiteindelijk gekozen om tegen die mensen te zeggen ja. terwijl ik eigenlijk; ik heb de deksel op mijn neus gekregen en zij gaan gewoon de volgende opzetten. Die zitten niet om een hok verlegen, om mijn hok, want ik dacht dat het iemand was om tegenop te kijken.

Je dacht ik kan er nog een leuk mee verdienen ook!

Ja, juist! Ze leggen een heel mooi plaatje voor maar het is triest. Het is gewoon één groot drama en dat vind ik wel dat ze die grote mensen moeten aanpakken en niet die alleenstaande moeders. Die moeten ze ook aanpakken zoals ze mij ook hebben aangepakt. Ik heb er wel veel van geleerd dus ik zal het nooit never nog in mijn hoofd halen om het nog te doen.

Dat lijkt me ook niet verstandig.

Nee, voor hetzelfde geld was ik mijn huis uitgegaan en dan ben je alles kwijt dat had ook kunnen gebeuren. Dan had ik met een pasgeboren zoontje op straat gestaan. Die was net geboren ons Serellie.

Ze maken er geloof ik ook een beetje gebruik van.

Ja, ze maken er misbruik van want ze komen overal onderuit. Het is mijn huis het staat op mijn naam.

Ja, nee, jij bent ook verantwoordelijk.

Ze zetten apparatuur op dat moment.

Dat maakt hun niet uit als ze dat kwijt zijn er gaat zoveel in om.

Die zitten niet om een lamp verlegen inderdaad. Nee ik voel me geen slachtoffer.

De volgende vraag is dan heel logisch wie geef je de schuld dat je op de voedselbank bent aangewezen?

Ja, hoofdzakelijk mezelf ja. Ik heb die keuze gemaakt niet om hier bij de voedselbank te komen maar wel om bepaalde keuzes te maken.

En de rol die je daar in speelt heb je ook wel verteld.

Ja.

Hoe ervaar je deze voedselbank?

Ja, heel goed. Fons en Sanne voor mijn gevoel ik draag ze nog net niet op handen maar het zijn gewoon hele goeie mensen. Die zetten zich met ziel en zaligheid in voor andere mensen. Ik vind dat heel veel waardering waard. Ik heb ook gezegd als ik ooit in die positie ben om te komen helpen, kom ik heel graag helpen hier.

Ja, die Fons en Sanne komen in aanmerking voor een lintje volgens mij.

Ja, voor mij zijn ze heel lief. Ze oordelen nergens over. Ze weten ook van de hoed en de rand van mijn thuissituatie en nooit geoordeeld over mijn situatie en gezegd dat kan nie. Nooit.

Dat is ook niet terecht vind ik. Iedereen leidt zijn eigen leven.

Ja.

En of dat goed of slecht is niet aan de persoon om daar iets over te zeggen.

Dat hebben ze ooit nooit gedaan. Dat zullen ze ook nooit doen.

En zo zijn ze ook niet.

Nee, je hoort ze ook nooit praten over die en die.

Je krijgt elke week een paar tassen mee. Je kunt niet kiezen uit het eten. Vind je dat een probleem?

Nee, want ik ben blij met alles wat ik krijg. Het is nu eenmaal zo en zullen we soms moeten roeien met de riemen die we hebben. En soms denk ik ook wel eens van ôh er zit geen groente bij er zit geen fruit bij en denk ik jeetje maar dan ga je kijken wat zit er wel bij.

Koop je buiten het voedselpakket zelf.. ?

Ja, de laatste weken zit er vaak eigenlijk geen fruit geen aardappels, ja, dat moet je dan toch halen. Ik doe heel veel boodschappen op de reclame bij ons bij de Aldi op het Verdiplein.

Schaam je je dat je op de voedselbank bent aangewezen in het begin wel zei je.

Ja.

Maar dat is weg?

Ja.

Heb je nog contacten met de mensen die hier ook buiten staan?

Ook ja. Ik ken ook Annie.

Oh ja die Annie. Ja ja, ja, ja.

Die heb ik eigenlijk hier leren kennen. En die rijdt elke week met mij mee. En een keer in de maand geeft ze een paar centen omdat ze zo blij is dat ze mee mag rijden. En dat waardeer ik dan ook het is dan niet dat het allemaal van een kant af is. Dus ik haal haar op en dan rijden we samen hier naar toe.

Oh wacht eens die Annie nu begint bij mij het kwartje te vallen die heb ik ook geïnterviewd.

Ja, dat weet ik.

Die zei; ik rij mee met een vriendin uit Tilburg Noord dat ben jij dan natuurlijk!

Ja.

Zit het zo in elkaar.

Ja, die heb ik hier ook leren kennen bij de voedselbank destijds op het Sint Pieterplein daar zaten ze toentertijd.

Wat vinden jou vrienden en kennissen dat je op de voedselbank bent aangewezen, jou broers en zusters?

Nee, die zeggen het is goed dat het er is en dat is ook zo want als je net als ik leef van tachtig euro in de week en ik leef dan heel zuinig als er dn nog een paar tientjes op mijn rekening maar dat lukt bijna nie. Ik probeer het wel al is het maar tien euro soms over kan houden als ik in het weekend maar niet zonder geld zit, maar de situatie is nu eenmaal zo dat ik het nodig heb, dus is het heel fijn dat het er is.

En dan vind je het niet zo belangrijk dat je niet kunt kiezen?

Nee, je moet blij zijn met wat je krijgt!! Kijk het brood ook al is dat maar een dag of twee dagen oud zo be it dan doen we dat maar gewoon in de pan bakken met een ei er in en kaneelsuiker er over heen en dan hebben we ook gegeten. Je moet er gewoon iets van maken dat valt niet altijd mee soms mopper ik ook wel eens; moet je nou eens kijken want soms

krijgen we Poolse producten en dan weten we bij God niet wat er in zit. Dat hebben we ook welles.

Dat is spannend!?

Dat is spannend inderdaad! En soms zitten we met hele lange tanden te eten en dan mijn zoon van vijftien moppert dan weleens; het is niet te eten, ja, het is buikvulling, dus soms moeten we er mee doen.

Maar het is niet slecht.

Het is niet slecht?

Het eten.

Nee, zeer zeker nie. Ik mag daar niets van zeggen. Ik heb iedere week vlees zo wie zo en soms ook wat extra's zoals met Pasen de afgelopen week voor alle kindjes een zak met paaseieren voor te schilderen, boekje met kleurpotloden en drie verrassingspakketten. Met Sinterklaas ook mee kerst er wordt altijd iets georganiseerd, ja.

Ik ben ook, moet ik zeggen, diep onder de indruk wat hier allemaal gebeurd. Het is echt ongelooflijk.

Ik heb ook eens een keer een interview gegeven ook bij *de SpinT* ken je dat?

Nee. (magazine voor betrokken Tilburgers).

Dat is een Tilburgs blad. Ken je dat niet nee?

Nee.

Kijk, eens misschien hebben ze het ook op de Universiteit een echt boekje over Tilburg. Over de echte Tilburger. In het *SpinT* daar heb ik ook in gestaan met zo'n; hoe noem je dat?

Een interview?

Ja, een interview met degene die dat boekje maakt. Ook in het boekje gestaan foto's erbij. Ik heb helemaal geen schaamte, mensen mogen dat best weten.

Televisie erbij?

Op t.v. nee, daar ben ik niet op geweest. Daar heb ik me wel voor opgegeven.

Dat is laatst ook geweest.

Dat heb ik wel gehoord.

Het gaat heel erg vlot. Vind je de voedselbank een oplossing voor je? Je hebt het eigenlijk al verteld.

Ja.

En je bent er dankbaar voor dat heb je ook al verteld.

Ik zeg ook iedere week als ik kom, tegen iedereen als ik kom, tegen mensen persoonlijk want je loopt van tafel naar tafel dan zeg ik: dank je wel hè en zeg ik; fijn weekend tegen allemaal. Ik ben daar gewoon heel dankbaar voor. Die mensen staan daar ook in hun eigen vrije tijd te staan en te werken en te doen. Als je dan ziet wat Fonds en Sanne daar insteken ja, alles, die leven daar voor de hele week. Want ik heb hun weleens gevraagd wat doen jullie eigenlijk voor werk? Dat ik het in mijn hoofd haalde. Die mensen staan daar mee op en gaan er mee naar bed. Die zijn daar dag in dag uit mee bezig en die leven geloof ik ook van .... Dat vind ik dan heel knap. Ik zou de energie en de kracht niet voor hebben om iedere dag op pad te gaan.

Ja, ze doen het goed dat is absoluut zo. Ik ben bij de laatste vraag dat is altijd een leuke vraag. Als je de keuze zou hebben tussen een hoger inkomen of elke week een voedselpakket waarvoor zou je dan het meeste dankbaar zijn?

Als ik zou kunnen kiezen dan zou ik kiezen voor een hoger inkomen want dat wil dan hoogstwaarschijnlijk zeggen dat ik dan werk heb en daar iemand anders van de voedselbank gebruik kan maken. Dan maak ik mijn plaatsje weer vrij.

Heeft het ook iets met een onafhankelijkheidsgevoel te maken ja, het is toch prettig om op eigen benen te staan?

Op eigen benen te staan ja.

Zit dat er in denk je?

Ik hoop het. Ik ben er hard voor aan het werken in ieder geval.

Dat is jou toekomst?

Ja, ik wil heel graag.

Dat is een mooi streven.

Ja, want als je thuis met kleine kinderen dan is een heel klein wereldje hè met drie van die kleine kindjes.

Ik kan mij voorstellen dat je voorlopig met drie kleine kinderen voorlopig maar dat je een keer zegt...

Ik wil heel graag gaan werken al is het maar vrijwilligers werk om mee te starten in het dierenasiel of wat dan ook want ik moet zelf ook aan zelfacceptatie gaan werken maar die kant hindert mij heel veel.

Zit je ook bij een psychotherapeut of zo?

Nee, ik heb laatst informatie gekregen van ook weer Feniks die kijken ook mee natuurlijk hè [...] een therapie van een soort hypnose dan ga je terug en ik denk altijd zelf dat ik die angst, die doodangst, ik kan het niet uitleggen het is zo akelig. Ik heb geen vijanden. Ik gun het niemand nog geen vijf minuten als ik in zo'n aanval zit dan moet je je voorstellen dan is het voor mij heel akelig mijn lippen trillen, mijn handen tintelen, een heel onwezenlijk gevoel, mijn hart gaat als een razende tekeer ik ben aan het hyperventileren ik zweet ik krijg diarree en overgeven dat is zo akelig.

Enig idee waar het vandaan komt?

Ik denk zelf dat het te maken heeft met mijn vader is overleden toen ik dertien was, die had prostaatkanker toen ik dertien was. Mijn vader heeft een hele erge lijdensweg gehad hij is overleden en die heeft echt geleden en die was zo bang van ziekenhuizen zo bang om dood te gaan. Rond die tijd is dat bij mij begonnen dat begint een heel klein met af en toe een beetje doemdenken met al die angsten al is dat minimaal en nu ben ik dus achtendertig en iedere keer gaat dat op en neer. Het komt terug en dan zijn er maanden en dan gaat het mij voor de wind en nergens last van en dan gaat het .. en ineens , het gaat niet in eens, er gebeuren dan bepaalde dingen of kom ik in bepaalde situaties terecht en dat heeft mij zoveel energie of kracht gekost en dan zit ik weer in die angst.

Je had het als kind niet dan?

Als klein kind niet nee.

Of was je er niet van bewust?

Niet bewust denk ik. Ik zeg ook altijd ondanks dat ik mijn ouders vroeg verloren heb ik een hele gelukkige kindtijd meegemaakt. Ik heb hele leuke herinneringen aan mijn jeugd. Ook toen mijn ouders nog samen waren. Ik heb ook heel lang met mijn poppen gespeeld ik was ook echt een poppenmoeder en ja, ik heb ook heel lang bij mijn moeder in bed geslapen. Ik was geloof ik nog elf of twaalf toen ik nog bij moeder in bed lag, lag te slapen elke avond en ik hoefde geen eigen kamer. Ik vond het fijn bij mijn moeder te slapen. Waarom zou ik op een eigen kamertje gaan liggen want bij mijn moeder vond ik het veel gezelliger!

Maar had dat niets te maken met eenzaamheid of zo?

Dat weet ik nie, ik weet het niet!

Ik ben ook geen psychotherapeut maar..

En daar wil ik heel hard aan gaan werken aan die angsten want die hinderen mij heel veel.

Bedankt Marieke het ging vlot, een vlotte prater, nee fantastisch. Ik maak er een verslag en wil je het nog nalezen?

Ja, dat vind ik wel leuk dan krijg ik het ook zelf hè.

Ja hoor, ik werk het uit en dan geef ik het wel aan Fons of als ik jou zie dan geef ik het aan jou. Mocht je iets willen veranderen dan moet je het maar doorgeven.

Nee hoor, mijn naam komt er toch niet in of zo?

Nee, voor de rest is het helemaal anoniem. Ik denk ook dat ik straks alle namen ga veranderen. Marieke wordt dan Maria of zoiets dergelijks. En deze opname wordt ook gewist. Ja, ja.

Dit wordt helemaal anoniem behandeld. Het gaat niemand wat aan.

Oké.

Ik sluit het interview hierbij af. Dank je wel.

Oké, graag gedaan en heel veel succes!

LITERATUUR

Literatuuroverzicht

Aristoteles. 2005. *Ethica Nicomachea*, Budel: Damon b.v.

Baarda, D.B. en M. P. M. de Goede, eds. 2001. *Basisboek Methoden en Technieken*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Baarda, D.B. en M. P. M. de Goede en J. Teunissen, eds. 2000. *Kwalitatief Onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Bierkens, P.D. 1975. *Woord en communicatie*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.

Derrida, Jacques. 2006. *De Gave van de Dood*, Kampen: Klement-Pelckmans.

Dostojevski, Fedor. 2005. *De broers Karamazov*, Amsterdam: G. A . van Oirschot.

Emans, B. 1990. *Interviewen, Theorie, techniek en training*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Komter, Aafke. 2003. *Solidariteit en de gift*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Komter, Aafke. 1997. *Het geschenk*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Mauss, Marcel. 2008. *The gift*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Nauta, Rein. 1995. *Ik geloof het wel: godsdienstpsychologische studies over mens en religie*. Assen: Van Gorcum.

Schrauwen, Jan. 2009. *Dossier Armoede in Nederland 2009*, Den Bosch: Werkgroep de Arme Kant van Nederland.

Uden, M. H. F. van. 1985. *Religie in de crisis van de Rouw*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt.

